

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Diplomová práce

Bc. Petra Eštoková

Nálezové kontexty etruských spôn

Finding contexts of etruscan fibulae

Praha 2014

Vedúci práce: Doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Pod'akovanie:

Ďakujem môjmu školiteľovi Doc. PhDr. Jiřímu Musilovi Ph.D. za jeho odborné vedenie, metodickú pomoc a cenné rady, ktoré mi poskytol pri vypracovaní diplomovej práce. Tiež za usmernenie a užitočné rady ďakujem Mgr. Janovi Kyselovi Ph.D. Na záver ďakujem aj svojej rodine a priateľom za ich morálnu podporu počas písania tejto práce.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu vypracovala samostatne a výhradne s použitím citovaných prameňov, literatúry a ďalších odborných zdrojov.

V Prahe, dňa 17. augusta 2014

.....

Petra Eštoková

Klíčové slova:

Veje, nekropole, spony, typologie spon, výroba, funerální kontexty, vztahy s paralelními lokalitami.

Key words:

Veii, necropolis, fibulae, typology of fibulae, manufacture, funerary contexts, relations with parallel locations.

Abstrakt:

Tato práce se zabývá villanovskými a etruskými sponami, jejich typologií, chronologií a umístěním v hrobech vejských pohřebišť. Cílem práce je poukázat na výskyt spon v časových horizontech, jejich vývoj a porovnání vejských pohřebišť s dalšími konkrétními lokalitami na území Itálie. Práce se věnuje zhodnocení vývoje vztahů, součástí pohřební výbavy lokálně i mimo samotné území Vejí. Na základě zjištění údajů je možné poukázat na podobnosti vejských pohřebišť a jejich porovnání se vzdálenějšími lokalitami Itálie.

Abstract:

This thesis is dealing with Villanovan and Etruscan fibulae, their typology, chronology and location within the tombs of necropolises of Veii. The aim of this thesis is to point to the occurrence of fibulae in different time horizons, to show their development and to compare the necropolises of Veii with other specific locations in Italy. The thesis focuses on evaluation of development and relations of the components of funerary equipments, locally and outside the area of Veii as well. Based on the data collected it is possible to point out the similarities of the necropolises of Veii and to compare them with more distant locations in Italy.

Obsah

Úvod.....	8
1. Historický úvod a začiatky bádania	11
2. Základné typy spon	15
2.1 Pijavicovitá spona (typ <i>sanguisuga</i>)	15
2.2 Loďkovitá spona (typ <i>navicella</i>).....	16
2.3 Hadovitá spona (typ <i>serpeggiante</i>)	17
3. Výroba a technológie	18
4. Villanovské obdobie	20
4.1 Pohrebiská villanovského obdobia	28
4.1.1 Grotta Gramiccia.....	30
4.1.2 Quattro Fontanili.....	31
4.1.3 Vacchereccia	45
4.1.4 Valle la Fata	45
4.2 Hroby villanovských pohrebísk : rozbor registra a tabuľky	46
5. Klasické obdobie.....	51
5.1 Vývoj a dekorácia etruských šperkov	51
5.2 Pohrebiská klasického obdobia.....	54
6. Techniky moderného skúmania	60
6.1 Technologické pokusy na sponách pijavicovitého a loďkovitého typu.....	60
7. Porovnanie s vybranými náleziskami	64
7.1 Este.....	64
7.2 Sicília a južné Taliansko	68
7.3 Verucchio.....	72

8. Register hrobov	76
Záver	91
Zoznam použitej literatúry	93
Zoznam obrazových príloh	98
Zoznam použitých skratiek	100
Obrazová príloha	

Úvod

Témou mojej diplomovej práce sú nálezové kontexty etruských spôn. Na základe bližšej špecifikácie som sa zamerala na pohrebiská antických Vejí a to konkrétne na oblasť villanovského pohrebiska Quattro Fontanili. Dôvodom tejto špecifikácie je nedostatočná a neúplná dokumentácia nálezov z ostatných pohrebísk. Preto len jediné pohrebisko, villanovské Quattro Fontanili, dokázalo úrovňou spracovania a zverejnených publikácií pomôcť k vypracovaniu mojej práce. Villanovské pohrebisko Quattro Fontanili je jediné vejské pohrebisko relatívne dôkladnejšie spravované a publikované.

Cieľom práce je zhodnotiť typológiu a chronológiu spôn, ich výskyt v jednotlivých pohrebných komplexoch, porovnať tieto hroby navzájom a následne aj s vybranými lokalitami mimo samotné územie Vejí. Ďalším cieľom je poukázať na problematiku výskytu villanovských spôn na vejských pohrebiskách, so zameraním sa na pohrebisko Quattro Fontanili. Získané informácie pomohli dospieť k záverom, ktoré poukazujú na spojitosť výskytu konkrétnych typov spôn s vybranými časťami pohrebnej výbavy hrobov oboch pohlaví.

Vo svojej práci som zhodnotila výskyt a porovnala jednotlivé typy spôn v mužských aj v ženských hroboch, spracovala ich typológiu a chronológiu. Následne som zhodnotila možné vzťahy medzi nálezmi pohrebnej výbavy charakteristickými pre určité pohlavie a ich možný súvis s výskytom určitých typov spôn. Poukázala som na výrobné a dekoračné techniky a na ich postupný vývoj vo villanovskom a klasickom etruskom období. Zaujímavým bodom je poukázanie na techniky moderného skúmania spôn za účelom odhaľovania falzifikátov, ako aj na výrobné procesy jednotlivých typov spôn. Dôležitou súčasťou práce je tiež poukázanie na problematiku spôn z vybraných lokalít Talianska a ich následné porovnanie s Vejami. Konkrétne ide o lokality Este, Verucchio, Sicíliu a južné Taliansko.

Dôležitým zdrojom informácií týkajúcich sa villanovských Vejí a typológii villanovských spôn je výskum J. Tomsovej (1986). Pôvodné nálezové správy nám poskytujú niekoľko ročníkov periodika NSc. (1882, 1889, 1901, 1919, 1922, 1928, 1929, 1930, 1933, 1935), vo väčšine prípadov však ide o neúplné a nepresné dokumentácie. V tomto ohľade je užitočným zdrojom práca M. Pacciarelliho (2006), ktorý zhromaždil a skompletizoval dostupné informácie nálezových správ, neobsahuje však úplne podrobné vymenovanie častí pohrebných výbav. V tomto bode je prínosná práca J. Seubersa (2005), ktorý sa venoval bohatým vejským hrobom a ich interpretácii. Na záver treba spomenúť

aj prácu J. Ward-Perkinsa (1961), ktorý sa venoval ako villanovskému, tak aj nasledujúcemu klasickému a postklasickému obdobiu vejských dejín.

Práca sa delí na 8 kapitol, obrazovú prílohu a tabuľku. Prvá kapitola sa zaoberá historickým úvodom do dejín Vejí, ich vývojom a začiatkami archeologického bádania. Uvedená je v skratke problematika chronologického delenia jednotlivých období, ako aj vývoj pohrebných rítov. Druhá kapitola už poukazuje na spony, konkrétne na ich základnú typológiu. Tretia kapitola následne hovorí o výrobných a technologických procesoch základných typov spôn (oblúkovej a hadovitej). Obsahom štvrtej kapitoly je villanovské obdobie Vejí. V skratke hovorí o historickom pozadí, výskumoch, jednotlivých villanovských pohrebiskách a o vývoji pohrebného rítu. Tiež uvádza problematiku porovnania Vejí s inými vybranými lokalitami rovnakého obdobia. Samostatná podkapitola sa venuje mužským hrobom a tzv. hrobom bojovníkom, ktoré svojou bohatou pohrebnou výbavou výrazne vyčnievali nad ostatnými chudobnejšími hrobmi. Ďalšia podkapitola sa venuje stručným charakteristikám jednotlivých villanovských pohrebísk. Pohrebisku Quattro Fontanili je venovaný v rámci práce najobsiahlejší priestor. Na základe práce J. Tomsovej (1986) je vypracovaná typológia spôn troch tried – spôn oblúkových, spôn zložených zo segmentov rôzneho materiálu a spôn hadovitých. Záverečná podkapitola sa zaoberá rozborom registra a tabuľky, ktoré pojednávajú o jednotlivých nálezoch pohrebných výbav hrobov z pohrebiska Quattro Fontanili. Účelom tejto podkapitoly je poukázať na výskyt jednotlivých typov spôn v ženských aj mužských hrobov v kombinácii s výskytom vybraných predmetov pohrebnej výbavy. Piata kapitola predstavuje klasické obdobie vejských dejín, vývoj dekoračných techník a úvod do problematiky jednotlivých pohrebísk tohto obdobia. Šiesta kapitola poukazuje na techniky moderného skúmania v súvislosti s problematikou odhaľovania moderných falzifikátov. Za týmto účelom sa samostatná podkapitola venuje postupom výrobných techník jednotlivých typov spôn. Siedma kapitola sa venuje vybraným lokalitám, presnejšie Este, Verucchiu, Sicílii a oblasti južného Talianska. Obsahom záverečnej ôsmej kapitoly je zoznam a podrobný rozbor hrobov z práce J. Seubersa (2005). V priloženej tabuľke sú tieto hroby doplnené hrobmi spracovanými M. Pacciarellim (2006), ktoré sú označené značkou „(p)“. Pacciarelliho hroby z veľkej väčšiny nepatrili do bohatej vrstvy hrobov a preto majú veľmi chudobnú pohrebnú výbavu. Z tohto dôvodu nie sú uvedené v registri, ktorý obsahuje hroby bohatej pohrebnej výbavy.

Je dôležité zdôrazniť, že výsledky práce sú obmedzené úrovňou spracovania materiálov a dokumentáciou z výskumov vedených na začiatku 20. stor., ktoré neboli podrobne

publikované. Komplexné závery nie je preto možné presne formulovať. Za účelom podrobnejších výsledkov a možnosti zhodnotenia záverov by bolo potrebné zrevidovať a skompletizovať staršie nálezové správy.

1. Historický úvod a začiatky bádania

Veje, ako etruské osídlenie s veľkým sociálnym a kultúrnym významom, malo až deväť pohrebísk, datovaných približne do 9. až 7. stor. pred n. l. Medzi staršie pohrebiská, datované do 9. a do prelomu 9. a 8. storočia pred n. l., patrí *Casale del Fosso*, *Grotta Gramiccia*, *Quattro Fontanili* a *Valle La Fata*.¹ Do neskorého 8. stor. pred n. l. sú následne datované pohrebiská *Macchia della Comunità*, *Monte Campanile*, *Monte Michele*, *Picazzano* a *Riserva del Bagno*.²

Tvar krajiny a samotné územie, na ktorom kedysi stáli antické Veje, sa postupom času menili. Osídlenia vznikali a zanikali, pohrebiská sa rozširovali, prípadne vznikali nové či naopak tie staré zanikali. Jednou z mála vecí ktoré pretrvali z antiky až do dnešnej doby a ktoré si v určitej miere ponechali svoju funkčnosť, sú komunikačné cesty, aj keď samozrejme nie v takom rozsahu a stave v akom existovali v antike. Už v období Etruskov vytvárali tieto cesty komunikačnú sieť v samotných mestách, viedli k okolitým mestským nekropolám a tiež spájali jednotlivé etruské mestá a vytvárali tak komplikovanú, ale na druhej strane veľmi praktickú a funkčnú sieť komunikácii. Prvé takéto komunikácie začali vznikať už v období villanovskej kultúry, spájajúce napríklad Rím a Veje, či ďalej Veje a Caere. Umiestnenie týchto ciest bolo tak efektívne, že užívanie niektorých z nich prevzali po Etruskoch aj samotní Rimania. Vybrané cesty ponechali v pôvodnom stave, iné museli prispôbiť nárokom rímskych obyvateľov (WARD-PERKINS 1961, 3–4).

Veje sa svojou polohou radia medzi najjužnejšie položené etruské mestá. Umiestnené sú iba necelých 20 km od Ríma a po dlhé obdobie boli jedným z jeho hlavných vojenských súperov. Veje boli po dlhé obdobie schopné brániť sa rímskym útokom, ale nakoniec boli v r. 396 pred n. l. porazené rímskym vojvodom Camilliom a začlenili sa tak do územia okupovaného Rímskou ríšou.

Čo sa týka antických autorov, mnohí Veje spomínajú, ale iba veľmi okrajovo a aj to iba v súvislosti s vojnami s Rímom. Medzi týchto autorov patrí napr. Livius, Dionýsos Halikarnaský, Diodoros Sicílsky či Plutarchos. O politickom dianí, organizácii či o vzťahoch ktoré mali jednotlivé etruské mestá medzi sebou, máme od antických autorov iba veľmi strohé informácie (RICHARDSON 1964, 63). Oveľa žiaducejším námetom bol pre diela týchto autorov Rím a jeho rozpínajúca sa moc. V 6. stor. pred n. l. v Ríme panovali poslední traja etruskí králi, pôvodom z Tarquinií. Aj dôsledkom ich nechcenej vlády a následného

¹ Obr. 3. Mapa villanovských Vejí

² Obr. 4. Mapa vejských pohrebísk

vyhnaní posledného etruského kráľa *Lucia Tarquinia Superba* v r. 509 pred n. l. sa stala z Ríma republika a jeho moc sa začala šíriť do okolitých území. Veje podľahli tejto moci iba krátko po nastolení republiky. Livius spomína Veje veľa krát, ale iba veľmi stručne - ich spojenectvá, prehry, ale aj ich občasné výhry.

Archeologické výskumy začala na území Vejí v 50. rokoch 20. stor. n. l. viesť Britská škola z Ríma. Na začiatku sa koncentrovali práve na výskum spomínaných komunikačných ciest a následne svoju pozornosť obrátili aj na archeologické pamiatky priľahlé k týmto komunikáciám (POTTER 1979, 1–6). Jednotlivé datovanie hrobov a pohrebísk so sebou nesie mnohé aspekty, na ktoré je potrebné brať zreteľ. Nejde iba o nálezy jednotlivých súčastí pohrebnej výbavy, ktoré nám určujú spoločenské postavenie mŕtveho. Je tiež potrebné prihliadať aj na spôsob samotného pohrebu, jeho orientáciu, uloženie mŕtveho, či samotnú kombináciu súčastí pohrebnej výbavy, ktorá môže mať odlišný význam v rôznych pohrebných situáciách. Na každý pohreb je preto potrebné nazerať individuálne a s detailným skúmaním všetkých možných aspektov (SEUBERS 2005, 1).

J. Tomsová (1986) zaviedla chronológiu jednotlivých pohrebov na základe vlastného archeologického výskumu. Vejské villanovské pohrebiská rozdelila chronologicky na dve obdobia: Veje I a Veje II. Obdobie I zodpovedá v Grécku približne obdobiu EG a MGI, zatiaľ čo obdobie Veje II už spadá pod grécke MGII a LGI. Obdobie Veje I sa ďalej delilo na IB a IC, zatiaľ čo obdobie Veje II sa delilo na IIA, IIB a IIC. Približnú podobnosť časovej chronológie môžeme sledovať aj na ďalších okolitých pohrebiskách v Etrúrii, v Latii alebo v severných oblastiach (Verucchio, Bologna) (SEUBERS 2005, 2). V etruskom období nasledujú ďalšie dve obdobia, končiace r. 396 pred n. l. dobytím Vejí Rimanmi. Približné datovanie všetkých štyroch období je rozdelené aj na základe datovania gréckych importov nájdených na jednotlivých pohrebiskách. Datovanie je nasledovné: prvé obdobie končí na vejských pohrebiskách okolo r. 800 pred n. l., druhé obdobie sa pôvodne delilo na IIA a IIB, pričom IIA končí približne v r. 760-750 pred n. l. a IIB končí okolo r. 720 pred n. l. Presné datovanie tretieho obdobia je diskutabilné, ale všeobecne sa udáva, že trvá až do konca 7. stor. pred n. l. a obdobie štvrté pretrváva až do obsadenia Vejí Rimanmi. Pre hlavné Vejské pohrebisko Quattro Fontanili platí, že spadá do obdobia I až II, ale už nezasahuje do obdobia III ako ostatné vejské pohrebiská. Pohrebisko Grotta Gramiccia taktiež zasahuje iba do období I až II. Do obdobia I sú datované ešte dva hroby z pohrebiska Valle La Fata. Pohrebiská Vaccareccia a Casale del Fosso zasahujú naopak do období Vejí II až III. Obdobie III je charakteristické pre pohrebiská Casalaccio a Macchia della Comunità

a dodatočné obdobie IV je nám známe iba z pohrebisku Picazzano (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 95–108).³

Pre prvé obdobie sú charakteristické hroby v centrálnych častiach pohrebísk a pohrebný rítus je z veľkej väčšiny žiarový, umiestnený do pohrebných impastových urien. Výroba týchto urien je v zásade ručná. Klasickým dekoračným motívom na pohrebných urnách sú ryté hrebeňovité vzory (BOARDMAN *et al.* 2008, 644). Tieto rané pohreby villanovského typu sú charakteristického typu *tomba a pozzo*. Išlo o cylindrické šachtové hroby, do ktorých bola vložená urna so spálenými kostenými pozostatkami mŕtveho a s jednoduchou pohrebnou výbavou (HLADÍKOVÁ 2011, 281). V urnách sa našlo množstvo spôn klasického villanovského charakteru. Išlo väčšinou o oblúkové spony a spony drakovité. Na pohrebiskách sa našli ale aj zložitejšie tvary spôn, ako napr. spony zložené z jantárových či kostených segmentov. Zachycovače týchto spôn sú ešte krátke, prípadne tvorené diskom špirálovitého tvaru. Tak isto ako na urnách tohto obdobia, aj na sponách sa vyskytuje väčšinou jednoduchá rytá dekorácia, tvorená horizontálnymi či vertikálnymi líniami, prípadne jednoduchými geometrickými tvarmi, ako trojuholníkmi, kosoštvorcami či kružnicami, svastikou a cikcakmi (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 105).

Pre druhé obdobie je už charakteristický výskyt kostrových pohrebov typu *tomba a fossa*. Ide o hroby jamové, väčšinou pravouhlého tvaru a po obvode obkolesené väčšími alebo menšími kameňmi. Mŕtvy býval v hrobe uložený ležiac na chrbte. V niektorých prípadoch sa v hrobách dochovali pozostatky drevenej výstuhy (HLADÍKOVÁ 2011, 281). Hroby druhého obdobia boli umiestňované okolo hrobov z prvého obdobia a rozširovali tak územie pôvodných nekropol. Tak isto ako v prvom období tak aj v tom druhom spony tvoria mnohopočetné nálezy. Z prvého obdobia pokračuje výskyt jednoduchých oblúkových spôn. Lúčik na týchto sponách sa ale mierne zväčšil a zvýšil. Novým typom v druhom období sú spony s lúčikom v tvare listu či v tvare kosoštvorca, spony hadovité a spony pijavicovitého typu. Krátky zachycovač z prvého obdobia sa začína postupne predlžovať. Dekorácia spôn ostáva aj v tomto období jednoduchá rytá s geometrickými tvarmi (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 103–107).

Tretím obdobím začína v oblasti celej Etrúrie archaické obdobie (následne pretrváva aj v celom štvrtom období). Základné typy spôn pokračujú z druhého obdobia a rozvíjajú svoje tvary. Z predchádzajúceho obdobia ostávajú v použití spony pijavicovitého typu, spony

³ Obr. 2. Chronologická tabuľka

s lúčikom v tvare kosoštvorca a s dlhým zachycovačom a spony drakovité (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 104). Ako už bolo spomínané, v tomto období prebieha zmena pohrebného rítu, začínajú sa objavovať komorové hrobky a zväčšuje sa pohrebná výbava samotných hrobov. Hroby bývali zväčša rodinného typu, usporiadané do línií lemujúcich ulice jednotlivých nekropol. V 7. stor. pred n. l. bol o túto oblasť prejavovaný záujem hlavne z obchodných dôvodov a z dôvodu prítomnosti množstva nerastných surovín. V 6. stor. pred n. l., teda v období Vejí IV, sa z dôvodu vzrastajúceho obchodu rozvíja vrstva bohatých etruských obchodníkov (BOARDMAN *et al.* 2008, 667).

2. Základné typy spôn

Vo villanovskom období sú spony všeobecne uznávaným a vo veľkom vyrábaným artefaktom. Spony sa používali síce aj na bežné nosenie, ale ich dôležitý význam je práve vo funerálnych kontextoch. Základným výrobným materiálom spôn vo villanovskom období bol bronz. Spony bývali zriedkavo vyrobené aj z iných materiálov, ako je železo či dokonca zlato alebo striebro. Rané villanovské spony boli buď bez akejkoľvek dekorácie, alebo ju tvorili iba jednoduché horizontálne či vertikálne línie, prípadne neskôr aj jednoduché geometrické vzorce ako trojuholníky, kosoštvorce či kružnice. Častými boli aj motívy rybích kostí a cikcakové motívy.⁴ Najviac dekorovaná plocha bola samozrejme hlavne vonkajšia strana lúčika, ale objavuje sa dekorácia aj na jeho vnútornej strane. Menej často môžeme vidieť dekoráciu tvorenú segmentmi odlišných materiálov ako je kostra spony, napr. segmentmi jantárovými, drevenými, sklenenými či kostenými. Časté sú tiež cez lúčik navlečené koráliky spomínaných materiálov.

Nasledujúce klasické obdobie prebralo základnú typológiu aj výrobu spôn z obdobia villanovského. Základným výrobným materiálom bol v tomto období tiež bronz. Do popredia sa ale postupne dostávala výroba zo vzácnejších materiálov ako bolo zlato či striebro (HIGGINS 1980, 145)

2.1 Pijavicovitá spona (typ *sanguisuga*)

Typ pijavicovitej spony sa vyskytovo radí na popredné miesta v hrobových kontextoch. Nálezy týchto spôn často indikujú ženský hrob, ale v menšom počte sa vyskytujú aj v hroboch mužských. Lúčik je charakteristický pre svoj tvar, ktorý pripomína pijavicu. Ten je väčšinou dutý, sú ale aj typy, ktoré majú lúčik plne vyliaty. V druhom prípade ide o relatívne ťažké spony. Možno teda predpokladať, že spony väčších rozmerov a hmotnosti neslúžili k bežnému noseniu, ale sa používali viac vo funerálnych kontextoch. Dekorácia je sústredená väčšinou na oblasť lúčika, či už len na jeho časť alebo na celú plochu. Samozrejme sa vyskytujú spony aj bez akejkoľvek dekorovanej plochy. Motívy dekorácie sa vyskytujú vo formách základných geometrických vzorov ako sú horizontálne či vertikálne línie, trojuholníky, kosoštvorce, kružnice, svastika a cikcakové obrazce. Špecifické typy môžu byť tvorené aj segmentmi odlišných materiálov ako bol samotný základ tela spony, čo je v tomto

⁴ Obr. 11. Motív rybích kostí

období väčšinou bronz. Tieto segmenty sú najčastejšie jantárové, drevené, kostené alebo sklenené. Drevené segmenty sa väčšinou nedochovali a tie ktoré sa dochovali, boli obalené zlatými fóliami (HIGGINS 1980, 147). Najčastejším výrobným materiálom je bronz. Občas sa vyskytujú aj spony železné, či dokonca vyrobené zo vzácnych materiálov ako je zlato a striebro. Pijavicovitá spona sa delí na veľké množstvo typov, ktoré sa navzájom odlišujú samotnou veľkosťou spony, tvarom lúčika alebo jeho dekoráciou.

Počas klasického obdobia sa typy pijavicovitej spony rozšírili. Konkrétne v 7. stor. pred n. l. získala spona mnoho odlišných variácií. Začal sa predlžovať zachycovač a ihla, lúčik sa v tvare začal splošťovať a postupne vznikla spona loďkovitého typu, tzv. spona typu *navicella*. Lúčik spony môže byť buď dutý alebo plne vyliaty. V prípade spôn s dutým lúčikom sú možné typy s úplne uzatvoreným alebo naopak s lúčikom s otvoreným zakončením. Dekorácia sa opäť sústreďuje hlavne na oblasť lúčika, v prípade predĺžených zachycovačov je častá dekorácia aj v tejto oblasti. Základným typom dekorácie sú opäť geometrické vzory (horizontálne či vertikálne línie, trojuholníky, kosoštvorce, kružnice, cikcaky), vo vrcholnom klasickom období sa objavuje dekorácia vo forme granulácie či filigránu (HIGGINS 1980, 146–147). Niektoré typy spôn sú tvorené segmentmi iných materiálov: jantárom, kosťami, drevom či sklom, prípadne ich kombináciou.

2.2 Loďkovitá spona (typ *navicella*)

Tento typ spony vznikol až v klasickom etruskom období a to vývojom zo spony pijavicovitého typu. Základný tvar pijavicovitej spony sa postupným predlžovaním zachycovača a ihly, a tým pádom následným zmenšovaním lúčika, postupne dopracoval k výslednému tvaru loďkovitej spony. Výskyt loďkovitej spony je charakteristický hlavne pre 6. stor. pred n. l. (HIGGINS 1980, 146). Existujú aj typy bez akejkoľvek dekorácie, ale vo väčšine prípadov sú spony dekorované v oblasti lúčika, prípadne aj v oblasti zachycovača. Pre jednoduchšie typy ostáva dekorácia v geometrickom štýle, horizontálnymi a vertikálnymi líniami, prípadne trojuholníkmi, kosoštvorcami, kružnicami svastikou a cikcakovými motívmi. Pri vzácnejších typoch spôn sa objavuje aj figurálna výzdoba, predovšetkým zvierat, vtákov, levov, sfing, atď. Samozrejme je v týchto prípadoch aj zdobenie granuláciou či filigránom.

2.3 Hadovitá spona (typ *serpeggiante*)

Typ hadovitej spony sa vyskytovo tiež radí na popredné miesta v hrobových kontextoch tak ako pijavicovité spony. Výskyt hadovitých spôn býva ale naopak častý hlavne pre hroby mužské. Základný tvar lúčika je charakteristický rôznym obtáčaním, niekedy v jednoduchších, niekedy aj v zložitejších tvaroch. Lúčik môže byť dozdobený korálikmi rôznych materiálov či bočnými výbežkami a pukličkami, pri ktorých sa zväčša používa naopak rovnaký materiál z akého je vyrobený samotný lúčik.

Počas klasického obdobia sa typy hadovitej spony rozšírili. Následne výroba spôn pokračuje až do konca 6. stor. pred n. l. Spona začala byť počas klasického obdobia viac dekorovaná a lúčik sa viac ohýbal a zatáčal do rôznych tvarov. V najkrajších prípadoch boli na vrch lúčika pripájané figurálne plastiky (časté sú hlavne zvieratá: vtáky, kačky, levy, kone či sfingy), alebo bola spona zdobená granuláciou a filigránom. Časté boli tiež bočné gombíky či ozdobné pukličky (HIGGINS 1980, 145).

3. Výroba a technológia

Na území Talianska nájdeme spony už od neskorej doby bronzovej. Typológia tvarov etruských spôn bola prebraná z Villanovskej kultúry, ale na rozdiel od nej Etruskovia používali na výrobu spôn aj zlato a striebro, vo villanovskom období to bol hlavne bronz. Hlavnými tvarmi vo villanovskom období (a následne aj v etruskom) boli pijavicovité spony, ktoré boli určené hlavne pre ženy a hadovité spony určené hlavne pre mužov. Koncom 6. stor. pred n. l. sa začína objavovať spona typu *Certosa*, nazvaná podľa pohrebiska Certosa pri Bologni, kde sa našlo veľa spôn tohto typu (HIGGINS 1980, 145–146).

Analýzy dokazujú, že postupom času sa vyvíjali nielen tvary spôn, ale aj ich samotný spôsob výroby. Jednou z najdôležitejších inovácií v procese výroby bolo vylepšenie výrobných pecí, ktoré časom znižovali množstvo potrebného výrobného materiálu. Na výrobu menších predmetov, ako boli napr. spony, sa používalo v zliatine relatívne vysoké percento cínu, ktoré zvyšovalo tvrdosť výsledného materiálu o približne 10%. V ranej dobe bronzovej sa v prímiesiach kovu objavuje spolu s meďou aj olovo, ktorého pomer je buď náhodný alebo bol výrobcami presne určovaný s cieľom dosiahnutia určitých vlastností kovu. Olovo malo dodávať kovu väčšiu tekutosť v roztavenom stave. Už pri koncentrácii 2% olova v zliatine bola dosiahnutá jeho maximálna tekutosť. Pri vyššej koncentrácii sa s tekutosťou už nič nedeje, naopak sa ale znižuje bod teploty tavenia kovu. Ak bol kov dostatočne tekutý, lepšie sa odlievali formy. Zliatiny obsahujúce olovo sú lepšie opracovateľné za studena, čo pri výrobe spôn znamenalo hlavne ľahšiu výrobu dekorácie, napr. rytia. Olovo v zliatine môže mať aj negatívne vlastnosti, ako napr. pri tepaní kladivom. Vysoké percento olova v zliatine dodáva kovu tmavú až nepriehľadnú farbu (GIUMLIA-MAIR 2003, 49–50).

Oblúková spona (typ *ad arco semplice*)

Rekonštrukcia výroby základného typu spony oblúkovej (*fibula ad arco semplice*) je najjednoduchšia práve vďaka faktu, že ide o najzákladnejší typ spony. Spony tohto typu boli vyrábané formou strateného vosku. Pomocou tejto metódy bolo jednoduchšie dosiahnuť tvar dvoch uzlíkov, ktoré sa na niektorých typoch oblúkových spôn vyskytovali. Z vosku sa najprv vytvarovala rovná ihlica, na ktorej sa vymodelovala požadovaná plastická dekorácia (napr. dva uzlíky a diskovité zakončenie, z ktorého sa neskôr vytepal zachycovač). Postup výroby sa skladá zo štyroch základných krokov. Ako prvé je vyliatie formy tekutým kovom, v druhom kroku sa spona opracuje a zbrúsi, nasleduje dekorácia studeného kovu a na záver sa

spona ohne do finálneho tvaru. Zo základného odliateho tvaru sa najskôr odstránili všetky vyčnievajúce časti. Následne sa hrubozrnným kameňom odstránili povrchové nerovnosti a kov bol vyleštený. Na jednom konci sa ihlica vyklepala do diskovitého tvaru, ktorý sa následne ohol a vytvoril tak zachycovač. Jednoduchá geometrická dekorácia bola následne vyrytá na plochu lúčika pomocou ostrej čepele. Vytepaný okrúhly zachycovač mohol byť taktiež zdobený, či už geometrickou výzdobou alebo jednoduchými vpichmi. Na záver sa rovná ihlica už iba ohla do požadovaného tvaru spony. Ak sa stalo že spona bola napr. opracovaním viac skrátená ako bol pôvodný zámer, zmenil sa uhol lúčika a vinutia, aby ihla spony správne zapadla do zachycovača (FORMIGLI – PACINI – PETTI 2003, 40–47).

Hadovitá spona (typ *serpeggiante*)

E. Formigli predviedol rekonštrukciu hadovitej spony, ktorá sa našla na nálezisku Casale Marittima. Spona sa skladala z dvoch hlavných častí. Základná kostra bola tvorená zlatom a striebrom. Zachycovač bol taktiež zlatý. Pomocou röntgenových snímok a fotografií sa autor pokúsil o rekonštrukciu tejto spony. Ako prvý bol vytvorený strieborný základ spony, s ktorým sa mohlo ďalej pracovať. Keďže išlo o zložitý tvar, muselo sa pracovať metódou vylievania z voskového vzoru. Spona v tomto stave bola na hrubo opracovaná a následne bola niekoľko krát celá ponorená do zmesi hlíny a šamotu, ktorého je v tejto zmesi približne polovica. Potom ako sa odstránili zvyšky kanálikoch cez ktoré sa nalieval kov, kladivom sa vytepal zachycovač a povrch celej spony sa vyleštil hrubozrnným pieskom. Ako posledné sa spona ohla do požadovaného tvaru. To že zachycovač mal odlišnú tmavšiu farbu sa dosiahlo vtepaním tenkej zlatej fólie za studena na celú plochu zachycovača. Hrúbka tejto zlatej fólie bola asi iba 0,1 mm. Ozdobné pukličky, ktoré sú napojené na lúčik, boli zložené z dvoch častí. Kužeľovité časti pukličiek boli vyliate spolu so základom spony, zatiaľ čo koncové klobúčiky týchto pukličiek boli vyrobené zvlášť a následne na sponu pripojené. Celá spona bola následne pokrytá rytou dekoráciou, vo vrcholnom období aj granuláciou a filigránom. Samotný spôsob výroby tejto konkrétnej spony poukazuje na fakt, že základ spony bol síce vyrobený zo striebra, ale túto skutočnosť sa výrobca snažil prekryť vtepanými zlatými fóliami a samotnou dekoráciou (FORMIGLI – PACINI 2003, 233–239).

4. Villanovské obdobie

Začiatok osídlenia na území Vejí nie je presne datovaný. Podľa nálezového materiálu z tejto oblasti sa ale predpokladá, že prvé osídlenie tu bolo založené ešte pred samotnými osadami založenými na Palatine v Ríme. Na druhej strane je ale potrebné podotknúť, že v porovnaní s ostatnými pobrežnými etruskými osadami tohto raného villanovského obdobia, boli vejské osídlenia jednoznačne chudobnejšie na materiálnu kultúru (WARD-PERKINS 1961, 23). Na území Talianska sú z protovillanovského obdobia známe väčšinou urnové pohreby iba s veľmi skromnou pohrebnou výbavou, preto v tomto období ešte nebola zjavná výraznejšia sociálna diferenciacia mŕtvych. Ku koncu doby bronzovej môžeme pozorovať pomalé zmeny v sociálnej štruktúre obyvateľstva a postupné rozdeľovanie bohatších a chudobnejších hrobov. Mnohé sídliská doby bronzovej umiestňované na vrcholy pahorkov boli ku koncu obdobia opúšťané. Obyvatelia sa premiestňovali na nové územia, ktoré ležali na nižšie položených miestach a v dostatočnej blízkosti vodných tokov. Týchto novovzniknutých sídlisk bolo síce menej, ale boli podstatne väčšie ako pôvodné sídliská doby bronzovej.⁵ Veje aj mnohé iné sídliská sa v dobe železnej umiestňovali na vyvýšené prírodné platformy obklopené prírodnými hradbami v podobe pohorí či vyvýšených pahorkov (napr. Veje, Tarquinie). Veje sú tak typickým príkladom osídlenia, na ktorom môžeme pozorovať prechod obyvateľstva z hôr, kde sídlili na konci doby bronzovej, do nížin, kam sa presídlili na začiatku doby železnej. Počas celého obdobia existencie Vejí tak môžeme pozorovať vznik niekoľkých sídlisk a k nim priliehajúcich pohrebísk (SEUBERS 2005, 13–43).

Veje patrili spolu s Tarquiniami a Vulci k hlavným villanovským sídliskám na území Etrúrie. Samotné Veje zaberali v počiatkovej dobe osídlenia až okolo 185 ha rozľahlého územia, na ktorom sa nachádzali viaceré samostatné sídliská s vlastnými pohrebiskami (SEUBERS 2005, 15).

Výskumy villanovských pohrebísk aj sídlisk prebiehali kontinuálne už od konca 19. stor. n. l. Prvé výskumy neprebíhali úplne metodicky a pozornosť sa väčšinou venovala iba predmetom kovovým či mramorovým. Medzi prvých známejších bádateľov patrili Biondi, Canina, Campari či Dennis. Ich výskumy však nepriniesli žiadne ucelené informácie. V období rokov 1888 a 1889 viedol na území výskum Lanciani, ktorý ako prvý venoval nálezy z tejto oblasti Národnému múzeu v Ríme. V tejto dobe sa vo veľkom rozmohla vykrádačská činnosť, veľa hrobov hlavne v okolí komunikačných ciest bolo vybagrovaných

⁵ Obr. 1. Obydlia doby bronzovej a doby železnej. Veje sú označené číslom 1

a vykradnutých. Ďalšie výskumy v oblasti boli realizované pod vedením E. Gàbriciho s G.Q. Gigliolim a nasledoval ich E. Stefani. V období rokov 1913 až 1916 bolo preskúmaných okolo 1200 hrobov, hlavne v oblasti nekropol Casale del Fosso, Grotta Gramiccia, Macchia della Comunità, Monte Campanile a Valle la Fata (COLINI 1919, 3–5). Nešlo však o kompletnú ani detailnú dokumentáciu, keďže v týchto počiatkových obdobiach išlo viac o senzáciu ako o vedu. Ďalším archeologickým výskumom zabránila v druhej polovici 20. stor. n. l. rozsiahla poľnohospodárska orba na celom niekdajšom území villanovských Vejí, ktorá natrvalo zničila hlavne veľké plochy niekoľkých pohrebísk (WARD-PERKINS 1961, 24–25). Až následne v 90. rokoch 20. stor. sa začali viesť výskumy s cieľom podrobnejšieho spracovania a dokumentácie vejských sídlisk, hlavne zo strany talianskych archeológov (HLADÍKOVÁ 2011, 280).

Vzhľad villanovských Vejí je viac-menej známy z početných výskumov vedených v celej tejto lokalite. Približne v strede vymedzeného územia sa križovali dve hlavné komunikačné cesty, ktoré vytyčovali aj v ďalších etapách Vejí umiestenia jednotlivých obydlií a nekropol. Najviac poznatkov o kultúre villanovských Vejí nám podávajú samozrejme jednotlivé pohrebiská. Známe villanovské pohrebiská sú štyri: *Grotta Gramiccia*, *Quattro Fontanili*, *Vacchereccia* a *Valle la Fata*.⁶ *Grotta Gramiccia* bolo pohrebisko, ktoré ležalo najďalej od centra Vejí. Rozprestieralo sa na oboch stranách komunikačnej cesty vedúcej z Vejí do Nepi, tzv. cesty *Formello*, v oblasti za severovýchodnou bránou. Pohrebiská *Quattro Fontanili* a *Vacchereccia* sú lokalizované na severe za hranicami mesta, relatívne blízko seba, ale na opačných stranách komunikačnej cesty vedúcej do Capeny. Posledné pohrebisko *Valle la Fata* je umiestnené na juhozápad od mesta a na západnej strane komunikačnej cesty vedúcej z Vejí do Ríma. Ich zjavne odlišné a vzdialené geografické rozmiestnenie v rámci plochy územia by mohlo poukazovať na skutočnosť, že v tejto dobe neexistovala jedna veľká centrálna osada, ale že na tomto území existovalo spolu viacero menších osídlení či obydlií. Mimo tieto štyri hlavné nekropoly boli objavené aj osamotené hroby, napr. na severozápade za hranicami mesta v blízkosti pohrebiska *Grotta Gramiccia* (WARD-PERKINS 1961, 21–24).

Tak ako aj na ostatných villanovských pohrebiskách na území Etrúrie tak aj na tých vejských sa vyskytovali na jednej strane pohreby kremačné, v pohrebných urnách s geometrickou rytou výzdobou a na druhej strane pohreby inhumačné. Urny kremačných pohrebov boli dôkladne zabalené v textíliách a uložené v pohrebnej jame (WARD-PERKINS 1961, 23–39). Kremačné pohreby bývajú väčšinou okrúhleho tvaru,

⁶ Obr. 3. Mapa villanovských Vejí

relatívne malých a nepravidelných rozmerov. Tieto hroby takmer vždy obsahujú urnu – *ossuárium*. Hrob bol doplnený predmetmi osobného charakteru (vo väčšom množstve okrem iného aj spony). Pohrebné urny bývali zhora prikrývané pokrievkami v tvare prevrátených misiek, niekedy aj hlinenou či bronzovou helmou. Na druhej strane sa na pohrebiskách vyskytovali pohreby inhumačné a to v celkovo vyššom počte oproti hrobom kremačným. Jednotlivé hroby bývali vo väčšinou pravouhlého pôdorysu a tiež obsahovali predmety osobného charakteru, tak ako hroby kremačné. Časté je ich umiestňovanie do skupín, vo väčšej vzdialenosti od centier nekropol ako tomu bolo u hrobov kremačných (tie sa vyskytovali v samotných centrách pohrebísk) (COLINI 1919, 5–6). Pohreby inhumačného charakteru sa začali vo villanovskej kultúre objavovať až v neskoršom období. Veje boli výnimkou, kedy vplyv Latia spôsobil ich výskyt v skoršom období ako v okolitých oblastiach. J. Seubers vo svojej práci uvádza, že ženské hroby boli vo väčšine inhumačného charakteru a to hlavne v období Vejí I, zatiaľ čo mužské hroby bývali naopak väčšinou charakteru kremačného. Výrazný rozdiel v pomere inhumačných a kremačných pohrebov môžeme pozorovať napr. v porovnaní s pohrebiskom v Tarquiniach, kde na rozdiel od Vejí prevládajú pohreby kremačné (SEUBERS 2005, 36–46). Už z doby bronzovej sa zachoval zvyk pochovávať s mŕtvym aj rôzne predmety pohrebnej výbavy, aj keď plný rozvoj tohto zvyku môžeme sledovať až od 9. stor. pred n. l. Tzv. *corredo*, čiže pohrebná výbava, určovala ako rodinné tak aj spoločenské postavenie zosnulého. Nie vždy muselo ísť zásadne iba o predmety praktického využitia, mnohé z týchto predmetov mali čisto symbolický charakter. Predmety importovaného charakteru naopak poukazovali na vysoký štatút pochovaného, často na samotného priekupníka s týmito importovanými predmetmi. Na základe skúmania prítomnosti týchto importov v jednotlivých hrobách po celej Etrúrii sa usudzuje, že urbanizácia jednotlivých sídlisk bola v priebehu 9. stor. pred n. l. rozsiahlejšia v oblasti pobrežných sídlisk ako v tých vnútrozemských, práve z dôvodu obchodovania s importmi. Konkrétne Veje a Tarquinie patrili medzi sídliská, ktoré vo veľkom obchodovali s importovanými predmetmi a týmito obchodmi rapídne zvyšovali svoju populáciu hlavne v druhej polovici 8. stor. pred n. l. Nálezy takých surovín ako slonoviny, fajansu, pštrosích vajec, kvalitných sklenených nádob či striebra a zlata poukazovali na prítomnosť obchodu s týmito importmi. Častými oblasťami s ktorými Taliansko obchodovalo bola Levantína, Fénícia, Sýria, oblasť Blízkeho východu a oblasť severnej Európy. Grécko sa v tomto období ešte spamätávalo z obdobia temna, preto začali importovať svoju keramiku až niekedy v polovici 8. stor. pred n. l. Príkladom importovaného tovaru je napr. nález fajansového

skarabea z Vejí z obdobia IIA (SEUBERS 2005, 1–28). Možno preto konštatovať, že v období 9. a 8. stor. pred n. l. je villanovská kultúra na svojom vrchole (HLADÍKOVÁ 2011, 277).

V jednotlivých hroboch boli nájdené aj predmety pohrebnej výbavy vyrobené zo zlata a striebra. Zlato sa dovážalo spoza hraníc Vejí, v niektorých prípadoch dokonca aj spoza hraníc samotného Talianska. Výskyt je v jednotlivých hroboch zaznamenaný ešte pred nástupom železa, ktoré sa začalo vo villanovských hroboch objavovať už na začiatku obdobia Vejí IIB. Jantárové predmety sa nachádzali v hroboch počas celej doby železnej v pomerne vysokom počte. Išlo väčšinou o jednotlivé fragmenty príveskov, náhrdelníkov či spôn. Relatívne častým nálezom bol aj egyptský skarabeus, ktorý dokladal existenciu obchodu s južným Talianskom a Sicíliou. Do týchto oblastí sa dovážali importy z oblasti severnej Afriky. Najranejší nález skarabea sa datuje do obdobia Vejí IIA. Väčšina skarabeov bola vyrobená z fajansu, ale jednotlivé hroby obsahovali aj iné fajansové predmety či fragmenty (SEUBERS 2005, 41–42).

Striebro sa začína v menších množstvách objavovať od obdobia Vejí IIB2, ale všeobecne vejské pohrebiská obsahovali len veľmi malé počty strieborných artefaktov. Strieborné predmety sa nevyskytovali vo veľkom počte hrobov. Možno ale konštatovať, že sa vo väčšom množstve vyskytujú v hroboch ženských. Výskyt spôn vyrobených zo striebra je v jednotlivých hroboch veľmi zriedkavý. Strieborné predmety sa vyskytovali v hroboch väčšinou iba v malých množstvách a aj to iba v jednej či v dvoch variáciách (SEUBERS 2005, 41–2).⁷

Približne od 10. stor. pred n. l. sa začalo objavovať sociálne členenie v rámci rodinného kruhu a výrazne sa začalo odlišovať postavenie hlavy rodiny, tzv. *pater familias*. Takéto rodinné členenie hrobov v rámci jednotlivých pohrebísk je možné sledovať na celom území Talianska. Na samotných vejských pohrebiskách toto obdobie však nie je dobre zastúpené. V priebehu 8. stor. pred n. l. bola sociálna diferenciácia na svojom vrchole a až z tohto obdobia máme z Vejí k dispozícii nálezové kontexty poukazujúce na jav meniacej sa spoločenskej hierarchie. Nie vždy je jednoznačne určené či ide o hrob tzv. *pater familias*, o hrob bojovníka alebo o hrob patriaci do kňazskej vrstvy. V skratke možno konštatovať, že v období približne od polovice 10. stor. pred n. l. do konca 8. stor. pred n. l. sa na území Talianska udiali zásadné zmeny v pohrebnom ríte, ktoré priamo súviseli so zmenami v samotnej spoločnosti. Informácie o týchto spoločenských zmenách máme z Vejí až z obdobia 8. stor. pred n. l., teda z obdobia kedy boli Veje už v období svojho vrcholu.

⁷ pre bližšie informácie k nálezom jednotlivých hrobov vid' 8. kapitolu

O predchádzajúcom vývoji sociálnych zmien musíme informácie zatiaľ čerpať z iných, Vejam podobným, pohrebísk (SEUBERS 2005, 1–42). Je potrebné si uvedomiť, že určenie sociálneho postavenia mŕtveho na základe pohrebnej výbavy a umiestnenia v rámci pohrebiska nemusí vždy predstavovať aj jeho reálne zaradenie v rámci spoločnosti (HLADÍKOVÁ 2011, 280)

V porovnaní Vejí s ostatnými etruskými pohrebiskami môžeme pozorovať pár odlišností. Všeobecne platí, že v počiatkovej fáze villanovského obdobia, teda v 10. až 9. stor. pred n. l., prevládal na pohrebiskách kremačný rítus a až ku koncu obdobia, na prelome 9. a v priebehu 8. stor. pred n. l., začal prevládať rítus inhumačný (HLADÍKOVÁ 2011, 280–281). Veje boli pod vplyvom blízkeho Latia a preto na vejských pohrebiskách môžeme pozorovať dominanciu inhumačných pohrebov už počas ranejšieho villanovského obdobia. Fakt, že na vejských pohrebiskách prevládajú ženské hroby neplatí v celej Etrúrii. Napr. spomínané Tarquinie reprezentujú vo väčšej miere hroby mužské. Je potrebné podotknúť, že jednotlivé hroby z Tarquinií reprezentujú aj ranejšie obdobie 10. a 9. stor. pred n. l., ktoré je vo Vejách veľmi slabo zastúpené. Zaujímavé je sledovať rozdiely v používaných materiáloch pri vyrábaní súčastí pohrebnej výbavy a v importovaných predmetoch všeobecne. Aj keď strieborné nálezy z Vejí nie sú veľmi zastúpené, v porovnaní s Tarquiniami, kde sa strieborné predmety našli iba v minimálnom množstve, ide o porovnateľnú prevahu. To isté platí aj o predmetoch zo zlata a jantáru. Možným vysvetlením je, že Tarquinie neboli tak obchodne založeným strediskom ako Veje a preto sa tu nenašli tak početné artefakty importovaného charakteru. Tak ako Veje, tak aj Tarquinie boli bohatými strediskami a obsahovali bohaté hroby vyššej spoločenskej vrstvy (len neobsahovali veľké množstvo importovaných predmetov). Keď sa pozrieme napr. na nálezy pohrebnej výbavy hrobov z Praeneste, veľmi často sa tu nachádzajú predmety zo slonoviny. Slonovinu nenachádzame vo väčšom množstve ani vo Vejách ani v Tarquiniách. Na druhej strane severné lokality, ako Verucchio či Bologna, poukazujú na silné materiálne spojitosti s južnejšími oblasťami Etrúrie, napr. priamo s Vejami či s Tarquiniami. Vo Verucchii je všeobecne známa prítomnosť nespočetného množstva jantárových predmetov, ktoré sa vo Vejách síce objavovali, ale v oveľa menšom množstve. Ako vo Vejách, tak aj vo Verucchii platí, že jantárové predmety sa sústreďovali viac do ženských hrobov ako do hrobov mužských. Najlogickejším vysvetlením týchto regionálnych rozdielov sa zdá to, že ako Veje a Tarquinie, tak aj Praeneste či akákoľvek iná oblasť, boli jednoducho samostatné autonómne oblasti. Sami teda rozhodovali o vývoji vlastnej kultúry či obchodu a nemuseli sa tak riadiť nejakými ustálenými pravidlami platnými pre celú oblasť.

V období 9. a 8. stor. pred n. l. tak môžeme na jednotlivých pohrebiskách sledovať veľmi silný lokálny kultúrny vplyv. Tento nám ale znemožňuje dosadzovať chýbajúce trhliny v jednotlivých obdobiach na základe rôznych lokalít. Nemôžeme teda logicky usudzovať, že čo bolo pravidlom na jednom mieste, bude takýmto pravidlom aj na mieste druhom. Znak spoločného kultúrneho vplyvu na území celého Talianska sú však tiež nepopierateľne zreteľné (SEUBERS 2005, 45–72).

Všeobecne uznávané pravidlo, že výskyt pijavicovitých spôn sa priradzuje ženským hrobom a hadovité spony sa vyskytujú naopak v hrobch mužských sa nedá uplatniť ako jediný rozoznávaci faktor pohlavia zosnulých. Dôvodom je, že typy týchto spôn sa niekedy vyskytovali aj v hrobch opačného pohlavia. Ku konečnému určeni pohlavia zosnulého je potrebné prihliadať na zloženie celej pohrebnej výbavy. V niektorých prípadoch ostáva určenie pohlavia nedefinované práve z dôvodu kombinácie predmetov pohrebnej výbavy symbolizujúcej rovnako ako ženské tak aj mužské pohlavie. Jedným z možných vysvetlení je vkladanie takýchto predmetov do hrobov partnermi opačného pohlavia, prípadne by mohlo ísť o dvojité pohreby obsahujúce ako ženu tak aj muža. Jednoznačnú odpoveď na hroby neurčitého pohlavia by dala analýza kostí, čo je ale v prípade tak rozľahlých pohrebísk a nedostatku finančných prostriedkov nemožný postup (SEUBERS 2005, 37). Napriek tomu, že sa nedá uplatniť jednoznačný porovnávací index pohlaví na základe pohrebnej výbavy, určité predmety sa priradzovali konkrétnemu pohlaviu. Na základe vysokej koncentrácie nálezov prináležiacim jednému a tomu istému pohlaviu sa následne konkrétne pohlavie dalo určiť za vysoko pravdepodobné. Pohrebná výbava ženských hrobov obsahovala komplexne viac nálezov spôn, hlavne už spomínaných oblúkových a pijavicovitých typov, ktoré sa vyskytovali väčšinou v páre, šperky, koráliky, úžitkovú keramiku a tkáčske predmety. Pohrebná výbava mužských hrobov vo veľa prípadoch neobsahovala žiadne spony a ak sa nejaká našla, išlo o spony väčšinou hadovité a v malom počte. Ďalšími nálezmi v mužských hrobch bývajú predmety dennej potreby ako britvy, nože, či úžitková keramika a jednoduché šperky (HLADÍKOVÁ 2011, 281).

Mužské hroby tvorili menší pomer hrobov v porovnaní s počtom hrobov ženských. Určité percento týchto mužských hrobov, ktoré boli charakteristické svojou pohrebnou výbavou tvorenou hlavne predmetmi bojového charakteru, sa nazývali hrobmi bojovníkov. Tieto patrili každopádne medzi hroby vyššieho sociálneho štatútu. Je zaujímavé sledovať skutočnosť, že bohaté mužské hroby obsahovali veľmi málo spôn a to akéhokol'vek typu (na rozdiel od bohatých ženských hrobov). Rozdielom medzi bohatými mužskými hrobmi a bohatými

ženskými hrobmi je kvantita a obsah pohrebnej výbavy. Zatiaľ čo bohaté ženské hroby obsahovali veľké množstvo šperkov a tiež spôn, často využívajúc materiály zlata, striebra alebo jantáru, mužské hroby vyššej sociálnej vrstvy nedisponovali až tak vysokým počtom jednotlivých nálezov. Na druhej strane ale artefakty z týchto hrobov mali silné symbolické významy. Tiež je dôležité spomenúť, že výskyt spôn u mužských hrobov je výrazne nižší ako u hrobov ženských. Ak sa už v mužskom hrobe spona vyskytuje, väčšinou ide o typy jednoduchých bronzových hadovitých spôn. Mužské hroby s charakteristickou pohrebnou výbavou, hlavne čo sa týka nálezov bojových zbraní, obranných či útočných, sa zvyčajne nazývali *hroby bojovníkov*. Charakteristická pre tieto hroby je hlavne kombinácia nálezov železných mečov a kopijí oštepov. Niektoré z hrobov obsahovali bohatšiu pohrebnú výbavu ako ostatné hroby, našli sa pošvy mečov, štíty, železné nože či súčasti kolesových vozov. Mužské hroby, v ktorých sa síce vyskytovala kombinácia nálezov železného meča a kopijí oštepov, ale neobsahovali už žiadne iné symbolické predmety vyššieho štatútu pochovaného, nie sú zaradované medzi hroby bojovníkov. Ženské hroby spravidla neobsahovali žiadne zbrane bojového charakteru, ale existuje pár príkladov kde sa našli železné nože. Predpokladá sa preto, že nálezy železných nožov poukazovali skôr na postavenie mŕtveho, mŕtvej, v rámci akejsi rituálnej činnosti a nepatrili tak ku symbolickým znakom hrobov bojovníkov (SEUBERS 2005, 40–41).

Raná doba železná I, čiže obdobie Vejí I, je datovaná do obdobia rokov 960 až 850 pred n. l. V tomto období slúžia ako ukazovatele vysokého postavenia zosnulého rôzne predmety osobnej potreby ako tkáčske nástroje, alebo dekoratívne predmety ako rôzne druhy šperkov, napr. spony. Na výrobu boli používané aj vzácnejšie materiály ako železo a bronz, a to zlato, kosť či jantár (SEUBERS 2005, 19–21).

Raná doba železná II, čiže obdobie vrcholu villanovskej kultúry a obdobie Vejí II, je datovaná do obdobia rokov 850 až 725 pred n. l. Hroby tohto obdobia v oblasti Etrúrie boli na základe príkladov hrobov z pohrebiska Quattro Fontanili rozdelené do troch skupín, ktoré boli určované predovšetkým samotnou pohrebnou výbavou jednotlivých hrobov. Kovové predmety pohrebnej výbavy prechádzajú v tomto období značným vylepšením, hlavne samotnej výroby. V hroboch sa začínajú objavovať predmety tzv. symbolickej hodnoty, ktoré nemajú funkčné vlastnosti, ale pomocou ktorých sa často krát určuje vyššie spoločenské postavenie zosnulého a ich konkrétne postavenie v spoločenskej hierarchii. Prítomnosť súčasti konského postroja, voza alebo samotných kostených ostatkov koňa symbolizuje vyšší štatút pochovaného. Prítomnosť zbraní v hroboch poukazuje v ranom období na funkciu bojovníka,

v neskoršom období mohli zbrane v hrobe symbolizovať akéhosi „starešinu“ v rámci konkrétneho kmeňa. Nie vždy je jednoduché určiť ktoré predmety sa za takéto symboly vyššieho postavenia zosnulého dajú považovať. V ranej dobe železnej nájdeť ženské hroby chudobné a hroby bohaté vo vyššom množstve ako tomu bolo v období predchádzajúcom. Bohaté hroby často obsahovali veľa korálikov, náhrdelníky, prívesky, spony z jantáru, sklenenej pasty alebo z iných cenných materiálov. Týmto hrobom sa niekedy prisudzuje vznik aristokratickej elity. Z výskumov pohrebísk stredného Talianska sa ukázalo, že detské hroby ktoré boli pochovávané do väčších hĺbok, obsahovali väčšinou bohatšiu pohrebnú výbavu ako hroby ukladané plytšie. Všeobecne platí, že detské hroby umiestnené hlbšie ako 120 cm pod úroveň povrchu patrili medzi bohatšie vybavené hroby, zatiaľ čo hroby umiestnené menej ako 90 cm pod úroveň povrchu boli zväčša chudobného charakteru. Typickými tvarmi spôn nachádzajúcimi sa v mužských hrobách boli spony drakovité, ktoré pretrvali ešte z predchádzajúceho obdobia. Objavil sa tiež nový typ spôn, spony hadovité. Ženské hroby obsahovali klasicky spony pijavicovitého typu a spony typu loďkovitého (SEUBERS 2005, 22–30).

Záverečná časť obdobia IC a následne obdobie IIA je v ženských hrobách charakteristické výskytom spôn pijavicovitého typu, ktoré majú v pásoch dekorovaný celý povrch lúčika geometrickými motívami, medzi ktorými sú ešte cikcakové línie. V mužských hrobách je častý výskyt spôn základného hadovitého typu a hadovitých spôn s kolienkom a s diskovitým zachycovačom.⁸ Obdobie IIA je ľahko rozoznatel'né v ženských hrobách charakteristickými sponami pijavicovitého typu, ktoré majú v pásoch zdobený celý povrch lúčika, najčastejšie jednoduchými geometrickými motívami.⁹ Tento typ spony je podobný tej z obdobia IC, ale s tým rozdielom, že neobsahuje medzičlánkové cikcakové línie. V období IIB je dekorácia spôn pijavicovitého typu sústredená už iba na vrchnú časť lúčika.¹⁰ Obdobie IIC je typické sponami, ktoré prechádzajú do ďalšieho obdobia IIIA. Sponám pijavicovitého typu sa začína predlžovať zachycovač a začínajú smerovať k vytvoreniu spony loďkovitého typu.¹¹ Obdobie IIC je tiež charakteristické výskytom spôn zložených z oválnych segmentov organických materiálov (kosť, jantár, drevo, atď.) (PACCIARELI 2006, 64–65).

⁸ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

⁹ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

¹⁰ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

¹¹ Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC

4.1 Pohrebiská villanovského obdobia

Prvú skupinu hrobov rozdeľovaných na základe pohrebnej výbavy podľa M. Pacciarelliho tvorili mužské, ženské a detské hroby vyššej sociálnej vrstvy, často krát s pohrebnou výbavou tvorenou cennými predmetmi. Práve vďaka týmto cenným artefaktom bola skupina hrobov vyššej sociálnej vrstvy ľahko rozpoznateľná. Podľa J. Seubersa, ak konkrétny hrob obsahoval tri a viac takýchto predmetov symbolickej hodnoty, išlo pravdepodobne o hroby vyššej sociálnej vrstvy. Častými ukazovateľmi boli práve rôzne zdobené spony nezvyčajných tvarov, zbrane, bronzové predmety a nádoby na pitie, či urny v tvare chatrčí. Koncom tohto obdobia začali prevažovať predmety určené k sympóziám, nádoby na pitie či nože. Ženské hroby sú všeobecne ľahko definovateľné, ak je súčasťou pohrebného súboru časť tkáčskeho setu. Prítomnosť bronzového opasku nám tiež takmer určite indikuje ženský hrob. Prítomnosť keramiky typu *impasto rosso* alebo súčasti konského postroja či voza poukazujú na funkciu zosnulého v oblasti obchodovania či cestovania. Fajansové figúrky prípadne plastiky skarabeov nám taktiež automaticky poukazujú na vysoký štatút zosnulého. Každopádne je takmer isté, že predmety ktoré sú jedinečného, symbolického, charakteru a k tomu vyrobené zo vzácných materiálov, mali indikovať vysoký štatút zosnulého a jeho významnú pozíciu v rámci spoločenského rebríčka. Možno preto konštatovať, že existujú určité indikátory, ktoré nám pomáhajú v klasifikácii pohlavia zosnulého. V bohatých dospelých mužských hroboch sa okrem cenných predmetov často nachádzali meče, sekery a hroty šípov. Išlo o predmety bojového charakteru. Častým nálezom je hlinená alebo bronzová helma, ktorá sa vyskytovala v inhumačných aj v kremačných mužských hroboch, nahradzujúc pokrievku pohrebnej urny. V rámci jednotlivých hrobov je potom možné sledovať odlišné typy heliem, ktoré pravdepodobne označovali rozdielny štatút pochovaných. Toto odlišné sociálne postavenie mŕtvych je možné sledovať aj v prípade ďalších zbraní, či už obranných alebo útočných. Príklady malých hrotov šípov sa našli aj v detských chlapčenských hroboch. Bohaté dospelé ženské hroby obyčajne obsahovali nástroje na šitie, vreteno a rôzne šperky, medzi ktorými sa vyskytovali niekedy aj viac ako tri spony. Náramky, prípadne náhrdelníky, obsahovali veľké množstvo fragmentov zo skla, bronzu alebo z jantáru. Aj prítomnosť vysokého počtu takýchto fragmentov z cenných materiálov indikuje bohatší ženský hrob. Niekedy sa objavil ako súčasť pohrebnej výbavy v ženskom hrobe aj nôž či sekera, aj keby sa logicky dalo predpokladať že takéto predmety budú skôr súčasťou mužského hrobu. Predpokladá sa, že nôž mohol symbolizovať náboženskú funkciu mŕtvej, zatiaľ čo sekera mohla indikovať funkciu v oblasti prípravy jedál. Bronzové sekery sa v ženských hroboch inhumačného charakteru vyskytujú

iba počas obdobia Vejí IIA a IIB. Ich výskyt sa často spája z výskytom množstva ďalších artefaktov honosnejšieho charakteru. Ešte viac nezvyčajným predmetom v rámci pohrebnej výbavy je súčasť konského postroja. Výskyt artefaktov takéhoto charakteru dokazuje výnimočné postavenie pochovanej ženy. V spojení so súčasťou konského postroja sa vyskytuje často keramika typu *impasto rosso*, konkrétne tvar olly, ktorá pravdepodobne imitovala drahšie vázy.¹² Na rozdiel od mužských hrobov, kde je častý výskyt častí konského postroja aj častí vozíkov v jednom hrobe, u ženských hrobov je toto zriedkavý jav. Ženské hroby, ktoré obsahovali súčasti kolesových vozov sa všeobecne datujú až do obdobia Vejí IIIA, čiže do 7. stor. pre n. l. Zo šperkov boli častými nálezmi v ženských hroboch jantárové a sklenené náhrdelníky, špirálovité náramky alebo bronzové opasky. Práve ženské hroby boli častými príkladmi vysokého počtu nálezov symbolickej hodnoty. Mnohé z týchto početných nálezov, napr. veľké množstvá keramiky, sú iba vedľajšími ukazovateľmi k hlavným predmetom, ktoré určujú štatút pochovanej (napr. nôž či spona). Práve vyšší počet spôn a ich kvalitnejšie spracovanie je jedným z hlavných ukazovateľov vyššej triedy ženských hrobov. Celkovo možno zhrnúť, že ženské hroby začleňujúce sa do vyššej sociálnej vrstvy sú charakteristické výskytom veľkého množstva drobných bronzových a jantárových predmetov, prípadne aj zlatých a strieborných fragmentov či dokonca celých predmetov z cenného materiálu. V detských dievčenských hroboch sa vo veľkom našli hlavne rôzne druhy ozdôb a šperkov. Ich pohrebná výbava často obsahovala špirálovité náramky tak ako u dospelých žien, alebo sklenené koráliky (SEUBERS 2005, 22–39).

Druhú skupinu hrobov nižšej sociálnej vrstvy podľa rozdelenia M. Pacciarelliho reprezentujú mužské aj ženské hroby. Neobsahujú ale také množstvo cenných predmetov ako hroby prvej skupiny. Všeobecne platí, že hroby strednej vrstvy by mali obsahovať priemerne dva predmety symbolickej hodnoty, napr. hlinenú pokrievku v tvare helmy, britvu alebo oštep. Dospelé mužské hroby tejto skupiny obsahujú najčastejšie hlinenú pokrievku v tvare helmy, britvu, nože a hadovité spony, ktoré sa vyskytovali aj v detských chlapčenských hroboch. V dospelých ženských hroboch sa často nachádzal samostatný praslen a spony. Detské dievčenské hroby veľa krát obsahovali množstvo sklenených korálikov (SEUBERS 2005, 22–31).

¹² z analýzy vedenej J. Seubersom ide o všetkých 8 bohatých ženských pohrebov, kedy sa v rámci pohrebnej výbavy vyskytla súčasť konského postroja, prípadne konského voza, spolu s typom keramiky *impasto rosso* (*ollou*) v rámci toho istého hrobu

Poslednú, tretiu skupinu, najnižšej sociálnej vrstvy podľa rozdelenia Pacciarelliho tvoria hroby obyčajných pracovníkov či sluhov. Ich pohrebnú výbavu, je jedno či mužskú, ženskú alebo detskú, tvorilo väčšinou iba množstvo keramiky či obyčajných korálikov (SEUBERS 2005, 22).

4.1.1 Grotta Gramiccia

Villanovské pohrebisko Grotta Gramiccia sa nachádza za severovýchodnou bránou Vejí, na západnej aj východnej strane komunikačnej cesty vedúcej z Vejí do Nepi, tzv. cesty Formello. Východná časť pohrebiska sa rozprestiera na hrebeni pahorku, zatiaľ čo západná časť pohrebiska sa rozprestiera na samotnom vrchole pahorku. Pohrebisko bolo tvorené dvoma oddelenými časťami, vzdialenými od seba približne 200 m. Obe časti tohto pohrebiska spolu s menšími skupinami hrobov, ktoré už nepatrili priamo k územia pohrebiska, boli lokalizované na pahorkoch a ich príľahlých svahoch v okolí cesty Formello (WARD-PERKINS 1961, 21–91).¹³ Inhumačné hroby sa v rámci pohrebiska nachádzali v centralizovaných skupinách, niekedy boli prekryté jeden cez druhý (COLINI 1919, 6).

Pohrebisko Grotta Gramiccia bolo aktívne približne v tom istom období ako pohrebisko Quattro Fontanili, presnejšie od začiatku 9. stor. pred n. l. do tretej štvrtiny 8. stor. pred n. l., spadajúc tak do obdobia Vejí I a II. Celková rozloha pohrebiska je okolo 7 ha. Obsahovalo 1 098 pohrebov, z toho 561 inhumácií a 537 kremácií, čím kvantitatívne prevyšuje počet hrobov pohrebiska Quattro Fontanili. Na tomto pohrebisku (ako ani na žiadnom inom vo Vejách) neprebehol taký podrobný výskum ako na pohrebisku Quattro Fontanili a preto dokumentácia nálezových správ pohrebísk nie je ani zďaleka dostačujúca. A to aj napriek tomu, že práve pohrebisko Grotta Gramiccia je menej zasiahnuté ničením modernej techniky a poľnohospodárskych prác ako Quattro Fontanili, ktoré nám napriek tomu podáva najdetailnejšie nálezové správy zo všetkých vejských pohrebísk. Najranejšie kremačné pohreby sú podobné tým z pohrebiska Casale del Fosso, kedy ide o jednoduché hroby typu *tomba a pozzo*. V polovici 9. stor. pred n. l. tento typ postupne vystriedali inhumačné hroby typu *tomba a fossa* a v priebehu 8. stor. pred n. l. môžeme tak ako aj u iných vejských pohrebísk sledovať markantný kvantitatívny aj kvalitatívny nárast pohrebnej výbavy v jednotlivých hroboch. Pri bohatších hroboch s početnou pohrebnou výbavou existujú viditeľné rozdiely medzi ženskými a mužskými hrobmi, keď mužské hroby bojovníkov

¹³ Obr. 3. Mapa villanovských Vejí

sú zásadne kremačného charakteru a ženské hroby sú často krát vybavené na pohľad krajšími a prepracovanejšími predmetmi, okrem iného aj sponami. Hroby bojovníkov na tomto pohrebisku nedosahujú kvalít podobne klasifikovaných hrobov na pohrebiskách Quattro Fontanili alebo Casale del Fosso (SEUBERS 2005, 33–34).

Grotta Gramiccia bola skúmaná G.A. Colinim na začiatku 20. stor. n. l. Urny kremačných pohrebov mali tvar klasických villanovských bikonických urien, prípadne sa vyskytovali aj v tvare olly. Výskumy pohrebiska dokladajú najranejšie typy hrobov *tomba a pozzo*, čiže hrobky šachtovej. Pravdepodobne z dôvodu úspor alebo príbuzenských vzťahov sa niektoré z pohrebov nachádzali v rámci jedného hrobu vo vzájomnej superpozícii nad sebou. Časť pohrebiska, nachádzajúca sa na pravej strane cesty Formello, bola vzdialenejšia od severovýchodnej brány a rozprestierala sa na hrebeni pahorku a na jeho južnom svahu. Našlo sa tu množstvo črepov villanovskej keramiky a bronzových fragmentov. Dnes je uvedená oblasť zastavaná modernými budovami (Ward-Perkins 1961, 24–25). V roku 1960 na území prebiehali dodatočné výskumy podnietené náhodnými nálezmi z poľnohospodárskej orby. Výskumy z tohto obdobia doplnili nálezový súbor ranej fázy oboch častí pohrebiska. Našli sa tiež jednotlivé osamotené skupiny hrobiek, ktoré neskôr slúžili k samotnému rozširovaniu jednotlivých častí pohrebísk (WARD-PERKINS 1961, 90–91).

4.1.2 Quattro Fontanili

Pohrebisko Quattro Fontanili patrí medzi štyri najstaršie vejské pohrebiská, datované do 9. až 8. stor. pred n. l. Archeologický výskum na začiatku viedol R.U. Inglieri a C.A. Ambrosetti. Z prvých výskumov nemáme podrobnú ani dostatočnú dokumentáciu. Na rozdiel od Iglieriho ale Ambrosetti poskytuje základnú dokumentáciu zo svojho výskumu, v ktorom skúmal väčšinou inhumačné pohreby typu *tomba a fossa* z 8. stor. pred n. l. (WARD-PERKINS 1961, 25). Z výsledkov archeologických výskumov možno predpokladať, že tomuto pohrebisku prináležalo sídlisko o veľkosti približne 1 000 obyvateľov (SEUBERS 2005, 15). J. Tomsová sa vo svojej monografii z r. 1986 zmieňuje o jedinečnosti tohto pohrebiska villanovskej kultúry práve pre jeho skoré skúmanie a publikovanie. J. Tomsová určuje svojou publikáciou relatívnu chronológiu nálezov pohrebiska a to spôň aj keramiky. V zásade súhlasí s ranejšou relatívnou chronológiou zavedenou J. Close-Brookovou, ale pridáva nasledovné delenie jednotlivých fáz. J. Close-Brooková totiž túto chronológiu navrhla ešte za prebiehajúcich výskumov a na základe neúplného množstva

preskúmaných hrobov. Z celkového množstva 651 preskúmaných hrobov do svojho rozdelenia relatívnej chronológie zahrnula iba 330 hrobov (TOMS 1986, 41–42). Podľa J. Seubersa Bartoloni uvádza 640 preskúmaných hrobov, z toho 439 inhumácií a 201 kremácií (SEUBERS 2005, 32–3). Celkovo bolo na tomto pohrebisku identifikovaných okolo 2 000 hrobov, ale približne polovica bola narušená vykrádačmi alebo neskoršou poľnohospodárskou prácou. Zo spomínaných 651 preskúmaných hrobov bolo antropologickej analýze podrobených 93 hrobov (HLADÍKOVÁ 2011, 282–283). Z týchto 651 preskúmaných hrobov bola približne polovica zničená vykrádačmi. Hroby boli buď vykradnuté alebo bola ich pohrebná výbava zničená či poprehadzovaná v rámci samotného hrobového komplexu. Pohrebná výbava vo väčšine takýchto hrobov čiastočne alebo úplne chýba. Mnohé artefakty sa nenašli na pôvodnom mieste uloženia, ale sa nachádzali v miestach blízko pri hrobkách (pravdepodobne ich vykrádači hrobov zahodili z dôvodu, že sa im nezdarilo dostať zaujímavé či hodnotné). Poniektoré hroby boli zničené eróziou pôdy, zásahom človeka vo forme orby pôdy, alebo dokonca umiestňovaním hrobov jeden nad druhý. Spomínané ľudské zásahy sa objavujú hlavne na nižšie položených vejských pohrebiskách. Tieto hroby preto nemohli slúžiť ako úplný zdroj informácií nálezových kontextov a z celkového počtu 651 hrobov tak bolo k radovému deleniu nálezov vhodných iba 224 hrobov, čo je približne iba 35% z celkového počtu hrobov na tomto pohrebisku. J. Tomsová upozorňuje, že chudobná výbava konkrétnych hrobov nemusela byť vždy výsledkom vykrádačov, ale že mohlo ísť jednoducho o prosté pohreby chudobnejších ľudí (TOMS 1986, 44–45).

Relatívnou chronológiou J. Tomsová rozdelila nálezy z tohto pohrebiska do 20 tried označovaných rímskymi číslicami I až XX, ktoré sú rozdelené do troch skupín. Triedy I až III tvoria spony, triedy IV až XIII tvorí keramika a triedy XIV až XX tvoria ostatné kovové nálezy (mimo spôn). Skupiny sa následne delia na jednotlivé typy, značené príslušnými arabskými číslicami. Z 224 hrobov boli artefakty rozdelené do 170 typových skupín. Jednotlivé typy artefaktov sa následne ešte zoskupovali do radov. Dôležité pre toto rozdelenie je obmedzená životnosť jednotlivých artefaktov. Predmety dlhej životnosti museli byť logicky zaradené až do poslednej fázy, v ktorej sa vyskytovali, napriek ich výskytu aj vo fázach ostatných. Takýmto príkladom sú napr. spony III triedy, typu III 10¹⁴ a III 11.¹⁵ Ide o spony hadovité, ale ich pôvodný tvar je ťažko určiteľný kvôli ich zlému stavu zachovania. Niektoré typy spôn boli vďaka dlhej životnosti vylúčené z radového delenia. Druhou podmienkou pre zaradenie do konkrétnych radov bola prítomnosť artefaktu minimálne v dvoch hroboch

¹⁴ Obr. 15. Typ spony obdobia IB – IIB

¹⁵ Obr. 19. Typ spony obdobia IC – IIB

toho istého pohrebiska. Preto sa pri niektorých individuálnych artefaktoch, ktoré sa našli iba na jednom mieste stalo, že stoja osamotene mimo vytvorenú relatívnu chronológiu a nie sú súčasťou spomínaného typového rozdelenia (TOMS 1986, 43–77).

4.1.2.1 Typológia spôn

Ako už bolo spomínané v úvode tejto kapitoly, artefakty nájdené v 224 nenarušených hrobch pohrebiska Quattro Fontanili sa delia do 20 tried a tie sú následne ďalej delené do počtu 170 typov. Spôn sa týkajú triedy označované rímskymi číslicami I, II, III a ide spolu o 60 typov (TOMS 1986, 45).

Trieda I – Fibula ad arco

Prvá trieda je tvorená sponami typu *ad arco*, čiže sponami oblúkovými. Tak ako na ostatných etruských pohrebiskách, tak aj na pohrebisku Quattro Fontanili ide o najzastúpenejšiu skupinu spôn. Oblúkové spony sú ako jediné zastúpené vo všetkých štyroch fázach pohrebiska, preto môžeme sledovať ich vývoj od základného typu jednoduchej oblúkovej spony, *fibula ad arco semplice*, až ku komplikovanejšiemu typu spony loďkovitej. Najčastejšie zobrazovanou dekoráciou je motív rybej kosti a dekorovaný je väčšinou celý povrch lúčika.¹⁶ Všetky spony tejto triedy, až na dve výnimky, sú vyrobené výlučne z bronzu. Spona typu I 23¹⁷ je vyrobená z čistého zlata a lúčik spony typu I 27 je obalený zlatou fóliou.¹⁸ Okrem spony loďkovitého typu, ktorá sa vyskytuje až v závere tejto fázy, sú takmer všetky lúčiky plne liate. Lúčik spony loďkovitého typu je naopak skoro výhradne dutý (TOMS 1986, 77–78).

Jednoduchá oblúková spona je charakteristická hlavne pre prvú fázu pohrebiska. Z tohto obdobia máme málo neporušených hrobov, preto sú nájdené spony často bez riadnych nálezových kontextov (TOMS 1986, 77).

Pre začiatok druhej fázy pohrebiska je charakteristické mierne zdvihnutie lúčika a začínajú sa objavovať spony pijavicovitého typu. Tieto spony majú ešte krátku nožičku, ktorá sa postupom času ku koncu druhej fázy pomaly predlžovala. Dekorácia týchto spôn je sústredená na vnútornú aj vonkajšiu stranu lúčika. V polovici druhej fázy sa stávajú

¹⁶ Obr. 11. Motív rybích kostí

¹⁷ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

¹⁸ Obr. 20. Typ spony obdobia IC - IIC

najpočetnejšími zastúpenými sponami práve spony pijavicovitého typu. Na rozdiel od počiatku tejto fázy, kedy boli spomínané spony väčšinou s dutým lúčikom, v druhej polovici fázy sa už môžu vyskytovať lúčky duté aj plne vyliate. Dekorácia sa sústreďuje iba na vonkajšiu plochu lúčka. V závere druhej fázy sa začína objavovať najvyspelejší typ oblúkovej spony, spona loďkovitého typu. Typy spôn, ktoré pokračujú zo začiatku tejto fázy, majú výrazne predĺžené nožičky a sú pre tento znak relatívne ľahko rozlíšiteľné od ranejších príkladov oblúkových spôn (TOMS 1986, 77).

Typy spôn skupiny I:

- I 1 : Spona oblúková s krátkym a symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IC. Vinutie má jeden alebo dva závity. Dekorácia je rytá s motívmi rybích kostí, zvislými a priečnymi líniami (TOMS 1986, 78).¹⁹
- I 2 : Spona oblúková alebo spona s mierne zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IB do fázy IIA, pričom vo fáze IB ide iba o ojedinelé nálezy. Vinutie má dva závity. Dekorácia je rytá, s hlavným motívom rybích kostí (TOMS 1986, 78).²⁰
- I 3 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IB do fázy IIA. Vinutie má jeden alebo dva závity. Dekorácia tohto typu je veľmi rozšírená na sponách celého pohrebiska. Je rytá, podobná typu I 1, ale obsahuje často navyše skupinu centrálnych pásov, ktoré lemujú priečne alebo cikcakové motívy (TOMS 1986, 78).²¹
- I 4 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IB do fázy IIA. Vinutie má dva závity. Dekorácia je opäť podobná typu I 1, ale má často pridané priečne línie bodov či zvislé línie pretínajúce línie priečne rôznych veľkostí (TOMS 1986, 78).²²
- I 5 : Spona oblúková alebo spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IC do fázy IIA, pričom vo fáze IC ide o ojedinelé nálezy, tak ako u typu I 2. Vinutie má jeden alebo dva závity. Dekorácia je

¹⁹ Obr. 16. Typ spony obdobia IC

²⁰ Obr. 13. Typy spôn období IB – IIA

²¹ Obr. 13. Typy spôn období IB – IIA

²² Obr. 14. Typ spony období IB – IIA

rytá, tvorená v pásoch priečnymi líniami alebo nedekorovanou plochou (TOMS 1986, 78).²³

- I 6 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy I C do fázy II A. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá. Centrálny motív je tvorený dvoma líniami s cikcakovým motívom. Na zvyšnej ploche lúčika sa v pásoch objavujú kombinácie priečných a vodorovných línii (TOMS 1986, 78).²⁴
- I 7 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IC do fázy IIA. Dekorácia je rytá. Hlavnými zobrazeniami sú motívy rybích kostí, ktoré sú od seba oddelené priečnymi líniami rôznych veľkostí (TOMS 1986, 78).²⁵
- I 8 : Spona s veľmi zosilneným lúčikom v strede a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA, pričom niektoré exempláre by sa mohli ešte zaradiť aj do finálnej časti fázy I. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená priečnymi aj zvislými líniami rôznych veľkostí. Okrem vonkajšej strany lúčika býva u tohto typu spôn zdobená aj jeho vnútorná strana (TOMS 1986, 78).²⁶
- I 9 : Spona pijavicovitá s lúčikom niekedy štvorhranného prierezu a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá a najčastejším motívom je motív rybích kostí. U tohto typu môže byť dekorácia ako na vonkajšej tak aj na vnútornej strane lúčika (TOMS 1986, 78).²⁷
- I 10 : Spona pijavicovitá alebo spona s veľmi zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená vodorovnými a zvislými líniami alebo motívmi rybích kostí, ktoré sa pri tomto type väčšinou nachádzajú na oboch koncoch lúčika, v oblasti zachycovača a vinutia (TOMS 1986, 78).²⁸
- I 11 : Spona pijavicovitá s lúčikom štvorhranného prierezu a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená vodorovnými a zvislými líniami, ktoré sa smerom k zachycovaču aj vinutiu zmenšujú. Dekorovaná býva vonkajšia aj vnútorná strana lúčika (TOMS 1986, 79).²⁹

²³ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

²⁴ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

²⁵ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

²⁶ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

²⁷ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

²⁸ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

²⁹ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

- I 12 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA. Vinutie má dva závity. Dekorácia je rytá, s hlavným motívom rybích kostí, ktoré sa v pásoch striedajú s nedekorovanými líniami. V oblasti zachycovača a vinutia sú tieto motívy menších rozmerov. Dekorovaná býva vonkajšia aj vnútorná strana lúčika (TOMS 1986, 79).³⁰
- I 13 : Spona pijavicovitá s výrazne vydutým, skoro až guľatým lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA. Vinutie má dva závity. Dekorácia je rytá a v niektorých prípadoch sa nachádza aj na vnútornej časti lúčika. Hlavnými motívmi sú rovné a cikcakové línie. V oblasti zachycovača a vinutia je hlavným motívom zobrazenie rybích kostí (TOMS 1986, 79).³¹
- I 14 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIA. Vinutie má dva závity. Prierez lúčika sa začína meniť z doterajšieho štvorhranného na oválny. Dekorácia je rytá, s hlavným motívom rybích kostí. Dekorovaná je z malej časti v niektorých prípadoch aj vnútorná strana lúčika (TOMS 1986, 79).³²
- I 15 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IB do fázy IIB. Vinutie má dva závity. Dekorácia je rytá a tvorená zvislými líniami rôznych veľkostí (TOMS 1986, 79).
- I 16 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIA do fázy IIB. Vinutie má dva závity. Prierez lúčika je mierne hranatý až kruhový. Dekorácia je rytá, s hlavným motívom rybích kostí v pásoch. Pri zachycovači a vinutí je tento motív menších rozmerov. Dekorovaná je z malej časti aj vnútorná strana lúčika (TOMS 1986, 79).³³
- I 17 : Spona pijavicovitá so symetrickým, mierne pretiahnutým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIA do fázy IIB. Vinutie má dva závity. Prierez lúčika je oválny alebo kruhový. Dekorácia je rytá, tvorená zvislými a priečnymi líniami a cikcakovými motívmi rôznych veľkostí. Dekorovaná je z malej časti aj vnútorná strana lúčika (TOMS 1986, 79).³⁴

³⁰ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

³¹ Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA

³² Obr. 21. Typy spôn obdobia IIA

³³ Obr. 23. Typy spôn období IIA - IIB

³⁴ Obr. 23. Typy spôn období IIA - IIB

- I 18 : Spona pijavicovitá, bez zachovaného zachycovača aj vinutia, sa vyskytuje vo fáze IIB. Dekorácia je rytá, tvorená skupinami cikcakovými líniami. Dekorovaná je iba vonkajšia strana lúčika (TOMS 1986, 79).³⁵
- I 19 : Spona pijavicovitá s lúčikom oválneho prierezu a so symetrickým zachycovačom, ktorý v niektorých prípadoch môže byť mierne predĺženého tvaru, sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, s hlavným motívom rybích kostí, ktorý sa v pásoch strieda s nedekorovanou plochou. Pri tomto type má väčšina motívov väčšie rozmery. Dekorovaná je z malej časti aj vnútorná strana lúčika (TOMS 1986, 79).³⁶
- I 20 : Spona oblúková s lúčikom kosoštvorcového tvaru a s predĺženým, symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má jeden alebo dva závit. Typ spony je charakteristický svojou plastickou dekoráciou. Na vrchnej strane lúčika sú pripevnené tri plastické hlavy vtákov. Na vonkajšej ploche samotného lúčika je dekorácia rytá, so zvislými a priečnymi líniami. Vnútorná strana lúčika nie je dekorovaná (TOMS 1986, 79).³⁷
- I 21 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom, prípadne so zachycovačom nepravidelne predĺženým sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená dvoma hlavnými pásmi so skupinami zvislých línii a dvoma až štyrmi priečnymi líniami. V oblasti zachycovača a vinutia sú rovnaké motívy menších rozmerov. Vnútorná strana lúčika nie je dekorovaná (TOMS 1986, 79).³⁸
- I 22 : Spona pijavicovitá s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá a tvorená viacerými pásmi. Striedajú sa pásy tvorené motívmi rybích kostí a pásy tvorené motívmi koncentrických kružníc (TOMS 1986, 79).³⁹
- I 23 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom. Tento typ spony sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá a podobná dekorácii spony typu I 7. Hlavnými zobrazeniami sú motívy rybích kostí, oddelené od seba priečnymi líniami rôznych, ale väčšinou menších, veľkostí. Tento typ spony je jediným zástupcom zo skupiny I, ktorá je vyrobená celá zo zlata (TOMS 1986, 79).

³⁵ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

³⁶ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

³⁷ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

³⁸ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

³⁹ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

- I 24 : Spona pijavicovitá s lúčikom oválneho prierezu a so symetrickým zachycovačom, ktorý v niektorých prípadoch môže byť mierne predĺženého tvaru, sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená zvislými a priečnymi líniami skôr menších rozmerov (TOMS 1986, 80).⁴⁰
- I 25 : Spona pijavicovitá s lúčikom oválneho prierezu a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá a podobná dekorácii spony typu I 7. Dekorovaná je iba vonkajšia strana lúčika. Hlavnými zobrazeniami sú motívy rybích kostí, oddelené navzájom od seba priečnymi líniami rôznych veľkostí (TOMS 1986, 80).⁴¹
- I 26 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, vo forme diagonálnych línií skôr menších rozmerov. Dekorovaná je iba vonkajšia strana lúčika (TOMS 1986, 80).⁴²
- I 27 : Spona so zosilneným lúčikom a so symetrickým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IC do fázy IIC. Vinutie má dva závit. Tento typ spony je vyrobený z bronz a je obkrútený zlatým drôtikom. Ďalšia varianta tohto typu je celá bronzová, ale s hlbším ryhovaním aby tak vierohodne napodobnila zlatú variantu (TOMS 1986, 80).⁴³
- I 28 : Spona pijavicovitá s lúčikom plne vylievaným, oválneho prierezu a so zachycovačom predĺženého tvaru je podobná typu I 19, ale je menších rozmerov. Vyskytuje sa od fázy IIB do fázy IIC. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá v pásoch, s hlavným motívom rybích kostí (TOMS 1986, 80).⁴⁴
- I 29 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom, ktorý v niektorých prípadoch môže byť mierne predĺženého tvaru, sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá v pásoch, s hlavným motívom rybích kostí. Jednotlivé spony sa môžu líšiť počtom dekorovaných pásov. Dekorovaná je iba vonkajšia strana lúčika (TOMS 1986, 80).⁴⁵
- I 30 : Spona pijavicovitá so symetrickým zachycovačom, ktorý v niektorých prípadoch môže byť mierne predĺženého tvaru, sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Ide o typ spony menších rozmerov. Vinutie má dva závit. Tento typ spony nie je dekorovaný (TOMS 1986, 80).⁴⁶

⁴⁰ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

⁴¹ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

⁴² Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

⁴³ Obr. 20. Typ spony období IC - IIC

⁴⁴ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

⁴⁵ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

⁴⁶ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

- I 31 : Spona s lúčikom kosoštvorcového tvaru a so symetrickým alebo s mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Ide o typ spony menších rozmerov. Vinutie má dva závit. Tento typ spony nie je dekorovaný (TOMS 1986, 80).⁴⁷
- I 32 : Spona s lúčikom kosoštvorcového tvaru a s mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená dvoma hlavnými pásmi so skupinami zvislých línií a s dvoma až štyrmi priečnymi líniami (TOMS 1986, 80).⁴⁸
- I 33 : Spona pijavicovitá s dutým lúčikom a s mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIC. Ide o typ spony väčších rozmerov. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená zvislými a priečnymi líniami a motívom rybích kostí (TOMS 1986, 80).⁴⁹
- I 34 : Spona s lúčikom kosoštvorcového tvaru a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIC. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, tvorená rôznymi líniami a bodkami. Dekorovaná je iba vonkajšia strana lúčika (TOMS 1986, 80).⁵⁰
- I 35 : Spona pijavicovitá s dutým lúčikom a s mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIC. Otvor na spodnej strane lúčika je nepravidelného tvaru, podobný ako u spôn loďkovitých typov. Ide o typ spony skôr väčších rozmerov. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá, s hlavným motívom rybích kostí. Dekorovaná je iba vonkajšia strana lúčika (TOMS 1986, 80).⁵¹
- I 36 : Spona s lúčikom kosoštvorcového tvaru so zaoblenými stranami a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIC. Na sponě sa nachádzajú uzlíky umiestnené na vrchnej alebo bočnej strane lúčika. Vinutie má dva závit. Dekorácia je buď rytá alebo žiadna (TOMS 1986, 80).⁵²
- I 37 : Loďkovitá spona s lúčikom oválneho prierezu a s mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIC. Ide o typ spony väčších rozmerov. Vinutie má dva závit. Dekorácia je rytá. Jeden exemplár má dokonca do tela lúčika vložené jantárové doštičky (TOMS 1986, 80).⁵³

⁴⁷ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

⁴⁸ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

⁴⁹ Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC

⁵⁰ Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC

⁵¹ Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC

⁵² Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC

⁵³ Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC

Trieda II – Fibula ad arco rivestito

Trieda II obsahuje typ spony tzv. *fibula ad arco rivestito*, čiže oblúkovú sponu, ktorej lúčik je pokrytý segmentmi rôznych materiálov. Najčastejšie sa na tieto segmenty používa jantár a kosť, ale objavujú sa aj exempláre s bronzovými segmentmi. Jedna spona je vytvorená iba jediným kusom sklenej pasty v tvare korálika. Spony tvorené jantárovými a kostenými segmentmi sa nedochovali vo veľmi dobrom stave. Pri týchto sponách bývali vyrábané lúčiky z veľmi krehkého kusu bronzového drôtku, ktorý sa časom a vplyvom vonkajších vplyvov rozpadol. Jediné čo sa z týchto spôn dochovalo boli jantárové a v menšom množstve aj kostené segmenty. Príkladom zachovania kostených segmentov sú nálezy, kedy sa z dôvodu prítomnosti týchto spôn na kremačnom procese jantárové segmenty roztavili, zatiaľ čo tie kostené stvrdli a zachovali sa. Jednotlivé segmenty bývajú väčšinou okrúhleho, diskovitého tvaru, alebo prípadne mierne oválneho zakrivenia. Spony zastúpené v triede II sa vyskytujú vo všetkých štyroch fázach pohrebiska, ale ide o znateľne menej početnú triedu od predchádzajúcej triedy I (TOMS 1986, 81).

Typy spôn skupiny II:

- II 1 : Spona s lúčikom tvoreným bronzovými segmentmi a so zachycovačom v tvare disku sa vyskytuje vo fáze IB, ale ide iba o ojedinelé nálezy. Jednotlivé bronzové segmenty sú rôznych veľkostí, v strede lúčika rozmerovo najväčšie a pri zachycovači a vinutí naopak najmenšie (TOMS 1986, 81). Diskovitý zachycovač môže byť dekorovaný rytými vzormi, napr. svastikou alebo cikcakovými motívmi.⁵⁴
- II 2 : Spona pijavicovitá s lúčikom tvoreným jantárovými a kostenými segmentmi a so zachycovačom v tvare disku sa vyskytuje vo fáze IC. Vinutie má dva závit. Jednotlivé segmenty sú opäť rôznych veľkostí ako pri type II 1. Dekorácia na disku zachycovača je rytá. Niektoré exempláre tohto typu sú charakteristické znitovaným pripojením nôžky a lúčiku spony. J. Tomsová uvádza, že mohlo ísť o ukážky opráv týchto spôn alebo o zavedenie novej výrobnéj techniky (TOMS 1986, 81).⁵⁵
- II 3 : Spona so zosilneným lúčikom tvoreným jantárovými a kostenými segmentmi a s krátkym zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IC. Zachycovač môže byť pri niektorých exemplároch pripevnený k lúčiku zvlášť. Vinutie má jeden závit. Jednotlivé segmenty

⁵⁴ Obr. 12. Typy spôn obdobia IB

⁵⁵ Obr. 17. Typy spôn obdobia IC

lúčika sú užšie ako pri type II 1 a II 2, preto je aj ich celkový počet vyšší (TOMS 1986, 81).⁵⁶

- II 4 : Spona pijavicovitá s lúčikom tvoreným jantárovými a kostenými segmentmi a so symetrickým alebo mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIB. Vinutie má dva závit. Jednotlivé segmenty lúčika sú v niektorých prípadoch mierne oválneho zakrivenia (TOMS 1986, 81).⁵⁷
- II 5 : Spona pijavicovitá alebo spona s lúčikom kosoštvorcového tvaru, s lúčikom tvoreným jantárovými a kostenými segmentmi a so symetrickým alebo mierne predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Vinutie má dva závit. Jednotlivé segmenty lúčika sú oválneho zakrivenia. Segmenty majú v niektorých prípadoch na plochých bočných stranách tri otvory, ktoré slúžia na lepšie upevnenie bronzového drôtku lúčika. Tento typ zahŕňa rôzne veľkosti spôn (TOMS 1986, 81).⁵⁸
- II 6 : Spona pijavicovitá alebo spona s lúčikom kosoštvorcového tvaru, s lúčikom tvoreným jantárovými a kostenými segmentmi a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Vinutie má dva závit. Jednotlivé segmenty lúčika sú oválneho zakrivenia. Segmenty majú v niektorých prípadoch na plochých bočných stranách tri otvory. Tento typ zahŕňa rôzne veľkosti spôn (TOMS 1986, 81). Skladbou lúčika ide sa spona podobá typu II 5. Rozdielom je ale zachycovač, ktorý je pri type II 5 krátky a symetrický, zatiaľ čo pri type II 6 je zachycovač znateľne predĺžený.⁵⁹

Trieda III – Fibula ad arco serpeggiante

Trieda III obsahuje typ spony tzv. *fibula ad arco serpeggiante*, čiže sponu hadovitú. Lúčik spony môže byť raz alebo viac krát rôznymi spôsobmi poohýbaný a poskrúcaný. Spony bývajú vyrábané hlavne z bronzu, ale vyskytujú sa aj exempláre vyrobené zo železa. Existenciu spôn triedy III môžeme sledovať počas všetkých štyroch fáz pohrebiska. Zachycovača býva počas fázy I väčšinou v tvare veľkého disku, zatiaľ čo na prelome fáz I a II sa veľkosť disku znižuje. Nožička je počas všetkých štyroch fáz predĺženého tvaru. Dekorácia niektorých exemplárov spôn tejto triedy nesie dekoračný prvok obkrútených

⁵⁶ Obr. 17. Typy spôn obdobia IC

⁵⁷ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

⁵⁸ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

⁵⁹ Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC

drôťkov okolo lúčika. Približne do prelomu fáz IIB a IIC ide o drôťky bronzové alebo zlaté, v nasledujúcom období ich striedajú drôťky strieborné (TOMS 1986, 81).

Typy spôn skupiny III:

- III 1 : Dvojdielna hadovitá spona s očkami a so zachycovačom v tvare disku sa vyskytuje vo fáze IB. Spona je atypického tvaru. Ihla nožičky je predĺžená a stočená do tvaru hlbokého „U“. Lúčik tvorí iba krátku časť medzi ohnutými stranami ihly a je dva krát stočený do tvaru očiek. Dekorácia lúčika je rytá alebo plastická. Taktiež diskovitý zachycovač je dekorovaný rytím (TOMS 1986, 82).⁶⁰
- III 2 : Hadovitá spona s očkami a so zachycovačom v tvare disku sa vyskytuje vo fáze IC. Spona je atypického tvaru. Ihla nožičky je predĺžená a stočená do tvaru hlbokého „U“ ako pri type III 1. Lúčik tvorí iba krátku časť medzi ohnutými stranami ihly a je dva krát stočený do tvaru očiek. Od typu III 1 sa odlišuje zdvojením ihly vo vrchnej časti. Z tohto typu sa našli iba dva exempláre, z toho jeden je zachovaný vo veľmi zlom stave a dochoval sa z neho iba lúčik (TOMS 1986, 82).⁶¹
- III 3 : Hadovitá spona s očkami a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IC. Lúčik sa v porovnaní od typov III 1 a III 2 predlžuje a je takmer tak isto dlhý ako samotná ihla, ktorá je ale ešte ohnutého tvaru. Lúčik je kosoštvorcového tvaru a dva krát stočený do tvaru očiek (vytvárajúc tak dva oddelené tvary kosoštvorcov). Dekorácia je rytá (TOMS 1986, 82).⁶²
- III 4 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a s uzlíkom sa vyskytuje vo fáze IC. Exemplár tohto typu nemá dochovaný zachycovač, takže sa nedá s presnosťou určiť jeho pôvodný tvar. Lúčik má kruhový prierez a pri očku je prierez pravouhlý. Dekorácia je rytá, tvorená šikmými líniami (TOMS 1986, 82).⁶³
- III 5 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a so zachycovačom v tvare disku sa vyskytuje od fáze IC do fáze IIA. Lúčik má pri očku kruhový alebo pravouhlý prierez a je tvarovaný do motívu listu. Tento typ spony nie je dekorovaný (TOMS 1986, 82).⁶⁴
- III 6 : Hadovitá spona s očkami a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IC do fázy IIA. Lúčik má kruhový prierez ale pri očku je prierez pravouhlý.

⁶⁰ Obr. 12. Typy spôn obdobia IB

⁶¹ Obr. 17. Typy spôn obdobia IC

⁶² Obr. 17. Typy spôn obdobia IC

⁶³ Obr. 17. Typy spôn obdobia IC

⁶⁴ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

Niektorých sponu môžu mať však pravouhlý prierez po celej dĺžke lúčika. Tento typ spony nie je dekorovaný (TOMS 1986, 82).⁶⁵

- III 7 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IC do fázy IIA. Ide o podobný typ spony ako je typ III 5, ale s výraznejšie zahnutým kolenom lúčika a s dekoráciou. Lúčik je tvarovaný do motívu listu. Dekorácia je rytá (TOMS 1986, 82).⁶⁶
- III 8 : Hadovitá spona s lúčikom výrazne prehnutým do tvaru kolena, ktoré býva zdobené jednoduchým ryhovaním, sa vyskytuje vo fáze IIA. Výskyt tohto typu je pravdepodobný aj na konci fázy I. Zachycovač sa pri tomto type nedochoval, ale podľa tvaru ihly možno predpokladať že bol predĺženého tvaru. Lúčik má kruhový prierez, pri očku je prierez pravouhlý (TOMS 1986, 82).⁶⁷
- III 9 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a so zachycovačom predĺženým alebo v tvare disku sa vyskytuje v období IIA. Koleno môže byť zdobené jednoduchým ryhovaním. Lúčik má kruhový prierez, pri očku je prierez pravouhlý. Varianty tohto typu sa môžu líšiť svojou dekoráciou. Lúčik nemusí byť dekorovaný vôbec, môže sa však vyskytovať aj jednoduché ryhovanie alebo zložitejšie geometrické vzory (TOMS 1986, 82).⁶⁸
- III 10 : Dvojdielna hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a so zachycovačom v tvare disku alebo s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IB do fázy IIB. Lúčik môže byť rozdelený na päť a viac paralelných častí. Ihla je zhotovená z bronzu, vo vrchných častiach je v niektorých prípadoch obalená bronzovým alebo zlatým drôtikom. Ihla býva v mieste spojenia s lúčikom zakončená jantárových alebo kryštálovým korálikom. Spony tohto typu sa nedochovali vo veľmi dobrom stave (TOMS 1986, 82).⁶⁹
- III 11 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IC do fázy IIB. Lúčik má zvyčajne kruhový prierez a je tvarovaný do motívu listu. Spony tohto typu sa nedochovali vo veľmi dobrom stave (TOMS 1986, 82).⁷⁰

⁶⁵ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

⁶⁶ Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA

⁶⁷ Obr. 21. Typy spôn obdobia IIA

⁶⁸ Obr. 21. Typy spôn obdobia IIA

⁶⁹ Obr. 15. Typ spony období IB – IIB

⁷⁰ Obr. 19. Typ spony období IC - IIB

- III 12 : Hadovitá spona s očkami a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje vo fáze IIB. Lúčik má kruhový prierez a pri očku je prierez pravouhlý. Dekorácia lúčika je rytá, tvorená šikmými líniami (TOMS 1986, 82).⁷¹
- III 13 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena sa vyskytuje vo fáze IIB. Spony tohto typu nemajú dochovaný zachycovač a celkovo nie sú zachované vo veľmi dobrom stave. Dekorácia je tvorená troma párami bočných výbežkov (TOMS 1986, 82).⁷²
- III 14 : Hadovitá spona s lúčikom výrazne prehnutým do tvaru kolena a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIA do fázy IIC. Niektoré spony majú zachycovač v tvare malého disku. Lúčik má kruhový prierez a zboku je zdobený dvoma uzlíkmi. Tento typ spony nie je dekorovaný. Ihla je vo vrchnej časti dvojité (TOMS 1986, 82).⁷³
- III 15 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Lúčik má kruhový alebo plochý prierez a zboku je zdobený troma párami bočných výbežkov. Ihla môže byť v niektorých prípadoch obalená strieborným drôtikom a vo vrchnej časti zdvojená. Niektoré spony tohto typu nie sú dekorované (TOMS 1986, 82).⁷⁴
- III 16 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Lúčik má kruhový prierez a zboku je zdobený párom postranných uzlíkov. Od ostatných typov spôn tejto triedy má typ III 16 medzi vinutím a kolenom výrazne prehnutý a zosilnený lúčik. Jeden exemplár spony má ihlu obalenú zlatým drôtikom. Spony tohto typu sa nedochovali vo veľmi dobrom stave (TOMS 1986, 82).⁷⁵
- III 17 : Hadovitá spona s lúčikom prehnutým do tvaru kolena a s predĺženým zachycovačom sa vyskytuje od fázy IIB do fázy IIC. Lúčik má kruhový prierez a zboku je zdobený párom postranných uzlíkov. Dekorácia môže byť rytá alebo tvorená strieborným drôtikom, prípadne sa nemusí vyskytovať vôbec žiadna. Tento typ zahŕňa rôzne veľkosti spôn (TOMS 1986, 83).⁷⁶

⁷¹ Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

⁷² Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB

⁷³ Obr. 24. Typ spony obdobia IIA - IIC

⁷⁴ Obr. 27. Typy spôn obdobia IIB - IIC

⁷⁵ Obr. 27. Typy spôn obdobia IIB - IIC

⁷⁶ Obr. 28. Typ spony obdobia IIB - IIC

4.1.3 Vacchereccia

Pohrebisko Vacchereccia sa nachádza v blízkosti najslávnejšieho vejského villanovského pohrebiska Quattro Fontanili, ale na opačnej, pravej, strane komunikačnej cesty vedúcej na sever od Vejí. Tak ako ostatné vejské pohrebiská aj Vacchereccia sa nachádza na vyvýšenom pahorku. Výskumy z r. 1960 v západnej časti pahorku, ktoré boli vedené Lancianim poukázali na prítomnosť troch hrobov z villanovského obdobia (WARD-PERKINS 1961, 21–25). Nálezy z toho pohrebiska obsahujú väčšinou keramiku domácej produkcie, ale objavujú sa aj príklady vplyvu gréckej neskoro geometrickej keramiky. Tiež sa na pohrebisku našlo v porovnaní s okolitými pohrebiskami veľké množstvo kovových predmetov. Väčšina hrobov z tohto pohrebiska spadá na základe datovania keramiky do druhej polovice 8. stor. pred n. l. (SEUBERS 2005, 34).

4.1.4 Valle la Fata

Villanovské pohrebisko Valle la Fata sa rozprestiera na juhozápade, na ľavej strane komunikačnej cesty vedúcej z Vejí do Ríma. Toto pohrebisko pravdepodobne prináležalo villanovskému osídleniu Piazza d'Armi, ktoré sa nachádzalo na najjužnejšom cípe vejskej plošiny. Výskumy tu viedli začiatkom 20. stor. G.A. Colini a E. Stefani. Výskum G.A. Coliniho neposkytuje dostatočnú dokumentáciu. Na druhej strane E. Stefani zanechal po svojom výskume veľmi podrobnú dokumentáciu spolu s mapou vtedajších výskumov v tejto lokalite (WARD-PERKINS 1961, 21–25, Fig. 5).

Pohreby villanovskej kultúry na tomto pohrebisku pochádzajú väčšinou z najranejšieho obdobia, spadajúc približne do rokov 950 až 850 pred n. l. To ich radí medzi jedny z najstarších hrobov v rámci všetkých vejských pohrebísk (SEUBERS 2005, 34). Najranejšie hroby dokladajú šachtové hrobky typu *tomba a pozzo*, ktoré sú lokalizované v hĺbke 6 m pod dnešnou úrovňou zemskeho povrchu. Urny mali tvar klasických villanovských bikonických urien, prípadne sa vyskytovali aj v tvare olly (WARD-PERKINS 1961, 25). Z mála zdokumentovaných a publikovaných hrobov tohto pohrebiska je zrejmé, že väčšina obsahovala relatívne skromnú pohrebnú výbavu. Kovové predmety, napr. britvy alebo spony, sa vyskytujú iba v jednoduchých podobách a v malých počtoch. Jednou z výnimiek je hrob č. 23, ktorý okrem iného obsahoval bronzový prsteň a nádobu, štyri železné spony a dekorovanú britvu, ktorá ale možno prináležala inému hrobu (SEUBERS 2005, 34).

4.2 Hroby villanovských pohrebísk : rozbor registra a tabuľky

Na úvod je potrebné upozorniť, že keďže nie je možné previesť kompletnú analýzu všetkých preskúmaných hrobov na vejských pohrebiskách, závery tejto práce nie sú úplné. Napriek tomu na základe analýzy prevedenej spolu na 87 hroboch je možné vyvodit' závery, ktoré sa môžu v teoretickej rovine aplikovať k charakteristike výskytu spôn v hroboch oboch pohlaví v kombinácii s vybranými predmetmi pohrebnej výbavy.

Vo výbere 31 mužských hrobov z pohrebiska Quattro Fontanili sa našlo spolu 50 spôn. Vo výbere 56 ženských hrobov z pohrebiska Quattro Fontanili sa našlo spolu 279 spôn. Na prvý pohľad ide o markantný rozdiel v kvantite nájdených spôn napriek tomu, že ženských hrobov je takmer 2x viac.

Za kritérium porovnania výskytu spôn v kombinácii s určitými nálezmi pohrebnej výbavy som si vybrala špecifické predmety patriace k mužským a k ženským hrobom. Vo výbere mužských hrobov som sa zamerala na kombináciu výskytu spôn s predmetmi bojového charakteru ako je meč, hroty kopijí, štít a ďalej predmety nie tak častého výskytu ako je konské zubadlo a zvyšky kolesového dreveného vozíka (viac predmetov bojového charakteru som do práce nezahrnula z dôvodu nedostatku zdrojov nálezových správ). Vo výbere ženských hrobov som sa naopak zamerala na výskyt kombinácie spôn a šperkov ako sú prívesky, náramky, náušnice, koráliky rôzneho materiálu (v počte viac ako 20 kusov), opasky a predmety tkáčskeho charakteru. Pri tomto porovnávaní som nerozlišovala medzi výrobným materiálom jednotlivých predmetov. V rámci priloženej tabuľky sú kvôli rozoznaniu porovnávané predmety zvýraznené šedou farbou výplne.⁷⁷

Pri porovnávaní mužských hrobov som sa zamerala na výskyt jednotlivých spôn typu hlavne hadovitého, pijavicovitého a spôn zložených z jantárových segmentov. Ide o 31 mužských hrobov z pohrebiska Quattro Fontanili, v ktorých sa našlo spolu 50 spôn. 5 z týchto hrobov neobsahovalo ani jeden nález spony. Spony zložené z jantárových segmentov sa našli iba v jednom hrobe v počte 2 kusov a zároveň v kombinácii s vybranými predmetmi pohrebnej výbavy ako bol meč, 2 konské zubadlá a 5 hrotov kopijí. Tento hrob, č. AA1, sa radí medzi bohaté hroby tzv. hrobov bojovníkov. Výpovedná hodnota nálezu segmentových spôn v mužských hrobov je preto takmer nulová a môžeme s istotou tvrdit', že nálezy spôn zložených z jantárových segmentov nie sú pre mužské hroby charakteristické a nedajú sa spájať do prítomnosti vybraných predmetov pohrebnej výbavy. Pijavicovitých

⁷⁷ Tab. 1. Pohrebisko Quattro Fontanili. Predmety pohrebnej výbavy

spôň sa našlo v 6 hroboch celkový počet 9 kusov (z toho v 3 hroboch to boli jediné príklady nájdených spôn). Všetky tieto hroby boli bohatšieho charakteru. V kombinácii s mečom sa spony našli v 1 hrobe, s hrotmi kopijí vo všetkých 6 hroboch, so štítom v 1 hrobe, s konským zubadlom v 3 hroboch a s časťami kolesového vozíka v 2 hroboch. Keďže 3 z hrobov v ktorých sa našli spony pijavicovitého typu, čo je 50%, neobsahovali žiadne iné nálezy spôn, možno predpokladať že išlo o pohrebne dary partneriek mŕtvym zosnulým alebo že išlo o kombinovaný pohreb oboch pohlaví. Každopádne počet 9 hrobov je príliš nízky na uvedenie konkrétnych záverov a bolo by potrebné previesť podrobnejšiu analýzu na väčšom počte hrobov. V prípade výskytu spôn hadovitých typov je zreteľne jasné, že ich výskyt sa orientuje na mužské hroby. Z 50 nájdených spôn bolo 28 práve hadovitých typov, čo je viac ako 50%. Z výberu 31 hrobov sa tieto spony našli spolu v 21 hroboch, z toho v 14 hroboch boli po jednom kuse. 8 hrobov, čo je 36% z celkového počtu, obsahovalo v kombinácii s týmito sponami aj vybrané predmety pohrebnej výbavy. V kombinácii s mečom sa spony našli v 4 hroboch, s hrotmi kopijí vo všetkých 8 hroboch, so štítom v 1 hrobe, s konským zubadlom v 3 hroboch a s časťami kolesového vozíka v 2 hroboch. Celkový počet hadovitých spôn v jednotlivých hroboch neprevýšil počet 2 kusov, či už išlo o hrob chudobný alebo bohatý. Trúfam si tak preto tvrdiť, že výskyt rôznych typov spôn sa v mužských hroboch neviaže na prítomnosť vybraných predmetov pohrebnej výbavy.

Pri porovnávaní ženských hrobov som sa zamerala na výskyt spôn typov oblúkových, hadovitých, pijavicovitých a spôn zložených zo segmentov, hlavne z tých jantárových. Ide o 56 ženských hrobov z pohrebiska Quattro Fontanili, v ktorých sa spolu našlo 279 spôn z údajov vyplývajúcich z výskumu J. Seubersa (podľa M. Pacciarelliho sa našlo 283 spôn). Spolu sa v hroboch našlo iba 7 kusov spôn hadovitého typu v 5 hroboch, z toho jeden hrob neobsahoval žiadne predmety vybranej pohrebnej výbavy. Tri z týchto hrobov obsahovali z porovnáwanej pohrebnej výbavy nálezy náramkov, jeden z nich nález opasku a jeden nález závažia na tkanie. V prípade spôn hadovitého typu v ženských hroboch sa teda potvrdilo, že ich výskyt je veľmi ojedinelý a pre ženské hroby netypický. Nie je teda možné z ich výskytu vyvodzovať závery v spojitosti s výskytom určitých nálezov v hrobe. Teoreticky by mohlo ísť iba o dar partnera, manžela, mŕtvej žene. V prípade spôn oblúkových je výskyt v tomto období taktiež minimálny. V hroboch sa našlo 22 spôn tohto typu (podľa M. Pacciarelliho údajov ide o 27 spôn) spolu v 12 hroboch, ale iba 8 z nich obsahovalo aj porovnávané predmety pohrebnej výbavy. Vo všetkých 8 hroboch sa objavili nálezy praslenov. V 6 hroboch to boli jediné predmety z vybranej pohrebnej výbavy. Ďalší hrob

obsahoval okrem nálezu prasleny ešte opasok a náramok. Posledný, najbohatší z týchto hroboch obsahoval nálezy praslenov, špuliek, praslic, opaskov, náramkov a vysokého počtu korálikov rôzneho materiálu. Z vyššie uvedeného by sa teoreticky dal spojiť výskyt oblúkovej spony s nálezmi praslenov v hrobe. Keďže hrobov v ktorých boli spony tohto typu nájdené je minimálne množstvo (21% z celkového výberu 56 hrobov), takáto teória by potrebovala k uvedeniu záverov porovnať väčšie množstvo hrobov. V prípade výskytu spôn zložených z jantárových segmentov ide už o relatívne vysoký počet nálezov. Spolu sa v 21 hroboch našlo 62 spôn tohto typu (podľa M. Pacciareliho údajov ide o 70 spôn), z toho až 19 hrobov obsahovalo nálezy porovnáwanej pohrebnej výbavy. 3 hroby obsahovali iba po jednom exemplári z vybranej pohrebnej výbavy. Jeden hrob obsahoval závažie na tkanie, druhý praslen a tretí vyšší počet korálikov. Ostatných 16 hrobov môžeme obsahom pohrebnej výbavy zaradiť medzi stredne až veľmi bohaté hroby. S rozmedzím 2 až 3 typov nájdených predmetov z vybranej pohrebnej výbavy sa radí 7 hrobov (čiže tretina z celkového počtu hrobov so segmentovanými sponami). Spojenie s nálezmi praslenov je v 4 hroboch, so špulkami v 2 hroboch, s praslicami žiaden hrob, s náušnicami tiež žiaden hrob, s opaskami v 3 hroboch, s náramkami v 2 hroboch, s vyšším počtom korálikov v 5 hroboch a s príveskami v 3 hroboch. Rozdelenie nálezov v týchto prípadoch nie je nijak zvlášť preukázateľné, jedine vyššie množstvá korálikov sú charakteristické pre 5 zo 7 hrobov tejto skupiny. Zvyšných 9 hrobov obsahuje výrazne bohatší nálezový inventár a aj počet segmentovaných spôn v týchto hroboch je výrazne vyšší ako v hroboch ostatných. Prasleny sa našli v 4 z týchto hrobov, špulky v 6 hroboch, praslice v 3 hroboch, náušnice v 3 hroboch, opasky v 5 hroboch, náramky vo všetkých 9 hroboch, vyšší počet korálikov v 8 hroboch a prívesky v 7 hroboch. Znova sa teda objavuje spojitosť nálezov segmentovaných spôn s prítomnosťou vyššieho počtu korálikov a v prípade bohatších hrobov aj s prítomnosťou nálezov náramkov, príveskov, opaskov a špuliek. Je možné predpokladať, že čím bohatšia je pohrebná výbava konkrétneho hrobu, tým vyššia je pravdepodobnosť výskytu segmentovaných spôn v ňom. Možná je aj spojitosť výskytu vyššieho počtu korálikov so sponami zloženými z jantárových segmentov. Výskyt spôn pijavicovitého typu dokazuje jednoznačne najpočetnejšiu skupinu nájdených spôn v ženských hroboch. Pijavicovité spony sa našli spolu v 40 hroboch, čo je 71% z celkového počtu vybraných ženských hrobov. Je dokázateľné, že nález pijavicovitej spony je jedným z charakteristických znakov ženského hrobu. Z 40 hrobov s nálezmi pijavicovitých spôn sa až v 33 hroboch našli predmety z porovnáwanej pohrebnej výbavy. Tak ako pri výskyte segmentovaných spôn tak aj pri

sponách pijavicovitých môžeme hovoriť o ich vyššom výskyte v hroboch s bohatšou pohrebnou výbavou. V prípade kombinácie iba s jedným typom predmetu z vybranej pohrebnej výbavy ide o 9 hrobov. Spony pijavicovitého typu sa našli po jednom hrobe v kombinácii so závažím na tkanie a s náramkami. 2 hroby obsahovali vyšší počet korálikov a 5 hrobov obsahovalo prasleny. Zvyšných 31 hrobom môžeme zaradiť medzi stredne až veľmi bohaté hroby. Dá sa konštatovať, že čím bohatší hrob, tým početnejšia pohrebná výbava a tým viac nájdených spôn pijavicovitého typu. V prípade kombinácie týchto spôn s 2 až 3 vybranými exemplármi z pohrebnej výbavy ide spolu o 10 hrobov. V kombinácii s náušnicami sa spony našli iba v jednom hrobe, so špulkami tiež iba v jednom hrobe, s opaskami v 4 hroboch, s náramkami v 6 hroboch, s vyšším počtom korálikov v 4 hroboch, s príveskami v 3 hroboch a s praslenmi v 6 hroboch. Hroby ktoré obsahovali 4 a viac exemplárov z vybranej pohrebnej výbavy je 14, čo je približne 50% z celkového počtu hrobov v ktorých sa našli spony pijavicovitého typu spolu s porovnávanými predmetmi z pohrebnej výbavy. V kombinácii s praslenmi ide o 8 hrobov, so špulkami o 9 hrobov, s praslicami o 5 hrobov, s náušnicami o 2 hroby, s opaskami o 9 hrobov, s náramkami o 14 hrobov, s vyšším počtom korálikov o 11 hrobov a s príveskami o 10 hrobov. Z uvedeného vyplýva, že pre výskyt spôn pijavicovitého typu je pri viac ako 50% hrobov charakteristická prítomnosť tiež s náramkami (v 20 z 33 hrobov), s praslenmi (v 19 z 33 hrobov) a s vyšším počtom korálikov (v 17 z 33 hrobov).

Zámer spojiť výskyt jednotlivých typov spôn s nálezmi šperkov a predmetov tkáčskej výbavy sa nie celkom úspešne podaril. Je možné konštatovať, že ženské hroby sú charakteristické výskytom hlavne sponami pijavicovitých typov a segmentových spôn. Výskyt spôn hadovitého typu je ojedinelý. Pri pozorovaní pohrebnej výbavy jednotlivých hrobov je zrejmé, že čím bohatší je hrob, tým vyšší je počet nájdených spôn. Spojenie výskytu spôn s predmetmi tkáčskeho charakteru sa nepotvrdila. Ak sa však v chudobnejšom hrobe nachádza spona pijavicovitého alebo oblúkového typu, môžeme z vybraných predmetov pohrebnej výbavy predpokladať tiež výskyt prasleny. Pri bohatších hroboch môžeme sledovať nárast počtu spôn aj ostatných exemplárov pohrebnej výbavy. S vyšším počtom spôn sa zvyčajne spája aj vyšší výskyt počtu korálikov, praslenov a zo šperkov hlavne náramkov.

Rozbor registra a tabuľky poukázal na skutočnosť, že výskyt jednotlivých typov spôn môžeme priradiť k určitým typom hrobov. Potvrdilo sa, že pre mužské hroby je charakteristický výskyt spôn hadovitého typu, zatiaľ čo ženské hroby sú charakteristické výskytom spôn pijavicovitého typu a spôn zložených zo segmentov organických materiálov

(hlavne jantáru). V porovnaní s vybranými predmetmi pohrebnej výbavy rozbor ukázal, že výskyt spôn v mužských hroboch priamo nesúvisí s výskytom týchto predmetov. Počet hadovitých spôn v mužských hroboch sa pohybuje v počte 1 až 2 kusov, neprihliadajúc na to či ide o hrob chudobného alebo bohatšieho charakteru. V prípade ženských hrob je situácia odlišná ako pri hroboch mužských. Pri pozorovaní bohatších ženských hrobov môžeme sledovať nárast počtu spôn v závislosti na celkovom stupni bohatstva hrobu. Z výsledkov analýzy možno predpokladať, že s vyšším počtom nájdených spôn v hrobe bude tento hrob s väčšou pravdepodobnosťou obsahovať aj vyšší počet korálikov, praslenov a náramkov. Ide však len o domnienky, ktoré by pre ucelené a konečné závery potrebovali vykonať kompletnú analýzu a rozbor všetkých hrobov.

5. Klasické obdobie

Villanovské aj klasické obdobie etruských dejín je nám viac známe z výskumov pohrebísk ako z výskumu jednotlivých obývatel'ných osídlení. Pohrebiská klasického obdobia sa opäť nachádzajú hlavne na pahorkoch, na návršiach alebo na priľahlých svahoch. V neskorších obdobiach sa hroby umiestňovali do blízkeho okolia komunikačných ciest vedúcich z Vejí. Vždy boli umiestňované mimo vlastné územie sídliska. Hlavným územím vejskej plošiny viedli ako vo villanovskom období dve hlavné komunikačné cesty. Vnútoraná pravidelná zástavba bola zo všetkých klasických vejských osídlení doložená iba v oblasti Piazza d'Armi, ku ktorej prináležalo pohrebisko Valle la Fata na južnej strane územia. Jednotlivé typy hrobov prešli postupným vývojom. Vo villanovskom období bol najranejším typom hrobu šachtový kremáčny pohreb, *tomba a pozzo*. O niečo neskôr sa začal objavovať inhumačný typ hrobu, *tomba a fossa*. Ten sa vyvíjal od jednoduchých štvorcových až po komplikované väčšie hroby s nikami, apsidami a bočnými výbežkami, *loculi*. Posledným typom hrobu bol *tomba a camera*, čiže hrob komorový, ktorého výskyt pretrval po dobití Vejí v r. 396 pred n. l. až do helenistického obdobia (WARD-PERKINS 1961, 25-41).

Pohrebiskami klasických Vejí sú: Casalaccio (Torraccia), Casale del Fosso, Grotta Gramiccia, Macchia della Comunità, Monte Campanile, Monte Michele, Quattro Fontanili, Riserva dell'Oliveto (Oliveto Grande, Pozzuolo, Riserva del Bagno), Vacchereccia a Vale la Fata.⁷⁸ Okrem spomínaných hlavných pohrebísk sa našli aj osamotené hroby a tumuly, napr. známe Monte Tondo nachádzajúce sa neďaleko severozápadnej brány (WARD-PERKINS 1961, 43-47).

5.1 Vývoj a dekorácia etruských šperkov

Klasické etruské obdobie prebralo mnohé aspekty kultúrnych vplyvov z villanovskej kultúry. V tomto období začalo na územie vplývať aj prostredie západných ázijských oblastí a samotného Grécka. Etruské šperky sa dajú na základe dekoračných prvkov a územných vplyvov rozdeliť do troch časových skupín (HIGGINS 1980, 135-136).

Najstaršia fáza trvala približne v období rokov 725 až 625 pred n. l. Z tohto obdobia máme časté nálezy vlasových špirál, príveskov, náramkov a spôn. Častým výrobným materiálom tohto obdobia je zo vzácnych kovov zlato aj striebro. K vrcholu sa postupne

⁷⁸ Obr. 4. Mapa vejských pohrebísk

dostáva dekoračná technika *granulácie*. V prvom období rozoznávame dve výrobné školy šperkov. Prvá južná škola bola lokalizovaná v Latiu a charakterizoval ju dekoračný prvok obrysového štýlu. Druhá severná škola bola lokalizovaná v oblasti Vetulonie a charakterizoval ju dekoračný prvok siluetového štýlu (HIGGINS 1980, 136–137). Hroby raného 7. stor. pred n. l. sú charakteristické aj relatívne častým výskytom jantárových objektov. U spôn to boli hlavne pijavicovité spony s jantárovými segmentmi. Naopak ku koncu tohto storočia ich výskyt v hroboch rapídne klesá. V ostatnej Etrúrii naopak výskyt jantárových predmetov pretrváva až do 5. stor. pred n. l. (STRONG 1966, 24–54).

Druhá fáza vývoja etruských šperkov trvala približne v období rokov 625 až 475 pred n. l. Z tohto obdobia máme opäť časté nálezy vlasových špirál, náušnic, príveskov, náhrdelníkov, prsteňov a spôn. Výraznou črtou tohto obdobia je v etruskom umení silný vplyv gréckeho umenia a to aj čo sa týka šperkov. V dekoračných technikách postupne upadá do pozadia granulácia a na svoj vrchol sa dostáva technika zdobenia za pomoci *filigránu*. (HIGGINS 1980, 137).

Posledná tretia fáza trvala približne v období rokov 475 až 400 pred n. l., kedy môžeme pozorovať postupný úpadok etruského umenia. Z tohto obdobia máme časté nálezy už len náušnic a spôn. Hlavné výrobné školy sa centralizujú na severe územia, v oblasti miest Bologne a Spiny (HIGGINS 1980, 137).

Dekorácia

Základné formy dekorácie boli na etruských sponách prebrané z villanovského obdobia. Išlo o vyrývanie hlavne geometrických tvarov, ktoré boli v klasickom období vylepšované a rôzne kombinované. Vrcholné klasické obdobie so sebou nesie vylepšenie dekoračných techník v rôznych smeroch. Najvyššou formou dekorácie klasického etruského obdobia je forma granulácie a filigránu. Na povrch spony sa pripája dekorácia rovnakého materiálu z akého je vyrobená samotná spona, vo väčšine prípadov zo zlata alebo zo striebra (HIGGINS 1980, 19).

Granulácia

Spôsob dekorovania šperkov, tzv. granulácia, je spôsob pripevňovania zrníkov kovu väčšinou rovnakej veľkosti a materiálu z akého bola vyrobená spona na jej kovový povrch. Samotný názov granulácia je z latinského slova *granum*, v preklade zrnko alebo semenko.

Pri najlepších umeleckých dielach je povrch predmetu úplne zakrytý zrnkami granulácie a kovový povrch predmetu nie je voľným okom viditeľný (FORMIGLI – NESTLER 2010, 9). Etruskovia používali aj granuláciu typu, kedy sa na predmet pripevňovali zrnká rôznych rozmerov. Celkový počet zrníčok granulácie na jednom predmete sa môže pohybovať až do niekoľkých tisícov kusov. Maximálny počet zrníčok na jednom predmete obsahuje zlatá nádoba z Praeneste datovaná do 7. stor. pred n. l. Obsahovala až okolo 137 000 zrníčok jemnej granulácie. Vrcholom techniky bolo pridávanie zlatých guľôčok miniatúrnych rozmerov. Nešlo o číre zlato, ale o zliatiny so striebrom alebo s meďou. Mnohé ostatné kultúry, ktoré túto formu dekorácie používali, sa často krát kvalitou ani zďaleka nepriblížili etruským výrobkom. Najstaršie príklady granulácie pochádzajú z Uru, datované do rokov 2560 až 2500 pred n. l. V raných príkladoch zo Sýrie z rokov 1750 až 1600 pred n. l. môžeme nájsť zrnká granulácie zo striebra alebo z medi (WOLTERS 1981, 120). Ani s dnešnou technológiou nie je možné napodobniť najkvalitnejšie práce etruských výrobcov. Najväčším problémom bolo pripájanie miniatúrnych guľôčok na povrch zdobeného predmetu. Najkvalitnejšie exempláre spôň na sebe nesú zrnká granulácie o veľkosti v priemere iba 0,14 až 0,25 mm (HIGGINS 1980, 20–22).

Nie je známe ako presne sa tieto zrnká vyrábali, ale existujú tri teórie možného postupu. Prvá teória hovorí o nalievaní roztaveného kovu z výšky do studenej vody, kedy sa kov rozdelil vplyvom studeného prostredia na malé guľôčky. Druhá aj tretia teória zahŕňa nádobu s uhlím. V druhom prípade sa do nádoby vložili drôty kovu približne rovnakej veľkosti, nádoba sa rozohriala a drôty sa prienikom cez uhlie zaguľacovali do tvaru malých zrníčok. V prípade tretej možnosti sa do nádoby nalieval roztavený kov ako v prvom prípade. Rztavený kov sa dostával cez kusy uhlia, postupne sa zmešoval a jednotlivé kusy sa zaguľacovali. Ochladené zrnká granulácie sa potom pripevňovali na povrch spony do vopred pripraveného vzoru (HIGGINS 1980, 20).

Poznáme štyri základné typy dekorácie granulačnou technikou. Prvá je tzv. dekoračná technika, kedy jednotlivé guľôčky granulácie tvoria dekoráciu jednoduchých lineárnych či ornamentálnych tvarov. V prípade druhého typu dekorácie ide o tzv. obrysový štýl, kedy jednotlivé guľôčky granulácie zvyrazňujú obrysy vopred vytepaných vzorov. V prípade tretieho typu dekorácie, tzv. siluetového štýlu, tvoria jednotlivé guľôčky granulácie výplne celých, vopred pripravených, vzorov. Posledný štvrtý typ dekorácie, tzv. reversový siluetový štýl, je ako už názov nabáda opak tretieho typu. V tomto prípade je vzor tvorený prázdnu plochou, pričom jednotlivé zrnká granulácie tvoria celé pozadie (HIGGINS 1980, 21).

Filigrán

Filigrán je forma dekorácie, ktorá si tiež zakladá na pridávaní dekorácie rovnakého materiálu z akého bola vyrobená spona. Na rozdiel od dekorácie granuláciou ide v prípade filigránu o dekoráciu za pomoci drôtov. Prvýkrát sa dekorácia formou filigránu objavuje už okolo r. 2500 pred n. l. v oblastiach Blízkeho východu. Najčastejšie sa drôt tvaruje do rovných línií, kruhov alebo špirál, v zložitejších prípadoch aj do figurálnych tvarov. Charakter tejto techniky dovoľuje kombináciu s technikou vykladania emailom, čiže kúskami skla alebo skleneného prášku (HIGGINS 1980, 19–22).

Technika dekorácie filigránom sa rozdeľuje na dva typy, ranejší typ bez podkladu a neskorší typ s podkladom. Typ dekorácie filigránu bez podkladu bol používaný hlavne v období 7. a 6. stor. pred n. l. Počas 6. stor. pred n. l. dekorácia filigránom postupne nahrádza granuláciu, ale nikdy ju nenahradila úplne (HIGGINS 1980, 20–23).

5.2 Pohrebiská klasického obdobia⁷⁹

Casalaccio

Casalaccio nie je pohrebisko v pravom zmysle slova, ide skôr o zhluk 21 hrobov na území v okolí poľnohospodárskeho, farmárskeho domu, tzv. Casalaccia. Archeologický výskum viedol začiatkom 20. stor. R. Vighi (WARD-PERKINS 1961, 43).

Na pohrebisku sa nachádzali hroby troch typov: *tomba a fossa*, hrob jamový; *tomba a camera*, hrob komorový; *tomba a forma di tramite di tomba a camera*, hrob dvorový (tiež tzv. courtyard tombs). Z 21 preskúmaných hrobov bolo 7 jamových, 6 komorových a 8 dvorových. Všetky tieto hrobky boli datované podľa veľkého množstva nájdenej keramiky. Klasická etruská keramika typu buccheru sa začína na pohrebiskách objavovať na konci 7. stor. pred n. l. Výskyt etrusko-kampánskej keramiky v hroboch dokazuje existenciu pohrebiska do helenistického obdobia, približne do prelomu 4. a 3. stor. pred n. l. (WARD-PERKINS 1961, 43–44).

Casale del Fosso

⁷⁹ Obr. 4. Mapa vejských pohrebísk

Pohrebisko Casale del Fosso sa nachádza medzi východnou časťou pohrebiska Grotta Gramiccia a pohrebiskom Riserva del Bagno, v blízkosti komunikačnej cesty Formello. Aj Casale del Fosso je lokalizované na hrebeni pahorku. Lokalizovaných tu bolo podľa Ward-Perkinsa okolo 280 hrobov, ale iba málo z nich patrilo do raného obdobia (WARD-PERKINS 1961, 42). Pohreby inhumačného charakteru sa vyskytovali ďalej od centra pohrebisku a teda skôr v údolí vedľa pahorku. Počas obdobia prvých výskumov vejských nekropol patrilo Casale del Fosso spolu s pohrebiskom Grotta Gramiccia medzi dôkladnejšie preskúmané (COLINI 1919, 6). Začiatkom 20. stor. prebiehali výskumy pod vedením G.A. Coliniho a E. Stefaniho. G.A. Colini mal počas svojho výskumu preskúmať približne 280 hrobov, ale iba málo z nich bolo zdokumentovaných. E. Stefaniho výskum je dokumentovaný aj publikovaný značne lepšie. V okolí pohrebiska následne prebiehali výskumy v 60. rokoch 20. stor. Výskum nepriniesol také množstvo nálezov ako v rovnakom čase skúmané pohrebisko Grotta Gramiccia. Hroby pohrebiska Grotta Gramiccia boli totiž umiestnené v menšej hĺbke ako neskoršie hroby pohrebiska Casale del Fosso a boli preto ľahšie prístupné (WARD-PERKINS 1961, 42–91).

Pohrebisko pokrývalo územie 16 ha a podľa J. Seubersa tu bolo v rokoch 1915 a 1916 preskúmaných spolu 299 hrobov zo všetkých období. Je možné, že hrob č. 838 nachádzajúci sa na tomto pohrebisku patrí medzi najstaršie hroby v rámci všetkých vejských pohrebísk. Hrob je datovaný na koniec 10. stor. pred n. l., a dokazuje tak prítomnosť obyvateľstva na tomto území ešte pred samotným známym osídlením z villanovského obdobia (SEUBERS 2005, 33). Pohrebisko Casale del Fosso by preto malo byť jediným vejským pohrebiskom, ktoré súvisle prechádza z 9. do 6. stor. pred n. l. (ANDERSEN 1997, 331). Najranejšie kremačné pohreby obsahovali väčšinou jednoduchú bikonickú urnu, ktorá bola niekedy doplnená keramikou pokrivičkou v tvare helmy. Väčšina hrobov z pohrebiska je ale datovaná do obdobia Vejí II a III, tzn. približne do rokov 850 až 675 pred n. l. V priebehu 8. stor. pred n. l. začali prevládať na pohrebisku inhumačné pohreby a viditeľný je kvantitatívny nárast hrobov s bohatšou pohrebnou výbavou (SEUBERS 2005, 33). Šachtových hrobov je na pohrebisku veľmi málo a nachádzali sa na hrebeni pahorku. Percentuálne viac sú zastúpené hroby jamové z neskoršieho obdobia. Tieto hroby sú väčšinou zložitejšieho pôdorysu a obsahujú bočné výbežky, *loculi*. Ešte neskoršie sa vyskytujú komorové hroby, ktoré boli umiestňované na úpätie pahorku vchodom smerujúc vždy k mestu (WARD-PERKINS 1961, 42). Rozmiestnenie hrobov a pohrebných výbav sa podobá na pohrebiská Quattro Fontanili a Grotta Gramicciu. Markantným rozdielom je nízky počet umiestnených hrobov bojovníkov

na tomto pohrebisku. Na pohrebiskách Quattro Fontanili a Grotta Gramiccia je výskyt tohto typu hrobov oveľa vyšší (SEUBERS 2005, 33).

Grotta Gramiccia

Pohrebisko Grotta Gramiccia sa radilo medzi dôkladnejšie preskúmané nekropoly ešte počas začiatočného obdobia bádania začiatkom 20. stor. (COLINI 1919, 6). Grotta Gramiccia je pohrebisko, ktorého existencia kontinuálne prechádza z villanovského obdobia do obdobia klasického. Klasická Grotta Gramiccia sa rozprestiera na tom istom území ako tá villanovská. Tiež sa rozdeľuje na dve časti vzdialené od seba približne 200 m a oddelené od seba cestnou komunikáciou. V klasickom období sa pohrebisko postupne zväčšovalo a rozširovalo smerom na sever, popri komunikačnej ceste Nepi. Vďaka kontinuálnemu prechodu medzi dvoma obdobiami môžeme sledovať na pohrebisku vývoj všetkých typov hrobov od jednoduchých šachtových, jamových, jednoduchých komorových až k tým najneskorším komplikovanejším komorovým hrobom s bočnými výbežkami. Na pohrebisku ostáva pravidlom umiestňovanie raných šachtových hrobov na hrebeň pahorku, zatiaľ čo neskoré komorové hroby sa nachádzali na úpätí toho istého pahorku, vchodmi smerujúc ku komunikačnej ceste a k mestu (WARD-PERKINS 1961, 42, Fig. 29). Na rozdiel od pohrebísk Casale del Fosso a Valle la Fata u ktorých sledujeme umiestňovanie inhumačných pohrebov do oblasti údolí, na pohrebisku Grotta Gramiccia je tomu naopak a hroby sa umiestňujú do oblasti samotných vrcholkov alebo do oblasti svahov pahorkov (COLINI 1919, 6).

K pohrebisku patria aj dva tumuly, nachádzajúce sa mimo vlastné územie pohrebiska. Známejší a väčší tumulus, tzv. Monte Tondo, sa nachádza približne 2 km severne od severozápadnej brány. Menší a menej významný tumulus sa nachádza v tesnej blízkosti severozápadnej brány na jej vonkajšej strane (WARD-PERKINS 1961, 42, Fig. 29).

Macchia della Comunità

Pohrebisko Macchia della Comunità sa rozprestiera na východ od komunikačnej cesty vedúcej z Vejí do Ríma, na druhej strane od pohrebiska Valle la Fata. V klasickom období pravdepodobne pohrebisko tiež prináležalo k osídleniu Piazza d'Armi (WARD-PERKINS 1961, 43).

Počas prvých výskumov vedených na začiatku 20. stor. bolo na tejto lokalite preskúmaných iba pár hrobov, na rozdiel od dôkladnejšie preskúmaných pohrebísk Casale del Fosso alebo Grotta Gramiccia (COLINI 1919, 6). Archeologické výskumy prebiehali začiatkom 20. stor. pod vedením G.A. Coliniho a Giglioliho. V 30. rokoch 20. stor. viedol výskum Adriani. V prvej fáze výskumov bolo objavených 75 hrobov. Rané obdobie zastupovalo iba niekoľko šachtových a jamových hrobov. Prevažnú väčšinu tvorili hroby komorové z neskoršieho obdobia s takmer identickou pohrebnou výbavou tvorenou hlavne keramikou. V druhej fáze výskumu bolo objavených ďalších 10 hrobov, väčšinou jamového typu (WARD-PERKINS 1961, 43). Komorové hroby boli väčšinou umiestňované na svahy pahorkov, tak ako na pohrebisku Monte Campanile. Na rozdiel od ostaných pohrebísk Macchia della Comunità nebola až tak poznamenaná a zničená vykrádačmi hrobov (COLINI 1919, 7).

Monte Campanile

Pohrebisko Monte Campanile sa nachádzalo v tesnej blízkosti pohrebiska Valle la Fata. Mohlo ísť o jedno z pohrebísk osídlenia Piazza d'Armi, spolu s pohrebiskom Valle la Fata a Macchia della Comunità (WARD-PERKINS 1961, 40).

Počas prvých výskumov vedených na začiatku 20. stor. bolo na tejto lokalite preskúmaných pár hrobov, na rozdiel od dôkladnejšie preskúmaných pohrebísk Casale del Fosso či Grotta Gramiccia (COLINI 1919, 6). Výskumy prebiehali vo viacerých fázach, ale jediný kto sa ujal publikovania svojich nálezov bol G.A. Colini začiatkom 20. stor. Našli sa hlavne neskoré komorové hroby s dlhým vstupným koridorom. Na rozdiel od podobných hrobov z iných pohrebísk neobsahovali komory hrobov na pohrebisku Monte Campanile žiadne bočné výbežky (WARD-PERKINS 1961, 43). Pohrebisko bolo významné hlavne spomínanými komorovými hrobmi, ktoré boli umiestňované na svahy pahorkov. Hroby bývali menších rozmerov a s dlhým prístupovým koridorom, *dromom*. (COLINI 1919, 7).

Monte Michele

Pohrebisko Monte Michele sa nachádza v zovretí komunikačnej cesty vedúcej do Capeny a rieky Tiber, naproti severovýchodnej bráne. Z dvoch strán je pohrebisko obklopené

pahorkami, na jednej strane s pohrebiskom Quattro Fontanili a na druhej strane s pohrebiskom Vacchereccia (WARD-PERKINS 1961, 40–46).

Pohrebisko sa stalo známe hlavne vďaka unikátnemu nálezu hrobky Campana, ktorá zatienila akékoľvek ďalšie poznatky a snahu o dokumentáciu nálezov z tohto pohrebiska. Zdokumentovaných je následne iba pár ranejších hrobov zo svahu pahorku (WARD-PERKINS 1961, 46). Hroby sú datované až do obdobia Vejí III a IV. Nedostatočnou kvalitou dokumentácie sa pohrebisko Monte Michele približuje ostatným vejským pohrebiskám, zatieneným výskumami prebiehajúcimi na pohrebisku Quattro Fontanili (SEUBERS 2005, 34).

Quattro Fontanili

Pohrebisko Quattro Fontanili sa rozprestieralo na rovnakom území pahorkov ako villanovské pohrebisko. Na základe rozširovania územia v klasickom období je niekedy pohrebisko delené na dve časti: I Quattro Fontanili a II Quattro Fontanili (WARD-PERKINS 1961, 40–46).

Pohrebisku venovali bádatelia najväčší záujem, ako hrobkám z villanovského tak hrobkám z klasického obdobia. Výskumy na rozdiel od ostatných klasických pohrebísk začali prebiehať už koncom 19. stor. Canina v rokoch 1838 až 1841 objavil okolo 1 000 hrobov, ale vzhľadom na svoju dobu nezanechal žiadne nálezové správy. Až z následného výskumu Lancianiho a Vespignaniho z rokov 1888 až 1889 máme vďaka J. Palmovi publikovaných 21 hrobov neskoršieho obdobia, v ktorých sa našli hlavne fragmenty bucchera. Zvyšné jamové a komorové hroby, ktoré Lanciani a Vespignani skúmali, boli vylúpené. Je to jedným z dôvodov, prečo sa ich dokumentácii nevenovala prílišná pozornosť. V roku 1960 sa na základe náhodných nálezov počas poľnohospodárskej orby začalo s dodatočnými výskumami ďalších stoviek hrobov v oblasti klasického pohrebiska (WARD-PERKINS 1961, 46).

Riserva dell'Oliveto

Pohrebisko Riserva dell'Oliveto sa nachádza v blízkosti pohrebiska Casale del Fosso. Na východnej aj na severnej strane bolo obklopené komunikačnými cestami. Pohrebisko Riserva dell'Oliveto sa rozprestieralo na dvoch od seba mierne vzdialenejších územiach (WARD-PERKINS 1961, 40–42).

Južné pohrebisko dostalo od Stefaniho pomenovanie *Oliveto Grande*. Jeho súčasťou sú dva tumuly objavené v blízkosti pohrebiska. Južné pohrebisko obsahovalo prevažne neskoršie komorové hroby, vo veľkej väčšine vykradnuté. Severné pohrebisko dostalo od Stefaniho pomenovanie *Pozzuolo* (ale napr. Colini označuje ako Pozzuolo obe časti pohrebiska). Najpočetnejšie zastúpenie mali hrobky neskoršieho obdobia vyhlbené do kameňa, ktoré ale neboli zdokumentované (WARD-PERKINS 1961, 42–43).

Vacchereccia

Na území pohrebiska Vacchereccia viedol výskumy J. Palm. Preskúmal 24 hrobov. V blízkosti pohrebiska bol nájdený tumulus a v jeho blízkosti dva sekundárne dvorové hroby. Nálezy keramiky z tumulu datujú hlavnú pohrebnú komoru do rokov 630 až 615 pred n. l. a vedľajšiu pohrebnú komoru do konca 7. stor. pred n. l. Výskumy tak dokázali, že pohrebisko je pravdepodobne staršieho charakteru ako neďaleké pohrebisko Quattro Fontanili (WARD-PERKINS 1961, 43–47).

Väčšina z 24 preskúmaných hrobov obsahovala podobnú pohrebnú výbavu raného klasického obdobia vo forme keramiky typu impasto. Iba v niekoľkých hroboch sa objavila aj keramika italo-geometrického pôvodu a bucchero. Nálezy impasta a bucchera zo svahov pahorka by mohli poukazovať na podobný vývoj ako na pohrebiskách Quattro Fontanili a Grotta Gramiccia. Na pohrebisku Vacchereccia sa našiel iba jeden hrob villanovského charakteru s typickou pohrebnou urnou. Výskumy z r. 1960 dokazujú ale možnú prítomnosť villanovského pohrebiska v západnej časti Vacchereccie, kde sa našli zvyšky raných villanovských hrobov (WARD-PERKINS 1961, 44).

6. Techniky moderného skúmania

Za pomoci novodobej technológie je možné skúmať antické predmety rôznymi modernými metódami, ako je napr. optický mikroskop, SEM (scanning electron microscope), röntgen, či metóda PIXE (particle induced X-ray emission). Je tak možné predísť prezentácii falošných artefaktov na verejnosti, ktoré sa vydávajú za predmety antického charakteru vysokej hodnoty.

Počas 19. stor. n. l. sa zvýšil počet falzifikátov, na základe čoho sa začali používať spomínané moderné metódy. Za ich pomoci vedci dokážu rozlíšiť originálne predmety od falzifikátov. Modernému bádaniu napomáha antická technika výroby granulácie a filigránu. Tieto metódy boli technikou 19. stor. len veľmi ťažko napodobiteľné. Napr. novodobé napodobeniny granulácie bývajú zaliate spojivovou zliatinou v ktorej boli upevnené jednotlivé zrnká granulácie. Originálne exempláre sú spájané akousi medenou soľou, ale určite nie zliatinou ako ukazujú moderné napodobeniny (GUERRA 2008, 480).

Pri skúmaní šperkov sa vedci snažia používať nedeštruktívne metódy bádania. Príkladom je skúmanie predmetov pod rôznymi svetlami či radiáciami, röntgeny a spomínaný SEM. Metóda SEM, čiže elektrónový mikroskop, funguje iba pre predmety menšej veľkosti, ako sú napríklad pre prstene či spony. SEM poskytuje nielen detailné snímky, ale aj chemické zloženie predmetov. Metóda PIXE, čiže čiastkový röntgen, sa zaoberá röntgenovaním menších, konkrétnych častí predmetov. Röntgeny nám poskytujú štruktúru predmetov ktorá je pod povrchom. Dokážu tak rozoznávať aj tie najmenšie detaily, ako napr. prichytenie drôtku o sponu v hrúbke iba 0,2 mm. Rôzne zamerané mikroskopy naopak poukazujú na detaily a poškodenia povrchu (GUERRA 2008, 481–482).

6.1 Technologické pokusy na sponách pijavicovitého a loďkovitého typu

Etruskovia svojimi excelentnými výrobkami prebudili v modernom období záujem o preskúmanie výrobných postupov jednotlivých predmetov, medzi inými aj spon. Z dôvodu čo najmenšieho poškodenia exemplárov sa uprednostňovali neinvazívne metódy skúmania. Pre celkový výsledok bolo potrebné na určitých príkladoch použiť aj metódy invazívne. Za príklad takýchto pokusov som vybrala 51 spon pijavicovitého a loďkovitého typu z Este z 8. až 5. stor. pred n. l., ktoré spracovali C. Baldini a S. Buson a na ktorých bola vykonaná

rada technologických testov za účelom zistenia vývoja výrobných procesov týchto spôn. Vývoj spôn z Este je podobný ako u spôn nájdených vo Vejách, aj keď s menšími rozdielmi. Spony boli v rámci výskumu rozdelené do 10 skupín. Publikované výskumy ukazujú, že spony patriace do skupín č. 1 až č. 4 nie sú zvláštne ani tvarovo ani výrobou. Technológiu výroby pravdepodobne prevzali z okolitých oblastí. Naopak skupiny č. 8 a č. 9 sú jedinečné svojím výrobným postupom a možno preto predpokladať, že sa ich technológia výroby vyvinula v oblasti dnešných Benátok. Ide o výrobu za pomoci bronzovej zátky alebo používanie pozdĺžnych rezov na vnútornej strane lúčiku, ktoré boli pozostatkom stĺkania jeho jednotlivých koncov (BALDINI – BUSON 2003, 125–138).

Prvú skupinu skúmaných spôn tvorili oblúkové spony s nízkym lúčikom, v strede vypuklé a s krátkym zachycovačom, ktoré sa v Este vyskytovali hlavne v 8. a 7. stor. pred n. l., tzn. na prelome obdobia Este II a III. Vyrábali sa formou odlievania, kedy sa vytvorila vzorová spona z vosku a tá sa obalila hlinou. Forma sa zahriala na 500° C, vosk z formy vytiekol kanálikmi von a následne sa cez tieto kanáliky nalieval do formy bronz. Keď sa odstránila vonkajšia hlinená forma, z častí bronzu ktoré vyplňali kanáliky sa vytvorilo vinutie, ihla a zachycovač. Z toho vyplýva, že spony v tejto skupine neboli duté, ale boli plne vyliate (BALDINI – BUSON 2003, 125–126). Spony podobného typu sa v typológii spôn villanovského Quattro Fontanili nevyskytujú.

Skupinu č. 2 tvorili spony pijavicovitého typu s dekorovaným lúčikom. Tieto spony sa vyskytovali v Este približne v tom istom období ako spony zo skupiny č. 1, avšak odlišoval ich postup výroby. Ako prvé sa vytvarovali dve hlinené formy v tvare polmesiaca. Medzi tieto dve formy sa umiestnil kolík - oddelovač, ktorý vytŕčal smerom von nad tieto formy. Hlinená forma sa následne ponárala do roztopeného vosku, kým vosk nedosiahol požadovanú hrúbku budúcej bronzovej spony. Na povrchu vosku sa vytvorila dekorácia a následne sa na formu naniesla vrstva hlíny a zahriala sa na 500° C. Vosk z formy vytiekol a dve hlinené formy, vnútorná a vonkajšia, držali od seba za pomoci oddelovača. Takáto forma bola pripravená na vylatie bronzom. Všetky spony tohto typu sú charakteristické horizontálnou dierkou v strede lúčiku, zanechanou po oddelovači. Niektoré spony môžu mať na mieste dierky bronzovú výplň v podobe zátky. Z kanálikov cez ktoré sa spona vylievala bronzom sa opäť vytvarovalo vinutie, ihla a zachycovač. Na niektorých sponách možno pozorovať zásahy po rekonštrukcii vinutí. Spony mohli obsahovať pôvodné hlinené jadro (ale nie je to pravidlo). Priemerne vážili spony tejto skupiny 60 g a hrúbka najširšej časti vo vypuklom strede lúčiku je v priemere 1,5 mm (BALDINI – BUSON 2003, 125–128). Spony tejto skupiny sú podobného

tvaru ako trieda I vejských spôn. Otázne ale ostáva, či pri výrobe vejských spôn dochádzalo k používaniu oddeľovačov a zátiek, keďže o ich výskyte nie sú v dostupnej literatúre žiadne zmienky. Je teda možné, že postup výroby u vejských spôn bol v tomto prípade odlišný.

Skupinu č. 3 tvorili opäť spony pijavicovitého typu s dekorovaným lúčikom ako spony skupiny č. 2, ale líšia sa chybami na vnútornej strane lúčikov, ktoré vznikli pri odlievaní. Datované sú spony do 8. až 7. stor. pred n. 1. Je pravdepodobné že ide o prechod spôn pijavicovitého typu k sponám typu loďkovitého. Zmenu vo výrobe môžeme pozorovať na vnútornej strane lúčiku, ktorý sa začína postupne otvárať. Vo výrobe táto zmena znamenala, že ešte z voskového modelu bola odstránená spodná časť spony, aby tak v nej neostávalo hlinené jadro. Na týchto sponách môžeme taktiež pozorovať stopy po opravách a rekonštrukciách., hlavne v oblasti vinutia. Váha spôn tejto skupiny sa pohybuje od 25,87 g až po 75 g (spony 3. skupiny teda oproti sponám 2. skupiny v priemere znížili svoju hmotnosť, práve za pomoci odstraňovania pôvodného hlineného jadra). Hrúbka najširšej časti vo vypuklom strede lúčika sa pohybuje okolo 1 mm (BALDINI – BUSON 2003, 128–129). Podobné vejské spony sú typu I posledných variant, kedy sa zachycovať pijavicovitých spôn začal postupne predlžovať do tvaru loďkovitých spôn.

Skupina č. 4 je tvorená sponami loďkovitého typu s kosoštvorcovým tvarom lúčika, ktorý je z vonkajšej strany bohato zdobený. Tieto spony sú datované do 7. stor. pred n. 1. Výrobný postup je podobný ako u spôn 2. skupiny a spony tohto typu preto tiež nesú stopy po oddeľovači. Voskový model musel byť zložitejšie upravovaný, aby sa dosiahol požadovaný kosoštvorcový tvar lúčika (BALDINI – BUSON 2003, 129–130).

Skupina č. 5 je tvorená sponami loďkovitého typu a je charakteristická použitím tvaru háčiku vo voskovom modeli. Po roztavení vosku tento háčik následne nahradilo vinutie s ihlou, ktoré sa k lúčiku prispájovalo olovom (BALDINI – BUSON 2003, 130–131).

Spony skupín č. 6 a č. 7 žiadnym spôsobom nevynikajú v postupe výroby od ostatných spôn. Určité exempláre spôn pijavicovitého typu zo skupiny č. 6 sú ale tvorené akousi bronzovou obrubou, do ktorej boli vkladané segmenty iných materiálov ako jantáru alebo slonoviny (BALDINI – BUSON 2003, 131–133).

Skupina č. 8 je charakteristická sponami so zníženým lúčikom. Voskový model spony bol pravdepodobne na vnútornej strane narezaný a následne otvorený smerom k okraju. Po roztavení vosku sa vybralo hlinené jadro, tak ako u spôn skupiny č. 3, ale okraje boli

kladivom pozbíjané dokopy. Preto je na sponách tejto skupiny viditeľná priečna línia na vnútornej strane lúčiku (BALDINI – BUSON 2003, 134).

Skupina č. 9 je tvorená malými sponami pijavicovitého typu s dlhým zachycovačom. Datované sú do 7. až 5. stor. pred n. l. Niektoré spony majú dekoráciu lúčika aj zachycovača tvorenú z vložených segmentov koralu alebo zo sklenej pasty. Na vnútornej strane býva pripevnená zátko, okrúhla alebo hranatá. Táto zátko uzatvára otvor, ktorým sa nalieval pri výrobe bronz. Spony zdobené segmentmi sú vyrábané podobne, ale do jadra sa vyryli diery, ktoré na finálnej bronzovej spono boli vyložené koralmi alebo sklenenou pastou (BALDINI – BUSON 2003, 134–137).

Posledná skupina č. 10 je tvorená sponami s lúčikmi s plastickou výzdobou a sponami s rebrovanými lúčikmi, datovanými do 6. stor. pred n. l. Spony prvého typu sú plasticky dekorované a majú plnú výplň. Tieto spony majú tiež pripevnené zátko uzatvárajúce pôvodné kanáliky na nalievanie bronz ako u spôn skupiny č. 9 (BALDINI – BUSON 2003, 137–138). Táto skupina je jednoznačne porovnateľná s typom vejskej spony I 20, ktorá tiež nesie plastickú výzdobu vtáčích hláv.

Keďže na vejských sponách neprebehli podobné podrobné výskumy v oblasti výroby jednotlivých typov, ostáva otázkou ich postup výroby. Možno ale predpokladať, že základné fázy výroby boli pri základných typoch spôn po celom území Talianska približne rovnaké a že sa odlišovali iba podrobnosti a detaily výroby.

7. Porovnanie s vybranými náleziskami

Na príklade nálezov alebo ich dekoračných motívov z jednotlivých hrobov rôznych pohrebísk, ktoré boli charakteristické pre určitú oblasť, môžeme pozorovať ich pohyb a tým pádom vzájomné obchodné vzťahy jednotlivých sídlisk. Aktívnymi v takomto obchode boli v prvom rade pobrežné mestá ako Cerveteri, Tarquinie alebo Vetulonia. Z vnútrozemských sídlisk to boli hlavne Veje a Bologna. Nájdené predmety vyrobené mimo územie samotného Talianska potvrdzujú existenciu obchodných vzťahov aj na veľké vzdialenosti a poukazujú na fungujúci námorný obchod medzi jednotlivými oblasťami (HAYNES 2000, 16).

7.1 Este

Prvý kto chronologicky rozdelil nálezy z pohrebísk v Este bol A. Prosdoci v roku 1882. Osídlenie tejto oblasti datuje od začiatku doby železnej a končí obdobím dobytia Este Rimanmi. Viacerí bádatelia sa snažili jednotlivé fázy spojiť s fázami neďalekej Bologne, ale nie všetci sa zhodli na rovnakom datovaní. V roku 1930 bola N. F. Abergom chronológia pozmenená a upravená. Abergovo usporiadanie delí obdobie Este na dve fázy. Este I datuje do rokov 675 - 625 pred n. l. a Este II do rokov 625 - 500 pred n. l. Od konca 60. rokov 20. stor. v oblasti Este kopali nemeckí archeológovia, ktorí upravili typológiu aj chronológiu na základe dôkladnejšieho a podrobnejšieho bádania. Medzi najvýznamnejších patrí napr. Müller-Karpe alebo O.H. Frey. Tabuľka datovania jednotlivých období, ktorú publikujú D. a F.R. Ridgway, je podľa R. Peroniho a poukazuje na výskyt jednotlivých typov spôn na pohrebisku v Este od konca doby bronzovej. Na konci doby bronzovej sa vyskytuje typ oblúkovej spony s jednoduchým lúčikom (*arco semplice*), na začiatku doby železnej typ oblúkovej spony s rozšíreným lúčikom (*arco ingrossato*), v strednej dobe železnej išlo o typy oblúkovej spony so zníženým lúčikom (*arco ribassato*) a ďalej typ pijavicovitej spony s krátkym aj s dlhým zachycovačom (*sanguisuga con staffa corta; sanguisuga con staffa allungata*). V orientalizujúcom a archaickom období sa už spony v Este nevyskytovali v takom veľkom množstve ako tomu bolo v dobe železnej (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 420–423).

Obdobie Este I nebolo príliš bohaté na nálezy. Od obdobia Este II sa začína objavovať viac kovových predmetov aj keramiky. V období Este I nachádzame iba jednoduché oblúkové spony. V období Este II sa sortiment spôn začína rozširovať, začínajú byť komplikovanejšie

a objavujú sa spony zoomorfné aj spony zložené z organických materiálov. Spony sa začínajú zdobiť hlavne geometrickými motívmi. Ku koncu obdobia sa začínajú vyvíjať hadovité aj drakovité spony a začína sa vyvíjať typ loďkovitej spony, ktorá je na prelome obdobia Este III v hrobch častým nálezom. Este III je charakteristické najväčšou typologickou rozmanitosťou. Spony tohto obdobia sú prepracovanejšie a komplikovanejšie. Obdobie Este IV je už obdobím nadvlády Keltov a preto sú v umení badateľné vonkajšie vplyvy okolitých kultúr (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 446–450).

Obdobie Este I zahŕňa najmä počiatočnú fázu doby železnej spolu s finálnym obdobím doby bronzovej (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 424). V tomto období je charakteristickým spôsobom pochovávaná kremácia v jednoduchých jamových hrobch (CITTON – GAMBACURTA – SERAFINI 1998, 18–22). Do tohto obdobia nespadá veľa nálezového materiálu. V najranejších hrobch tejto fázy sa vyskytujú spony s rozšíreným lúčikom (*fibule ad arco ingrossato*), ktoré sú charakteristické hlavne pre začiatok doby železnej a teda pre celé obdobie Este I (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 415–424). Spony tohto obdobia majú krátky zachycovač a pravidelný okrúhly prierez lúčiku. Lúčik môže byť pozlátený, dekorovaný geometrickými vzormi (kružnice, trojuholníky, atď.), alebo môže byť dokonca aj tordovaný (CHIECO BIANCHI – CALZAVARA 1976, 7–8). Chronologickým rozdelením sa Este a Veje zhodujú. Pre obdobie Vejí I sú tiež charakteristické hlavne spony oblúkové. Lúčik býval dekorovaný hlavne motívom rybieh kostí a geometrickou dekoráciou. Pozlátených spôn sa vo Vejách na rozdiel od Este našlo iba veľmi málo kusov. Typovo sú obdobiu Este I podobné hlavne spony prvej štvrtiny typov skupiny I vejských spôn.

Obdobie Este II môžeme zaradiť do finálnej fázy ranej doby železnej, čiže zhruba od konca 9. stor. pred n. l. do druhej polovice 8. stor. pred n. l. (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 432–433). Táto fáza sa ďalej delí ešte na obdobia IIA, IIB a IIC. V priebehu 8. a 7. stor. pred n. l. sú hroby umiestňované do svahov návršia. Charakteristické sú kazetové hroby tvorené trachytovými blokmi alebo tumulami obklopenými vápencovými doskami (CITTON – GAMBACURTA – SERAFINI 1998, 18). Obdobie Este II je charakteristické výskytom nových typov spôn. Začínajú sa objavovať spony pijavicovitého typu, spony s lúčikom v tvare listu (*fibule ad arco foliato*) a spony typu loďkovitého. V období IIA, ktoré trvalo od konca 9. stor. pred n. l. do začiatku 8. stor. pred n. l., sa objavujú spony so zníženým lúčikom (*fibule ad arco ribassato*), zoomorfné spony (*fibule ad arco configurato*), ktorých lúčik je v tvare koňa, spony s lúčikom v tvare listu (*fibule ad arco foliato*) a ku koncu obdobia sa objavujú spony s jantárovými

korálikmi umiestnenými v strede lúčiku, ktorých výskyt presahuje aj do obdobia IIB (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 426–427). Spony so zníženým lúčikom majú krátky zachycovač a lúčik môže byť kruhového alebo polygonálneho prierezu. Môže byť hladký, tordovaný alebo zdobený geometrickými motívmi. Zoomorfné spony zobrazujú niekedy jazdca na koni, niekedy iba samotného koňa. Do tejto skupiny patrí tiež spona s lúčikom v tvare psa, ktorá je datovaná až do obdobia IIIB. Spony s lúčikom v tvare listu majú krátky zachycovač a lúčik dekorovaný kružnicami alebo rytými líniami (CHIECO BIANCHI – CALZAVARA 1976, 7–10). V období IIB, ktorá trvala od druhej štvrtiny do polovice 8. stor. pred n. l., sa objavujú spony so zníženým lúčikom presahujúce do typu pijavicovitých spôn a spony pijavicovitého typu s krátkym zachycovačom (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 428). Ďalším typom spôn sú spony so štyrmi špirálami (*fibule a quattro spirali*), pri ktorých sa lúčik skladá z dvoch dvojitéch špirál a zo stredovej časti spájajúcej všetky špirály. Na konci obdobia IIB sa začínajú objavovať hadovité spony (*fibule con arco serpeggiante*) a presahujú až do obdobia III. Spony drakovité (*fibule a drago*) sa začali vyskytovať tiež na konci obdobia IIB a ich výskyt presahuje do obdobia III (CHIECO BIANCHI – CALZAVARA 1976, 11–24). V období IIC, ktoré trvala počas druhej polovice 8. stor. pred n. l., sa vyskytujú spony s nízkym hrebienkom na lúčiku, spony so skleneným korálikom a spony s lúčikom v tvare listu. Tieto tri typy spôn sa vyskytujú ako v období IIC, tak aj v nasledujúcom období IIIA. Ďalej sa ešte v období IIC vyskytujú spony s výrazným rebrovaním. Počas celého obdobia II sa v hrobách vyskytujú spony so zníženým širokým lúčikom a spony so zníženým plochým lúčikom. Na prelome období II a III sa začínajú objavovať spony loďkovitého typu, ktoré sa môžu objavovať aj vo variante s kosoštvorcovým lúčikom a tiež spony s jantárovými alebo kostenými segmentmi. Podľa nálezov spôn sa obdobie II dáva do spojitosti s obdobím Bologne I alebo Tarquinie I. Prechod z obdobia II do III je potom porovnateľné s obdobiami Bologna II, Tarquinia II a Veje II. Týka sa to hlavne druhov spôn s lúčikom v tvare listu, zoomorfných spôn s lúčikom v tvare koňa, spôn so zníženým lúčikom presahujúcich do spony pijavicovitého typu, spôn s výrazným rebrovaním a spôn typu loďkovitého (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 428). Časovo sa obdobie Este II približne zhoduje s obdobím Vejí II. Vo Vejách v tomto období dochádza k miernemu zdvihnutiu lúčika a charakteristické sú hlavy spony pijavicovitých tvarov, ktoré sa od seba odlišujú hlavne formou dekorácie, ktorá býva väčšinou geometrická. Na rozdiel od Este vo Vejách nepozorujeme takú typologickú variáciu druhov spôn. Vôbec sa napr. nevyskytujú spony so zoomorfnými lúčikmi (jediným príkladom je spona s plastickou dekoráciou typu I 20). Tiež hadovité spony

sa vo Vejách vyskytujú iba v základnom tvare, maximálne s pridanými bočnými výbežkami, korálikmi, alebo lúčikmi zahnutými do tvaru kolena. Naopak v Este môžeme pozorovať viacnásobné prehýbanie lúčika a oveľa zdobenejšiu dekoráciu.

Obdobie Este III trvalo od prvej štvrtiny 7. stor. pred n. l. do prvej polovice 4. stor. pred n. l. Ide o najdlhšiu zo všetkých štyroch fáz a svojimi nálezmi je aj archeologicky najbohatšia. Delí sa na obdobia IIIA, IIIB1, IIIB2, IIIC, IIID1 a IIID2 (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 426–435). Ku koncu 7. stor. pred n. l. dochádza k zmene vzhľadu tumulov (nižší vzhľad, pridaný vstupný koridor a vápencové bloky), pravdepodobne vyvolané nástupom novej vládnucej elity (CITTON – GAMBACURTA – SERAFINI 1998, 22). Pre obdobie IIIA je charakteristická spona pijavicovitého typu s predĺženým zachycovačom, spona loďkovitého typu s lúčikom kosoštvorcového tvaru s postrannými uzlíkmi, spona loďkovitého typu s postrannými uzlíkmi a centrálnym rebrom, spona pijavicovitého typu s figurálnym zobrazením vtáka na lúčiku, spona loďkovitého typu s postrannými uzlíkmi a s troma figurálnymi zobrazeniami vtákov na lúčiku a drakovitá spona s postrannými výbežkami a uzlíkmi. V tomto období dochádza k predlžovaniu zachycovačov na oblúkových sponách. Typ spôn ktoré sa objavujú na konci fázy IIIA a prechádzajú do fázy IIIB1 sú hlavne hadovité spony a spony s dlhým zachycovačom, zložené zo segmentov z organického materiálu. Fáza IIIB, ktorá začína okolo r. 650 pred n. l., je nálezmi najbohatšou fázou celého obdobia. Charakteristickou sponou tohto obdobia je spona loďkovitého typu s dlhým zachycovačom. Celé obdobie by sa nálezmi dalo rozdeliť na dve skupiny. Prvá skupina obsahuje artefakty ktoré pretrvali z fázy IIIA, prípadne ešte z obdobia II. Ide o spony hadovité a spony zložené zo segmentov z organického materiálu. Druhú skupinu obsahujú artefakty tých typov spôn, ktoré sa objavujú až vo fáze IIIB a prípadne pôsobnosťou presahujú aj do nasledujúceho obdobia. Prechod medzi fázami IIIB1 a IIIB2 sa datuje do roku 625 pred n. l. Obdobie IIIB1 je charakteristické sponami loďkovitého typu s postrannými uzlíkmi a dlhým zachycovačom, sponami loďkovitého typu s profilovanými postrannými uzlíkmi a drakovitými sponami. V oboch fázach IIIB1 aj IIIB2 sa následne vyskytovali úzke spony loďkovitého typu s lúčikom v tvare kosoštvorca, spony loďkovitého typu s profilovaným uzlíkom na päťke, spony s rôznofarebnými sklenenými korálikmi (tzv. typ *Este Rebato*) a spony typu „*a cavaliere*“, čiže typu jazdca. Pre obdobie IIIB2 sú typické spony loďkovitého typu s lúčikom v tvare kosoštvorca a s dlhým zachycovačom, malá spona loďkovitého typu s hranatým lúčikom, plochá spona loďkovitého typu, spona loďkovitého typu tzv. *Este type*, spona pijavicovitého typu s dlhým zachycovačom tzv. typ *Bologna Arnoaldi* a spona so

zoomorfným zdobením lúčka. Typy spôn ktoré sa začínajú objavovať až na konci fáze IIIB2 a prechádzajú do fáze IIIC sú spony drakovité s postrannými rozetami, spony s korálikom z organického materiálu na lúčku a spona s nízkym lúčikom a s dlhým zachycovačom. Obdobie IIIC je charakteristická hlavne výskytom hadovitej spony s háčikom na zachytenie tetivy v tvare disku. Ďalej sa tu vyskytujú drakovité spony s dvoma párami výbežkov a s postrannými rozetami, drakovité spony s postrannými diskami, spony s trapezoidnými časťami na lúčku typu *Este Benvenuti*, spony s nízkym lúčikom a s dlhým zachycovačom, spony pijavicovitého typu s dlhým zachycovačom na konci rozštiepeným a spony typu *Grottazzolina*. Spony ktoré sa objavujú na konci fázy IIIC a pokračujú do fázy IIID sú spony s hrubým lúčikom a s dlhým zachycovačom, spony pijavicovitého typu s veľmi nízkym lúčikom a spony pijavicovitého typu s koncovým uzlíkom v tvare vázy (varianta A). Obdobie IIID je možné rozdeliť na IIID1 a IIID2. V období IIID1 sa začína objavovať spona typu *certosa*, ale až v období IIID2 sa jej výskyt naplno rozšíril. Pre obdobie IIID1 je charakteristická spona typu *certosa* typ *Este Rebato* a typ *Este Costa-Martini*, hadovitá spona s vinutím v tvare klobúka, spona pijavicovitého typu s koncovým uzlíkom v tvare vázy (varianta B), spona s plochým lúčikom a s vinutím v tvare disku a spona so samostrelovým vinutím. Pre obe obdobia je charakteristická spona typu *certosa*, typ *Este Pelá* a typ *Este Capodaglio*. V období IIID2 sa začína objavovať spona typu *certosa* typ *Este Nazari*, typ *Este Morlungo*, typ *Este Necropoli Meridionale*, typ *Este* a typ *Boldú-Dolfin*. (RIDGWAY – RIDGWAY 1979, 435–450).

7.2 Sicília a južné Taliansko

Sicília ako ostrov mala výhodu obchodných aj kultúrnych vzťahov s oblasťami Stredozemného mora. Napriek mnohým dokladom týchto obchodných vzťahov nie je ľahké rozoznať napr. ktoré pevninské etruské mestá obchodovali s ktorými sicílskymi mestami a konkrétne v akom období. Podľa dopytu rôznych obchodných materiálov bádatelia rozoznávajú dve morské obchodné cesty. Prvá zahŕňala severozápadnú a južnú Sicíliu a smerovala ku Kartágu, druhá zahŕňala východné pobrežie Sicílie a viedla k pevnine. V 8. stor. pred n. l., čiže ešte pred založením gréckych kolónií na území Sicílie, spomína Strabón aktivitu pirátov na východnom pobreží tohto ostrova. Lokality v blízkosti Tyrhenského mora ponúkali bohaté náleziská nerastných surovín a obchodné styky alebo pirátske útoky začali ešte pred príchodom Grékov do tejto oblasti Sicílie. Z vrakov lodí

sú doložené nálezy importov, ktoré smerovali z oblasti pevninského Talianska smerom na Sicíliu (PROCELLI 2005, 292–294).

Najstaršie etruské importy keramiky na území Sicílie sú datované do prvej polovice 7. stor. pred n. l. Ide o kuchynskú keramiku zdobenú subgeometrickým štýlom, ktorá bola v tom čase vyrábaná v Caere. Na území Sicílie sa etruské importy našli celkom na 28 lokalitách, na Liparoch a v dvoch vrakoch nájdených pri Syrakúzach a pri Punta Braccetto. Okrem Caere sa etruské importy dovážané na Sicíliu vyrábali aj vo Vejách a Vulci. Ku koncu 7. stor. pred n. l. sa počet importov na Sicílii výrazne zvýšil. Medzi 7. a začiatkom 5. stor. pred n. l. sa medzi etruskými importmi presadili aj bronzové nádoby. Počas 6. stor. pred n. l. si obyvatelia gréckych kolónií spomedzi tvarov etruskej keramiky obľúbili tvar kantharov, ktoré používali hlavne v pohrebnom ríte ako urny. Po polovici 6. stor. pred n. l. sa počet etruských importov na území Sicílie výrazne znížil (PROCELLI 2005, 294–299).

V diele PBF (*Prähistorische Bronzefunde - Le Fibule dell'Italia meridionale e della Sicilia dell'età del bronzo recente al VI secolo a.C.*) sú spony južného Talianska a Sicílie rozdelené autorkou F. Lo Schiavo do piatich základných kategórií. Spolu je v diele spracovaných 8 168 spôn. Prvú kategóriu tvoria oblúkové spony s diskovitým, predĺženým alebo so symetrickým zachyovačom. Táto kategória sa ďalej delí do 21 tried a 140 typov. Druhú kategóriu tvoria oblúkové spony s dlhým zachyovačom, ktorá sa delí do 12 tried a 145 typov. Tretiu kategóriu tvoria hadovité spony s diskovitým, predĺženým alebo so symetrickým zachyovačom, ktorá sa delí na 10 tried a 83 typov. Štvrtú kategóriu tvoria hadovité spony s dlhým zachyovačom, ktorá sa delí do 8 tried a 48 typov. Posledná piata kategória je tvorená oblúkovými sponami, ktoré majú tvar lúčika identický s tvarom zachyovača. Táto kategória sa delí ďalej do 7 tried a 55 typov (MARINIS 2013).

Výroba spôn prebiehala na začiatku formou odliatkov. Formy boli pravdepodobne hlinené a spony sa následne už iba dopracované, vytepal sa ostrý koniec ihly a zachyovač (ALBANESE PROCELLI – GIUMLIA-MAIR – LO SCHIAVO 2010, 470–478). V prípade typov oblúkových spôn či spôn hadovitých s kolienkom je možné, že rebrovitá dekorácia na lúčiku mohla byť tvarovaná buď za pomoci hlinenej formy, alebo mohli byť tieto dekoračné motívy vytvorené zvlášť a na sponu následne pripájané za pomoci vinutia (LO SCHIAVO 2010, 20).

V oblasti Torre Galli, nachádzajúcej sa na južnom konci pevninského Talianska, dominuje typ oblúkovej spony s jednoduchým, mierne zosilneným lúčikom. V neskorom

období sa na lokalite Torre Galli objavujú spony importované z Grécka. Celkovo ale spony na tejto lokalite predstavujú klasické talianske typy, porovnateľné prevažne s oblasťou Kampánie. Ide hlavne o typy loďkovitých spôn. S oblasťou Picenov sú naopak porovnateľné typy spôn diskovitých. Naopak v severnom Taliansku tej istej doby dominuje typ loďkovitých spôn s krátkou prípadne aj s dlhou nožičkou. V južnom aj v severnom Taliansku môžeme v tomto období nájsť zástupcov hadovitých spôn. V oblasti Torre Galli sa hadovité spony vyskytujú v rôznych tvaroch (napr. v tvare harfy, s postrannými pukličkami, atď.) (WHATMOUGH 1937, 345). V troch hroboch sa na pohrebisku našli prívesky v tvare zvierat'a, ktoré boli situované pod sponami. Je možné že tieto prívesky boli na sponách pôvodne pripevnené (ALBANESE PROCELLI – GIUMLIA-MAIR – LO SCHIAVO 2010, 470). Podobný príklad spony uvádza F. Lo Schiavo v publikácii PBF (LO SCHIAVO 2010, 31). Ide o jednoduchú oblúkovú sponu so zníženým lúčikom, kedy je medzi lúčikom a ihlou situovaná figúrka býka bez končatín. Figúrka je pripevnená na lúčik spodnou časťou tela. Predpokladám, že podobným princípom mohli byť pripevnené prívesky ku sponám aj na lokalite Madonna del Piano.

V oblasti Madonna del Piano, nachádzajúcej sa v juhovýchodnej oblasti Sicílie, sa našlo presne 206 kusov spôn. Spony tvorili súčasť hrobov dospelých jedincov aj hrobov detí. V hroboch detí sa samozrejme našli spony menších rozmerov. Kovové predmety z tejto lokality boli dôkladne skúmané za pomoci XRF (röntgenovej spektrometrie), AAS (atómovej absorpčnej spektrometrie), či za pomoci SEM (skenovým elektrónovým mikroskopom). Výsledky ukázali, že kovové predmety obsahovali v priemere 9% cínu (rozmedzie sa pohybovalo medzi 4% až 14%). Analýzy ďalej ukázali, že spony na Sicílii boli vyrábané zo zliatin bronzu už v neskorej dobe bronzovej, zatiaľ čo v pevninskom Taliansku na východ od Álp sa tieto zliatiny začali na výrobu spôn používať až začiatkom doby železnej. Iba veľmi málo predmetov obsahovalo cez 2% olova a išlo znova väčšinou o nálezy spôn. Analýzy ukázali, že na lokalite Madonna del Piano bola významná produkcia spôn a to nielen pre lokálnu výrobu. Spony miestnej produkcie sa našli hlavne na východnom pobreží Sicílie, na Liparoch a ojedinelé nálezy sa našli taktiež po celom území Sicílie. Paralely k týmto sponám môžeme nájsť hlavne v Kalábrii a v oblasti celého Iberského polostrova (ALBANESE PROCELLI – GIUMLIA-MAIR – LO SCHIAVO 2010, 470–478).

Najpočetnejším typom spôn v oblasti južného Talianska a Sicílie boli spony oblúkové, ktoré mali niekoľko variant. Začiatok výroby spony so skrúteným lúčikom, *fibula ad arco ritorto*, patrí, tak isto ako aj pre ostatné varianty oblúkových spôn, do obdobia

neskorej doby bronzovej. Oblúková spona s kontinuálnou dekoráciou, *fibula ad arco semplice con schema decorativo continuo*, má širší lúčik aj zachycovač. Dekoráciu tvorí motív rybích kostí, ktorý je viditeľný najlepšie na spodnej časti lúčika pri zachycovači. Oblúkové spony so zväčšeným lúčikom, *fibule ad arco ingrossato*, sa delia na varianty spôn typu s rytou dekoráciou, *fibule ad arco ingrossato e decorazione incisa*, a spony typu bez dekorácie, *fibule ad arco ingrossato ed inornato*. Prvý typ tvoria spony strednej až väčšej veľkosti so zosilneným lúčikom po celej dĺžke. Tento typ sa ďalej delí na typy podľa použitých vzorov dekorácie. Lúčiky spôn druhého typu sú síce tiež zosilnené, ale po celej dĺžke lúčika majú rôznu hrúbku. Oblúkové spony so zosilneným lúčikom a s pozdĺžnym rebrovaním, *fibule ad arco ingrossato con costolature longitudinali* a spony so zosilneným lúčikom a s polygonálnym prierezom, *fibule ad arco ingrossato e decorato con sezione poligonale* sú väčšinou strednej veľkosti a so širokým lúčikom. Každý exemplár spony týchto dvoch typov má odlišnú dekoráciu. Poslednými typmi skupiny oblúkových spôn sú spony so zvýšeným lúčikom a so štvorcovým prierezom, alebo typ s horizontálne splošteným lúčikom, *fibule ad arco ingrossato con sezione quadrangolare o orizzontalmente appiattita* (ALBANESE PROCELLI – GIUMLIA-MAIR – LO SCHIAVO 2010, 474–476).

Druhú najpočetnejšiu skupinu tvoria spony hadovité s lúčikom ohnutým do tvaru kolena, *fibule serpeggianti a gomito*, datované do neskorej doby bronzovej. Najranejším príkladom sú spony typu s rozšírenou strednou časťou a s rebrovaním, *fibule serpeggiante a gomito con espansione centrale appiattita e costolata*. Tieto spony bývajú výrazne väčšej veľkosti, so štvorcovým prierezom a s priečnym rebrovaním na vrchnej strane lúčika. Ďalším typom z tejto skupiny sú dekorované spony s obdĺžnikovým prierezom, *fibule serpeggianti a gomito decorate, a sezione rettangolare*. Spony tohto typu sú väčšej veľkosti a dekorované bývajú iba dvoma priečnymi zárezmi. Typ spôn so symetrickým zachycovačom, *fibule serpeggianti a gomito con staffa simmetrica*, má dekoráciu naopak pokrytú celú plochu lúčiku. Najviac zastúpené sú v tejto skupine spony s predĺženým zachycovačom, *fibule serpeggianti a gomito con staffa allungata e spillone diritto, tipo Cassibile*. Väčšinou ide o spony väčších rozmerov, kedy má lúčik po dĺžke rozdielnu hrúbku a smerom k zachycovaču sa zužuje. V rámci tohto typu sa rozoznáva 9 rôznych podtypov spôn na základe ich dekorácie. Ďalším početným typom sú spony obdĺžnikového tvaru, *fibule serpeggianti a gomito a contorno quadrangolare*. Nakoniec sú to ešte spony taktiež obdĺžnikovitého tvaru s dvoma očkami, špirálovitým zachycovačom a s lúčikom v tvare listu, *fibule serpeggiante a contorno quadrangolare con due o cchielli, staffa a spirale ed arco foliato con cappi ad 8*.

Spony podobné tomuto typu môžeme nájsť v strednom aj v južnom Taliansku (ALBANESE PROCELLI – GIUMLIA-MAIR – LO SCHIAVO 2010, 477–478). V prípade jednotlivých typov hadovitých spôn môžeme sledovať jasnú podobnosť so sponami vejských pohrebísk. Objavujú sa ako spony s lúčikom ohnutým do tvaru kolena (v menších aj väčších uhloch) aj spony s očkami. Tvary jednoduchých oblúkových spôn sa tiež podobajú vejským sponám, aj čo sa týka dekorácie s motívom rybích kostí.

Z nálezových kontextov spôn južného Talianska a Sicílie bolo vytvorených mnoho rekonštrukcií ich použitia na odevoch, ktorých príklady uvádza F. Lo Schiavo vo svojej publikácii PBF. Môžeme sledovať klasické použitie spôn na zachytenie látky šiat na pleciach v každodennom živote aj ich využitie vo funerálnom kontexte. V prvom prípade ide často krát o použitie dvoch spôn pijavicovitého typu, prípadne spôn typu loďkovitého, ktoré látku odevu spájajú klasicky na vrchnej strane oboch ramien. V ďalšom prípade zopína niekedy až 8 kusov spôn vrchný plášť vo vertikálnej línii. Ich použitie by sme mohli v tomto prípade prirovnať k dnešnému použitiu gombíkov na kabáte. Spony vo funerálnom nemajú často krát akúkoľvek praktickú funkciu, čisto ide iba o „módny doplnok“. Spony bývajú na odeve zosnulých pripnuté na hrudi alebo na rukáve, pritom ale nemajú žiadnu praktickú funkciu.

Medzi spomenutými typmi spôn môžeme pozorovať podobnosť alebo v niektorých prípadoch dokonca aj zhodu s ostatnými oblasťami Talianska. Oblíbené oblúkové a hadovité spony našli svoje využitie na pevninskom území Talianska aj na samotnej Sicílii. Zaujímavé sú tiež spony Sicílie a južného Talianska, ktorých paralely nachádzame iba na Iberskom polostrove a nemajú zastúpenie na území ostatného Talianska. Veľký vplyv na vývoj spôn nájdených na Sicílii mala jeho izolovanosť. Zásluhu pri mierne odlišnom vývoji jednotlivých typov spôn má aj kolonizácia a rozrastajúci sa vplyv umenia oblasti Stredozemného mora.

7.3 Verucchio

Pohrebisko vo Verucchiu je známe hlavne z obdobia villanovskej kultúry, ktorá nesie názov po nálezisku Villanova di Castenaso, čo je dnes východné predmestie Bologne. Verucchio spolu s Bolognou patrí do skupiny villanovských osídlení nachádzajúcich sa severne od pohoria Apenín. Vo väčšine villanovských nekropol dochádza v období okolo 9. stor. pred n. l. k zmene kremačného rítu na inhumačný. Vo Verucchiu ale naďalej pretrváva vo väčšine prípadov pohrebov práve rítus kremačný. Osídlenie vo Verucchiu sa rozprestieralo

na vrcholku kopca, ktorý siahahal do výšky okolo 300 m. n. m., zatiaľ čo samotná nekropola ležala na nižších úrovniach svahu tohto kopca. Časovo sa villanovské obdobie vo Verucchiu delí na tri obdobia. Prvá fáza trvala približne v rokoch 900 až 750 pred n. l., druhá fáza trvala od r. 750 do r. 670 pred n. l. a fáza tretia od r. 670 do r. 550 pred n. l. (HAYNES 2000, 4–39).

V období okolo 9. stor. pred n. l. vzrástol význam osídlení v severnej oblasti Talianska, ako Verucchia, tak aj napr. Bologne. Osídlenie Verucchia ležalo na dolnom toku rieky Marecchia, ktorá sa vlievala do Adriatického mora (v oblasti dnešného mesta Rimini). Ústie rieky sa nachádza približne 17 km od Verucchia. Preto sa predpokladá, že mohlo ísť o jeho prístav (SASSATELI 2004, 180). Touto dôležitou polohou si Verucchio zaistilo kontrolu a dopravou k pobrežiu Adriatického mora. Najvýraznejším artefaktom, s ktorým Verucchio obchodovalo, bol jednoznačne jantár a jantárové výrobky. Obdobie najväčšej prosperity Verucchia spadá do obdobia 9. až druhej polovice 6. stor. pred n. l. Výroba jantárových predmetov spadá do obdobia najväčšieho rozkvetu Verucchia do 7. stor. pred n. l. V priebehu 6. stor. pred n. l. následne obchodná moc Verucchia postupne upadala a do popredia sa dostáva susedné Rimini (HAYNES 2000, 38–44). V období na prelome 8. a 7. stor. pred n. l. môžeme hovoriť o Verucchiu ako o centre obchodu s jantárom, ktoré sa stalo hlavným distribútorom tohto materiálu po celom území Talianska (ELES 2003, 115).

Všeobecne platí, že mužské hroby obsahujú spony hadovitého typu, zatiaľ čo hroby ženské spony typu oblúkového. Na prelome 9. a 8. stor. pred n. l. dochádza k postupnému vývoju spôn. Hadovité spony v mužských hroboch nahrádzajú spony drakovitého typu, zatiaľ čo v ženských hroboch sa začínajú vo väčšom počte objavovať spony pijavicovitého typu a neskôr spony typu loďkovitého. Podľa počtu nájdených jantárových predmetov v ženských hroboch (nie len spôn) sa predpokladá, že prítomnosť týchto jantárových artefaktov je charakteristická práve pre ženské hroby. Typickým príkladom takejto spony v ženských hroboch je spona pijavicovitého typu, ktorej lúčik je tvorený kombináciou kostených doštičiek a do nich vkladných jantárových segmentov rôznych odtieňov (HAYNES 2000, 13–43). Spony hadovitého typu boli tiež tvorené jantárovými segmentmi, ale približne od polovice 8. stor. pred n. l. môžeme hovoriť o výskyte jantárových spôn prevažne v ženských hroboch. Z jantáru tiež vyrábali aj časti náhrdelníkov, náušnic, opaskových spôn, koráliky, gombíky, atď. Jantár slúžil aj ako dekoračný prvok predmetov mužského charakteru, ako napr. mečov alebo nožov. Počet nájdených jantárových spôn vo Verucchiu je okolo 300 kusov. Ide väčšinou o drakovité a hadovité spony, buď celé alebo iba čiastočne dekorované jantárom. Ďalším typom sú bronzové spony s jantárovým

korálikom, alebo dekorácia využívajúca spájanie jantáru s kostenými doštičkami. Inovačnou technikou bolo vkladanie jantárových častí do kosteného rámu spony. Jednou z hlavných dekoračných techník bolo vŕtanie dierok do jantárových segmentov v horizontálnych líniách, majúc tak aj praktické využitie v podobe pripevňovania jednotlivých segmentov navzájom k sebe. Ďalšou používanou dekoračnou technikou boli zárezy približne 1 mm široké, umiestňované na kontaktné miesta jednotlivých segmentov. Za úlohu mali zosvetliť jednotlivé časti spony (ELES 2003, 108–115).

Niektoré nálezy z hrobov z Verucchia, hlavne z obdobia 8. stor. pred n. l., poukazujú na kultúrnu aj chronologickú spojitosť s niektorými ďalšími náleziskami, napr. s Vejami alebo s Tarquiniami. Nálezy z neskoršieho, 7. stor. pred n. l., poukazujú na takúto spojitosť s pohrebiskom v Chiusi (HAYNES 2000, 38).

Medzi najstaršie spony nájdené na pohrebiskách vo Verucchii patria spony hadovité, nachádzané väčšinou v mužských hroboch. Delili sa na typy 1 až 5 podľa tvaru a dekoračnej výzdoby. Spony boli tvorené jantárovými a kostenými segmentmi, niekedy doplnené o jantárové koráliky alebo pukličky. Určité typy mali jantárový zachycovač v tvare disku. Na niektorých komplikovanejších príkladoch môžeme vidieť snahu napodobniť spony vyrobené z drahých kovov (ELES 2003, 109–116).

Skupina spôn oblúkového typu, najčastejšie pijavicovité a neskôr loďkovité, patrili medzi najpočetnejšiu skupinu nálezov a ich počiatok výroby spadá do poslednej štvrtiny 8. stor. pred n. l. Spony bývali skladané z jednotlivých jantárových segmentov, valcovitých alebo diskovitých tvarov, ktoré bývali v niektorých prípadoch kombinované s kostenými doštičkami. Jantárové segmenty bývali rôznej hrúbky a veľkosti a ich zložením sa v tvare oblúku vytvoril na lúčiku výsledný tvar spony. Stavebná technika takýchto spôn je v mnohých prípadoch veľmi komplikovaná. Rôznou kombináciou jednotlivých prvkov sa mohli vytvárať svetelné efekty, ktoré zvyrazňovali jasnosť požadovaných častí spôn. Ich veľkosť sa pohybovala približne od 5 cm až po tie najväčšie exempláre o veľkosti dosahujúcej až 25 cm (ELES 2003, 111–122).

Samostatnú skupinu spôn tvoria bronzové spony s jedným väčším centrálnym korálikom prevlečeným cez bronzový lúčik, ktorý mohol ale nemusel byť ešte dopĺňaný okolitými jantárovými či kostenými segmentmi. Jantárové koráliky boli väčšinou dekorované na povrchu vo forme plastickej alebo figurálnej výzdoby. Nájdu sa však aj exempláre zdobené rytou jednoduchou geometrickou výzdobou z vnútornej strany koráliku, ktorá následne cez jantár presvitala na povrch (ELES 2003, 117–118).

Na pohľad je zrejmé, že spony z pohrebísk vo Verucchiu sú svojim vzhľadom jedinečné v rámci celého územia Talianska. Základné tvary mali samozrejme podobné proporcie ako spony ostatných oblastí, častým využívaním jantáru ale tvoria individuálne typy. Takej úrovne kvality jantárových spôn akú dosiahli výrobné dielne v oblasti Verucchia nedosahuje žiadna iné talianske osídlenie.

8. Register hrobov

Hrob č. AA10B

Hrob s označením AA10B je hrob mužský, kremačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob je datovaný do obdobia Vejí IIA a je tak radený medzi malý počet hrobov raného obdobia z tohto pohrebiska. Tento hrob sa nevyznačuje veľkou kvantitou pohrebnej výbavy. Napriek tomu, že ide o bohatšie hodnotený hrob, nenašli sa tu žiadne útočné zbrane a nie je preto zaradzovaný medzi tzv. hroby bojovníkov. Podobné nálezy môžu navodzovať otázku, či existovali rôzne typy hrobov bojovníkov, kedy prvé obsahovali vo väčšine útočné zbrane a druhé naopak zbrane obranné (SEUBERS 2005, 36–41). Hrob obsahuje na ale aj významnejšie nálezy ako keramickú bikonickú urnu, bronzovú helmu, bronzovú britvu v tvare polmesiaca a medené konské zubadlo. Z ďalších bronzových nálezov sa tu našiel náramok, 2 gombíky a 3 kolieska menších rozmerov. V hrobe sa tiež našli ešte 2 medené plechy. Spony sú v hrobe zastúpené iba dvoma bronzovými exemplármi.

Hrob č. AA1

Hrob s označením AA1 je hrob mužský, kremačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Tento hrob patrí určite do prvej skupiny podľa rozdelenia M. Pacciareliho, ako množstvom pohrebnej výbavy, tak aj jeho kvalitou. Významné nálezy so symbolickou hodnotou predstavujú bronzovú sekeru, helmu, pošvu meča, urnu a britvu v tvare polmesiaca, ďalej železný meč, železo-bronzové konské zubadlo a 2 ražne rovnakého materiálu. V hrobe sa našiel tiež jeden exemplár skarabea. Kombinácia nájdeného meča a hrotov kopije naznačuje pravdepodobné zaradenie k tzv. hrobom bojovníkov (SEUBERS 2005, 36). Našli sa aj kostené ostatky zosnulého a opracovaný kostený artefakt. Z jantáru sa tu našiel iba jeden predmet menších rozmerov a zo skla 4 koráliky. V hrobe je tiež zastúpenie slonovinového materiálu a dreva. Bronzové predmety sú v hrobe hojne zastúpené a to 4 krúžkami, 2 náramkami, 2 gombíkmi, tyčkou, klincom, 2 háčikmi z opasku, vrchným a 3 spodnými hrotmi kopijí, stoličkou, 3 špirálami a ďalšími bližšími neidentifikovanými artefaktmi. Z keramiky sa v hrobe našlo 8 nádob na pitie (z toho 6 bolo menších rozmerov), 7 oll (z toho 5 bolo menších rozmerov), 3 podpery a tanier typu *impasto rosso*. Železné predmety sú zastúpené 2 klincami a vrchným hrotom kopije. Spony sú v hrobe zastúpené 4 bronzovými

sponami, z toho 2 sú hadovitého typu, 2 spony sú tvorené segmentmi, jedna jantárovými a jedna aj krištáľovými. Tiež sa tu našla jedna zlatá a jedna železná spona.

Hrob č. AB12-13

Hrob s označením AB12-13 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Kvantitou pohrebnej výbavy nie je tento hrob zvlášť výnimočný, ale našlo sa tu zopár ojedinelých nálezov. Jantárové predmety menších rozmerov sú zastúpené v tomto hrobe 4 exemplármi. Zo sklenených korálikov sa tu našiel iba 1 kus. Z bronzových predmetov sa v hrobe našli 3 krúžky, náramok a tyč. Medzi predmety vyskytujúce sa v ženských hroboch veľmi ojedinele sa zaraďuje nález bronzového konského zubadla a zo železných predmetov nález trojnožky. Keramika je v hrobe zastúpená 2 amforami, 2 malými guľatými miskami, praslenom, 2 nádobami na pitie (z toho jedna bola menších rozmerov). Prítomnosť keramiky typu *impasto rosso* (konkrétne zastúpená jednou ollou) a súčasti konského postroja sú pre ženský hrob ojedinelé, ale určite nie náhodné. Ide pravdepodobne o vyjadrenie cestovateľskej aktivity zosnulej za jej života, tak ako pri podobných kombináciách v mužských hroboch (SEUBERS 2005, 38). Spony sú zastúpené jedinou bronzovou sponou pijavicovitého typu.

Hrob č. C20-21

Hrob s označením C20-21 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob nie je charakteristický množstvom pohrebnej výbavy, obsahoval skôr skromnejší počet nájdených artefaktov. Napriek tomu sa tu našli významnejšie predmety ako 2 bronzové konské zubadlá a bronzová trojnožka. Výskyt konských zubadiel je pre ženské hroby menej častý ako pre hroby mužské. Z ďalších bronzových predmetov sa v hrobe ďalej našiel už iba jeden krúžok. Keramika je zastúpená jedinou nádobou olla keramiky typu *impasto rosso*, ktorá by v kombinácii s konskými zubadlami mohla poukazovať na cestovateľský charakter zosnulej (SEUBERS 2005, 38). Spony sú zastúpené iba dvoma bronzovými exemplármi, z toho jedna spona bola pijavicovitého typu.

Hrob č. CC4-5

Hrob s označením CC4-5 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Z jantárových predmetov sa v hrobe našiel iba jeden predmet menších

rozmerov. Bronzové predmety sú v hrobe zastúpené krúžkom, drôtom, plechom a doskou. Z keramiky sa v hrobe našla malá guľatá miska, 2 nádoby na pitie (z toho jedna bola menších rozmerov) a džbán menších rozmerov. Keramika typu *impasto rosso* má v hrobe bohaté zastúpenie, našla sa tu malá guľatá miska, nožička od misky, 2 nožičky od čiaš a podpera. V hrobe sú taktiež zastúpené bližšie neidentifikované olovené predmety, ktoré sa v rámci J. Seubersového výberu vyskytujú na pohrebisku Quattro Fontanili iba v tomto jednom hrobe. Z cenných predmetov sú zastúpené zlaté nálezy a to drôtom a ďalšími bližšie neidentifikovanými artefaktmi. Ďalej sa tu našlo až 116 sklenených korálikov. Spony majú v hrobe zastúpenie 4 bronzovými kusmi, z toho 2 obsahovali jantárové segmenty.

Hrob č. D8-9

Hrob s označením D8-9 je hrob mužský, kremačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Z jantárových predmetov sa v hrobe našli 2 predmety menších rozmerov. Nie veľmi typickým je nález britvy v tvare mesiaca, ktorá je jediným takýmto artefaktom v J. Seubersovom výbere hrobov (častejším nálezom je britva v tvare polmesiaca). Z bronzových predmetov sa našli 2 krúžky. Z predmetov bojového charakteru sa v hrobe ďalej našiel bronzový vrchný hrot kopije a železný nôž, ktorý ale v tomto prípade vyjadruje skôr obeťnú funkciu ako by mal reprezentovať symbol tzv. hrobu bojovníka (SEUBERS 2005, 36–40). Keramika je v hrobe zastúpená nálezom malej guľatej misky, olly a 2 nádoby na pitie. Ďalšími nálezmi je 12 kusov sklenených korálikov. Spony sú zastúpené iba jedným nálezom bronzovej spony pijavicovitého typu.

Hrob č. EE7-8B

Hrob s označením EE7-8B je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Našlo sa tu až 100 bronzových krúžkov a až 200 bronzových gombíkov, ktorými sa hrobka radí na popredné miesta čo sa týka kvantitatívneho výskytu oboch týchto artefaktov. Z ďalších bronzových predmetov sa v hrobe našli 2 náramky, 2 drôty, 8 plechov, 2 privesky, 7 špirál a 2 rúrky. Keramika má v hrobe zastúpenie iba čerpákom a 3 malými guľatými miskami. Z ojedinelých predmetov sa tu našiel bronzový opasok. Našlo sa tiež pomerne veľa zlatých predmetov a to 2 plechy, 3 privesky, 2 špirály a ďalšie bližšie neidentifikované fragmenty. Striebro je zastúpené nálezom plechu. Zo skla sa našlo 126 korálikov a jedna figúrka, ktorá je jednoznačne ojedinelým nálezom. Čo sa týka spôn,

zastúpenie je celkom početné, našlo sa spolu až 10 bronzových spôn, z toho 5 s jantárovými segmentmi a 4 pijavicovitého typu.

Hrob č. EE10B

Hrob s označením EE10B je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob je datovaný do obdobia Vejí IIB1 (koniec 9. stor. pred n. l.) a pravdepodobne ide o najranejší hrob ktorému je možné pripísať štatút hrobu bojovníka. Vek pochovaného muža je odhadovaný na približne 40 rokov. Jemu podobné hroby sa vyskytujú na pohrebisku počas celého 8. stor. pred n. l., s charakteristickou kombináciou meča a hrotu kopije, prípadne ďalších sprievodných predmetov. Z významných bronzových predmetov sa tu našli 2 ražne a britva v tvare polmesiaca. Ďalšie bronzové predmety zastupovalo 6 krúžkov, poľná fľaška, 3 kolieska menších rozmerov, 7 špirál, nádoba na pitie a 2 tyče. Z predmetov bojového charakteru sa tu našla bronzová pošva meča, 2 vrchné a jeden spodný hrot kopije, železná dýka a meč. Keramické predmety zastupuje nález čerπάku, hrnca zásobnicovitého typu, 3 nádob na pitie a z keramiky typu *impasto rosso* sa našiel jeden džbán. Ďalej sa v hrobe našli ešte železné predmety a to kus konského zubadla, tyč, ďalšie bližšie neidentifikované artefakty a už spomínaná dýka a meč. V hrobe sa tiež našli časti dvojkolesového voza. Zo vzácnejších predmetov dokazujúcich zahraničný obchod sa objavuje fajansová plastika skarabea z tyrkysovej sklenenej pasty, ktorá na spodnej strane figúrky nesie dedikačný nápis egyptskému bohu Ra (SEUBERS 2005, 22–41). Spony sú v hrobe zastúpené iba jediným bronzovým exemplárom. M. Pacciarelli uvádza, že ide o sponu hadovitého typu.

Hrob č. EEFF4

Hrob s označením EEFF4 je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Tento mužský hrob patrí medzi príklady hrobov v ktorých sa našli kostené ostatky zosnulého. Medzi významnejšie nálezy patrí bronzová britva v tvare polmesiaca. Z importovaných predmetov sa tu našiel egyptský skarabeus. Z bronzových predmetov sa v hrobe ďalej našlo 16 krúžkov, 2 náušnice 5 špirál, malá guľatá miska, 5 háčikov z opasku, nožička z taniera, nádoba na pitie a ďalšie bližšie neidentifikované predmety. Z keramiky sú v hrobe zastúpené 3 malé guľaté misky, amfora, čerπάk, olla a 4 nádoby na pitie (z toho jedna bola menších rozmerov). Železné predmety zastupoval krúžok a nižšie spomínaný nôž a dýka. Z bojových predmetov k hrobu patrila bronzová pošva meča, 3 vrchné a jeden spodný

hrot kopijí, železný nôž a dýka a hlinená helma. M. Pacciareli naopak uvádza, že v hrobe sa nenašla dýka, ale meč. Stále to je ale málo jednoznačných symbolov k označeniu tzv. hrobu bojovníka. Je možné že predmety slúžili iba k ceremónii či k poukázaniu na bojový charakter zosnulého, aj keď nejde o spomínaný hrob bojovníka. V hrobe sa tiež našli fragmenty dreva a opracovaný kostný artefakt. Zo spôn sa v hrobe našli 2 bronzové spony pijavicovitého typu, 1 bronzová spona hadovitého typu a 2 železné spony, ktoré sa na vejských pohrebiskách neobjavovali v tak veľkom množstve (SEUBERS 2005, 40). M. Pacciareli charakterizuje tieto železné spony ako spony hadovitého typu.

Hrob č. EF11-12

Hrob s označením EF11-12 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Už len nález bronzovej sekerky poukazuje na vysoký sociálny štatút pochovanej, čo dokazuje aj prítomnosť početnej keramiky a artefaktov ojedinelého výskytu alebo predmetov vyrobených zo vzácných materiálov. Nález bronzovej sekerky datuje hrob do obdobia Vejí IIB. Ide o jediný ženský hrob z výberu v tejto práci, ktorý v kombinácii so sekerkou obsahuje aj keramiky typu *impasto rosso* (SEUBERS 2005, 38–41). Našlo sa tu až 60 jantárových predmetov menších rozmerov a až 587 bronzových krúžkov, čo je najvyšším počtom z výberu hrobov v tejto práci. Z bronzových predmetov sa v hrobe našli ďalej 2 náramky, 8 pukličiek, 3 prívesky a 2 tyče. Keramiku reprezentujú početné nálezy 2 pokrievok, 2 amfor, 2 čerpákov, 4 malých guľatých misiek, 4 nádob na pitie, praslena, dolia a olly. V hrobe sa našla aj keramika typu *impasto rosso* a to 2 nádoby na pitie a 11 ďalších fragmentov. Hrob obsahoval aj nálezy zo zlata, zastúpené 4 korálikmi a 2 špirálami. Tiež sa tu našlo 20 sklenených korálikov. Spony sú v hrobe zastúpené jednou zlatou sponou a 3 bronzovými sponami pijavicovitého typu.

Hrob č. FF7-8

Hrob s označením FF7-8 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. V tomto hrobe sa našli kostené ostatky mŕtvej. Bronzové predmety sú zastúpené 48 krúžkami, polnou fľašou, 60 gombíkmi, malou guľatou miskou, pokrievkou, plechom, 3 ihlicami, 3 nádobami na pitie, vázou a ďalšími bližšie neidentifikovanými artefaktmi. Z keramiky sa v hrobe našli 2 prasleny, amfora, džbán, hrniec zásobnicovitého typu, podpera, 2 nádoby na pitie a nožička z čaše keramiky typu *impasto rosso*. Železné

predmety v hrobe zastupuje trojnožka a ďalší, bližšie neidentifikovaný artefakt. Zo zlata sa v hrobe tiež nachádzali nejaké bližšie neidentifikované artefakty. Našlo sa tu 86 sklenených korálikov a krištáľový menší predmet. Spony sú zastúpené 10 bronzovými kusmi, z toho 4 boli pijavicovitého typu a 3 kusy obsahovali jantárové segmenty.

Hrob č. FFGG7-8

Hrob s označením FFGG7-8 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Významnejšie predmety zastupuje bronzové konské zubadlo. Zo železných predmetov sa našiel krúžok, 4 nože, kotúč a tyč. Nálezy zbraní v ženských hroboch sú zriedkavé, ale sú známe aj z hrobov z Latia. Sprevádzané boli početnými nálezmi keramiky typu *impasto rosso* ako aj železných predmetov. Predpokladá sa, že nálezy nožov v ženských hrobov mohli vyjadrovať akúsi náboženskú funkciu zosnulej. Na druhej strane kombinácia nálezu konského zubadla a tvaru olly z keramiky typu *impasto rosso* môže poukazovať na cestovateľské aktivity zosnulej (SEUBERS 2005, 37–38). M. Pacciareli tento hrob radí medzi hroby mužské. Z bronzových predmetov sa v hrobe ďalej našli 4 krúžky, puklička, reťaz na krk, 2 drôty, háčik z opasku, plech, doska, špirála a 2 tyče. Keramiku v hrobe zastupujú nálezy 6 amfor, 2 čerpákov, 5 malých guľatých misiek, 11 podpier a 3 nádob na pitie. Vysoké zastúpenie má v hrobe keramika typu *impasto rosso*, našlo sa tu závažie na tkanie, 3 väčšie a 3 olly menších rozmerov a 2 taniere. Spôň sa našlo celkom 7 bronzových exemplárov, z toho 2 pijavicovitého typu, 2 typu hadovitého a jedna spona obsahovala jantárové segmenty.

Hrob č. G8-9

Hrob s označením G8-9 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Ide o bohatý hrob vyššej sociálnej vrstvy. Ako jednou z ukazovateľov tejto skutočnosti je zlatá spona ktorá bola súčasťou bohatej pohrebnej výbavy. Zlaté predmety ďalej reprezentuje nález koráliku a 3 špirál. Korálikov zo skla sa tu našlo až 60 kusov. V hrobe sa taktiež našli strieborné predmety, a síce 2 prívesky a guľôčka menších rozmerov. Zaujímavým nálezom je tiež železný nôž, ktorý by mohol poukazovať na náboženské postavenie mŕtvej. Výskyt zbraní v ženských hroboch nebol ojedinelý, ako by sa mohlo domnievať. V hrobe sa totiž tiež našli hroty šípov, jeden bronzový a jeden z kameňa, ktoré nielenže sú nezvyčajné pre ženské hroby, ale pre hroby v dobe železnej celkovo (SEUBERS 2005, 37–38). Ďalším nálezom je 22 jantárových predmetov menších rozmerov.

Vysoké zastúpenie majú aj predmety bronzové, našlo sa tu 15 pukličiek, náramok, reťaz na krk, malá guľatá miska, plech, 3 prívesky, 2 tyče a ďalšie bližšie neidentifikované predmety. Keramika je zastúpená taktiež početnými nálezmi, a síce kratérom, 3 amforami, čerpákom, 4 malými guľatými misami, 2 praslenmi, ollou, špul'kou a 5 nádobami na pitie. Keramika typu *impasto rosso* má v hrobe taktiež zastúpenie, a síce praslenom a 5 džbánmi menších rozmerov. Spony sú zastúpené v početnom množstve 12 kusov. V hrobe sa našlo 7 bronzových spôn pijavicovitého typu, 4 bronzové spony s jantárovými segmentmi a jedna už spomínaná zlatá spona.

Hrob č. GG6-7

Hrob s označením GG6-7 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Tento ženský hrob má bohatú pohrebnú výbavu. Jantárové predmety boli v hrobe zastúpené 2 príveskami. Zo zlata sa tu tiež našli bližšie neidentifikované artefakty a zo striebra 2 prívesky. Sklenené koráliky boli zastúpené v množstve 70 kusov. Z bronzových predmetov sa tu našlo až 55 krúžkov, 3 náramky, puklička, 27 gombíkov, malá guľatá miska, 4 prívesky, 2 špirály a ďalšie bližšie neidentifikované predmety. Z keramiky tu má zastúpenie amfora, malá guľatá miska, hrniec zásobnicovitého typu, nádoba na pitie a džbán, obe menších rozmerov. Keramika typu *impasto rosso* má v hrobe zastúpenie nálezom jedného taniera. Zaujímavým nálezom je bronzový opasok a fragmenty zachovaného dreva. Spony sú zastúpené 7 bronzovými nálezmi, z toho 6 z nich sa skladalo z jantárových segmentov.

Hrob č. GG13-14

Hrob s označením GG13-14 je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Významnejšie predmety v hrobe zastupuje bronzová sekera a spodný hrot kopije. Bez ďalších nálezov symbolickej hodnoty nie je možné tento hrob charakterizovať ako hrob bojovníka. Na základe nájdenej sekery ale možno predpokladať vyšší štatút pochovaného možno v oblasti prípravy jedál (SEUBERS 2005, 36). Z bronzových predmetov sa tu ďalej našli 2 krúžky, náramok, plech a tyč. Keramické predmety majú zastúpenie v podobe amfory, 2 malých guľatých misiek, 2 oll menších rozmerov, špul'ky a podpery. Ďalej sa v hrobe našiel ešte železný krúžok, železná tyč, 240 sklenených korálikov a krištáľový predmet menších rozmerov. Spony sa v hrobe našli 4, jedna železná a 3 bronzové. M. Pacciareli hovorí iba o náleze jednej pijavicovitej spony. Celkovo sa nálezy tohto hroby u Pacciareliho znateľne

odlišujú, hovorí napr. aj o náleze vrchného hrotu kopije, 2 konských zubadiel či o zvyškoch konského voza.

Hrob č. HH6-7

Hrob s označením HH6-7 je chlapčenský inhumačný dvojhrob z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob je datovaný do obdobia Vejí IIC. Vek chlapcov je odhadovaný okolo 9 až 11 rokov. Ich bohatá pohrebná výbava poukazuje na vysokú sociálnu úroveň rodiny do ktorej patrili (SEUBERS 2005, 23–41). Z významnejších bronzových predmetov sa v hrobe našla britva v tvare polmesiaca. Ďalšie bronzové predmety v hrobe tvorili 3 krúžky, 2 háčiky z opasku, jeden vrchný a jeden spodný hrot kopije a špirála. Keramické predmety v hrobe zastupuje nález malej guľatej misky, olly, podpery, čerpáku, taniera, nožičky z taniera a 6 nádob na pitie, z toho 3 boli menších rozmerov. V hrobe sa tiež našla aj keramika typu *impasto rosso*, v zastúpení nožičky z misky, taniera a jedného fragmentu. Ďalej sa tu našli aj železné predmety a to sekera, 2 pukličky, 2 konské zubadlá, ražeň a ďalší bližšie neidentifikovaný predmet. Našli sa tu ešte 2 sklenené koráliky a časti kolesového voza. Spony sú v hrobe zastúpené jedinou sponou pijavicovitého typu.

Hrob č. HH11-12

Hrob s označením HH11-12 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob je datovaný do obdobia Vejí IIB2. Ide o veľmi významný hrob čo sa týka kvantity a aj kvality pohrebnej výbavy. Svojím obsahom poukazuje na obchodné vzťahy (skarabeus, keramika typu *impasto rosso*), alebo na vysokú sociálnu úroveň zosnulej (ojedinelé bronzové predmety, možný štatút v oblasti prípravy jedla či jeho distribúcie). Z jantáru sa tu našlo 20 predmetov menších rozmerov, 6 figúrok a 7 príveskov. V hrobe sa našlo zo zlata 6 špirál, zo striebra 7 guľôčok menších rozmerov a 220 kusov bronzových krúžkov. Z bronzových predmetov sa tu ďalej našiel náramok, reťaz na krk, opasok, vreteno, 2 háčiky z opasku, plech, hrebeň, skrinka, ražeň, 2 nádoby na pitie, tyč, až 216 gombíkov, 8 príveskov, 16 špirál a ďalšie bližšie neidentifikované predmety. Nález bronzového hrebeňa a ražňa sú veľmi ojedinelými nálezmi v rámci celého pohrebiska. Nález hrebeňa je jediným príkladom z výberu hrobov prezentovaných v tejto práci. Ražeň môže poukazovať na funkciu zosnulej v oblasti priprav jedál. Tak ako aj v ženskom hrobe č. Yα, tak aj v tomto sa nachádzalo okolo 1 200 sklenených korálikov. V hrobe sa našla figúrka vyrobená z fajansu,

fragmenty krištáľových predmetov menších rozmerov či 7 skarabeov vyrobených z fajansu a z jantáru (SEUBERS 2005, 38). Z keramiky sa v hrobe našla amfora, 2 malé guľaté misky, tanier na nožičke, 4 špuľky a 2 nádoby na pitie. V hrobe sú zastúpené importované predmety keramikou typu *impasto rosso* a spomínanými skarabeimi. Z keramiky typu *impasto rosso* sa v hrobe našla nožička od misky, pokrievka, olla menších rozmerov, 2 podpery a 3 nádoby na pitie. Bronzové spony sú klasicky zastúpené ženskými sponami pijavicovitého typu a to v počte 9 kusov. 5 spôn bolo tvorených jantárovými segmentmi a jedna spona bola bronzová neurčeného typu.

Hrob č. HH14

Hrob s označením HH14 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Našlo sa tu 8 jantárových predmetov menších rozmerov, 3 sklenené koráliky a železná tyč. Taktiež sa v hrobe našli 3 strieborné guľôčky menších rozmerov, strieborná špirála a fragmenty dreva. Z bronzových predmetov sa tu našli 2 krúžky, 2 náramky, 302 gombíkov, háčik z opasku, plech, 4 prívesky, doska, 2 špirály a 2 nádoby na pitie. Po jednom kuse sa našiel askos a praslen ako zástupcovia keramických nálezov. Spony sú v hrobe zastúpené 4 bronzovými exemplármi, z toho 3 spony boli pijavicovitého typu. M. Pacciarelli uvádza nálezy 2 spôn pijavicovitého a 2 spôn oblúkového typu.

Hrob č. I17

Hrob s označením I17 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob je datovaný do obdobia Vejí IIA. Zložením pohrebnej výbavy sa tento hrob podobá na ďalšie dva ženské inhumačné hroby z približne rovnakého obdobia Vejí IIA-IIB, a síce na hroby EF11-12 a OP4-5. To že ide o bohatší ženský hrob dokazuje prítomnosť bronzovej sekerky, bronzového opasku a 50 kusov sklenených korálikov. Z importovaných predmetov sa tu našla fajansová figúrka a skarabeus, ktorý je najrannejším príkladom dovozu tohto predmetu zo severnej Afriky na tomto pohrebisku (SEUBERS 2005, 27–42). Tak ako v ďalších bohatších ženských hroboch tak aj v tomto sa nachádzalo výraznejšie množstvo menších jantárových predmetov, a to v počte 164 kusov a jeden jantárový prívesok. Z bronzových nálezov sa tu našlo 6 krúžkov, 2 náramky a 6 príveskov. Keramika je v hrobe zastúpená čerpákom, 7 praslenmi a špuľkou. Zo železa

sa v hrobe našiel iba jeden bližšie neidentifikovaný predmet. Spony sú v hrobe zastúpené 10 bronzovými exemplármi, z toho 6 spôn bolo pijavicovitého typu.

Hrob č. II9-10

Hrob s označením II9-10 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Kvantitou pohrebnej výbavy je tento hrob zastúpený relatívne bohatými nálezmi. Významný nález predstavuje bronzový opasok. Zlaté predmety sa tu našli v zastúpení jedného plechu a 6 korálikov. Zo striebra sa tu našli iba 3 guľôčky menších rozmerov a 4 krištáľové predmety menších rozmerov. Taktiež sa tu našlo 120 sklenených korálikov. Z jantárových predmetov sa tu našli ďalej 2 figúrky, 4 prívesky, 2 náhrdelníky a jeden zástupca predmetu menších rozmerov. Bronzové predmety sú tu zastúpené následne 4 náramkami, 3 diskami menších rozmerov, 6 príveskami, špirálou a figúrkou. Z keramiky sa v hrobe našla amfora, čerpák, panvica, olla, tanier na nožičke, podpera, 2 nádoby na pitie (z toho jedna menších rozmerov) a kalich. Keramika typu *impasto rosso* má v hrobe zastúpenie v podobe nádoby na pitie a 2 oll menších rozmerov. Spony sú v nálezovom kontexte zastúpené spolu 13 bronzovými sponami, z toho 5 ich bolo pijavicovitého typu a 5 bolo tvorených jantárovými segmentmi.

Hrob č. JJ17-18

Hrob s označením JJ17-18 je hrob ženský, kremačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob obsahoval kostené pozostatky zosnulej a taktiež zachované fragmenty dreva. Na rozdiel od väčšiny ženských hrobov, v ktorých sa vyskytovali jantárové predmety menších rozmerov vo väčšom množstve, sa v tomto našiel iba jediný kus. Zo vzácnejších materiálov sú zastúpené 2 zlaté náušnice a taktiež sa tu našlo 40 sklenených korálikov. Bronzové predmety sú zastúpené 2 náramkami, kruhom, praslicou, háčikom z opasku, plechom a príveskom. Zo súčastí vretena sa našiel jeden keramický praslen. Ďalšími keramickými nálezmi bola amfora, malá guľatá miska, dolium a 2 nádoby na pitie. Z keramiky typu *impasto rosso* sa v hrobe našla jedna olla. Spony sú zastúpené 7 bronzovými sponami, z toho 6 bolo pijavicovitého typu.

Hrob č. JJ18-19B

Hrob s označením JJ18-19B je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Významnejšie železné predmety zastupuje železný nôž a spodný hrot kopije. Zvyšné nálezy pohrebnej výbavy nie sú dostatočne obsiahle aby sa dalo s určitosťou hovoriť o tzv. hrobe bojovníka. Je však pravdepodobné, že tento mŕtvy mal, súdiac na základe jeho pohrebnej výbavy, vyššie sociálne postavenie (SEUBERS 2005, 40). V hrobe sa tiež našlo 188 sklenených korálikov, strieborný gombík, strieborná guľôčka menších rozmerov a skarabeus. Z jantárových predmetov sa v hrobe našiel iba jeden predmet menších rozmerov. Bronzové predmety sú v hrobe zastúpené reťazou na krk, kruhom, 2 drôtimi, 2 plechmi a príveskom. Z keramiky sa v hrobe našla nádoba na pitie menších rozmerov a amfora. Spony sa v hrobe našli 2, jedna pijavicovitého a jedna hadovitého typu.

Hrob č. KK10-11

Hrob s označením KK10-11 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Tento hrob patrí medzi hroby v ktorých sa zachovali kostené ostatky zosnulej. Hrob má relatívne vysoké zastúpenie jantárových predmetov. Našiel sa tu jeden prívesok a 14 predmetov menších rozmerov. Z významnejších bronzových predmetov sa v hrobe našlo vreteno a kadidelnica, ktorá je zriedkavým príkladom v rámci pohrebnej výbavy (ďalšia sa našla v hrobe 1032 na pohrebisku Grotta Gramiccia), a mohlo by preto poukazovať na konkrétne, bližšie však nešpecifikované, sociálne postavenie zosnulých (SEUBERS 2005, 39). Ďalšie bronzové predmety predstavujú 11 krúžkov, náramok, 2 náušnice, 4 prívesky a tyč. Keramické predmety sú zastúpené praslenom a 17 špuľkami. V hrobe sa ďalej našlo 6 zlatých príveskov, 40 sklenených korálikov a jedna strieborná guľôčka menších rozmerov. Taktiež sa tu našiel krištáľový predmet menších rozmerov. Spony sú zastúpené 9 bronzovými exemplármi, z toho 4 sú pijavicovitého typu a 5 spôn bolo s jantárovými segmentmi.

Hrob č. KKLL18-19

Hrob s označením KKLL18-19 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Zaujímavými nálezmi z hrobu sú určite dve opracované kostené artefakty. Z jantárových predmetov sa v hrobe našli 3 prívesky, náhrdelník a jeden predmet menších

rozmerov. V hrobe sa našlo relatívne veľké množstvo bronzových predmetov. Medzi tie významnejšie patria určite 2 opasky. Ostatné bronzové predmety zahŕňali krúžok, 23 gombíkov, 3 náramky, reťaz na krk, 2 kruhy, malú guľatú misku, 2 drôty, 2 náušnice, 6 príveskov a ďalšie bližšie neidentifikované artefakty. Keramika je v hrobe zastúpená jedným praslenom a 26 špuľkami. V hrobe sa taktiež našlo až 7 zlatých príveskov, strieborný krúžok a 46 sklenených korálikov. Spôn sa v hrobe našlo celkom až 18 kusov, z toho 4 boli lod'kovitého typu a 8 spôn bolo typu pijavicovitého. V uvádzaní predmetov pohrebnej výbavy sa M. Pacciarelli v niektorých bodoch výrazne odlišuje. Už len čo sa týka nálezov spôn uvádza ich celkom 22 kusov a to 4 oblúkového typu, 12 pijavicovitých a 6 zložených z jantárových segmentov.

Hrob č. LL12-13

Hrob s označením LL12-13 je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Z jantárových predmetov má v hrobe zastúpenie iba jeden predmet menších rozmerov. Sklenené koráliky sa našli v počte 17 kusov. Hrob má vysoké zastúpenie bronzových predmetov. Z tých významnejších sa tu našla britva v tvare polmesiaca, 2 bronzové ražne a vrchný hrot kopije. Ten je doplnený bronzovým štítom a železným nožom. Kombinácia týchto predmetov by mohla poukazovať na hrob bojovníka, ale nie je prítomná všeobecnejšie uznávaná kombinácia artefaktov v rámci pohrebnej výbavy, a síce meča a hrotu kopije. V prípade tohto hrobu preto nie je úplne jasné sociálne postavenie zosnulého (SEUBERS 2005, 40). Z ďalších bronzových predmetov sa tu našiel náramok, 2 kruhy, malá guľatá miska, plech a prívesok. Z keramiky sa tu našli 3 malé guľaté misky, tanier na nožičke, podpera, nádoba na pitie a amfora menších rozmerov. Spony sú v hrobe zastúpené 4 bronzovými príkladmi, 2 z toho sú pijavicovitého typu a zvyšné 2 typu hadovitého.

Hrob č. LL18

Hrob s označením LL18 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob obsahoval kostené pozostatky zosnulej. Na základe nálezov spôn lod'kovitého typu by sa dala hrobka datovať do obdobia začiatku 8. stor. pred n. l., čiže do obdobia Vejí IIB2 (SEUBERS 2005, 64). Z jantáru sa tu našiel iba jeden predmet menších rozmerov. Bronzové predmety sú zastúpené 3 krúžkami, náramkom, malou guľatou miskou, 2 príveskami, 2 háčikmi menších rozmerov a ďalšími bližšie neidentifikovanými

predmetmi. Z keramiky sa tu našlo až 52 špuliek, čo je najvyšší počet spomedzi prezentovaných hrobov. Ďalšie zastúpenie keramiky je ale veľmi chudobné, v hrobe sa našli iba 2 nádoby na pitie. Z ojedinelejších nálezov a vzácnejších materiálov sa tu našli 2 konského zubadlá, 12 zlatých korálikov a až 270 sklenených korálikov. Spony sú v hrobe zastúpené 6 bronzovými exemplármi, z toho 4 boli loďkovitého typu, jedna pijavicovitého typu a jedna bronzová spona obsahovala segmenty jantáru.

Hrob č. OP4-5

Hrob s označením OP4-5 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Inhumačný pohreb bol umiestnený do klasickej keramickej bikonickej urny. Hrob je datovaný pravdepodobne do obdobia Vejí IC (SEUBERS 2005, 41). Hrob sa zaraďuje medzi tie bohatšie, a to aj napriek tomu že kvantitatívne sa tu nenašlo až tak veľa predmetov pohrebnej výbavy. Bola tu nájdená početnejšia skupina 10 jantárových predmetov menších rozmerov, bronzový opasok, bronzová sekerka, 4 zlaté a 4 sklenené koráliky a 2 zlaté špirály. Z bronzových predmetov sa v hrobe našlo ďalej iba 5 krúžkov, 2 náramky, 5 pukličiek, poľná fľaša, háčik z opasku, plech, 2 prívesky, doska, nádoba na pitie a tyč. Keramika je v hrobe zastúpená spomínanou urnou, amforou, 9 špulkami, 3 nádobami na pitie (z toho 2 boli menších rozmerov) a vázou. Spony sú v hrobe zastúpené jednou zlatou a 9 bronzovými exemplármi.

Hrob č. Ya

Hrob s označením Ya je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob je datovaný do obdobia Vejí IIC (SEUBERS 2005, 38). Hrob obsahuje nadmerne početné jantárové predmety, našlo sa tu až 36 príveskov, náhrdelník a 40 predmetov menších rozmerov. Bronzové predmety sú v hrobe zastúpené ihlou, 4 krúžkami, malou guľatou miskou, 5 plechmi, 3 príveskami, trojnožkou, rúrkou a ďalšími bližšie neidentifikovanými predmetmi. Keramika je zastúpená nálezom 2 amfor, čerpáka, malej guľatej misky, 35 špuliek, podpery a 2 nádob na pitie menších rozmerov. V hrobe je zastúpená aj keramika typu *impasto rosso* a to nálezom nožičky od misky. V hrobe sa našli dokonca aj 3 fajansové figúrky, skarabeus, jedna elektrónová špirála a dva opracované kostené predmety. Nájdené železné predmety zastupujú 2 nosiče ražňov (kozlíky), klinec, plech, tyč a ďalší bližšie neidentifikovaný predmet. Zo zlata sa v hrobe našlo 5 plechov

a korálik. Ďalej sa tu našlo až 1 139 sklenených korálikov, čo je najvyšší počet vôbec vo výbere hrobov v tejto práci. Spony boli v hrobe zastúpené až 21 bronzovými exemplármi, z toho jedna bola loďkovitého typu, 5 pijavicovitého typu a až 11 spôn bolo tvorených jantárovými segmentmi.

Hrob č. Z Ia

Hrob s označením Z Ia je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Z bronzových predmetov sa v hrobe našli 4 krúžky, náramok, tyčka, malá guľatá miska, doska, koliesko menších rozmerov a ďalšie bližšie neidentifikované artefakty. Keramika má zastúpenie jedným maľovaným skyfom, čerpákom, 2 ollami a nádobou na pitie. V hrobe sa taktiež našla aj keramika typu *impasto rosso* a to v zastúpení džbánu a 2 oll. Z artefaktov bojového charakteru sa tu našiel bronzový spodný hrot kopije, bronzová dýka a železný nôž. Napriek prítomnosti pár predmetov bojového charakteru, nenašli sa v tomto hrobe symboly typické pre hroby bojovníkov. Hrob možno ale aj napriek tomu určite zaradiť medzi hroby vyššej sociálnej vrstvy. Kombinácia nálezov častí kolesového voza a keramiky typu *impasto rosso* poukazuje skôr na obchodný či cestovateľský charakter hrobu, viac ako na typ tzv. hrobu bojovníka (SEUBERS 2005, 40). Spony reprezentuje iba jediný bronzový príklad hadovitej spony.

Hrob č. Z11-12

Hrob s označením Z11-12 je hrob ženský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Tak ako v ďalších bohatších ženských hroboch tak aj v tomto sa nachádzalo výraznejšie množstvo jantárových predmetov menších rozmerov, presnejšie 30 kusov. Z významnejších predmetov sa tu našiel bronzový opasok, vreteno a trojnožka. Z bronzových predmetov sa v hrobe našlo až 22 krúžkov, 2 náramky, gombíček a nádoba na pitie. Tiež sa tu našlo 20 kusov sklenených korálikov, 2 elektrónové koráliky a krištáľový predmet menších rozmerov. Keramika je v hrobe zastúpená nálezmi 17 praslenov, malej guľatej misky, čaše, 13 špuliek a 2 nádob na pitie (z toho jedna bola menších rozmerov). Spony sú v tomto hrobe zastúpené 7 bronzovými exemplármi, z toho 2 kusy boli tvorené jantárovými segmentmi.

Hrob č. Z15A

Hrob s označením Z15A je hrob mužský, kremačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Ide o nadpriemerne bohatý mužský hrob čo sa pohrebnej výbavy týka, možno ho preto zaradiť do prvej, najbohatšej, skupiny pohrebov z tohto pohrebiska na základe Pacciarelliho rozdelenia. Veľmi pravdepodobne ide o hrob bojovníka, charakterizovaný prítomnosťou špecifických silných symbolov ako helmy, meča v kombinácii s hrotmi kopijí, ražňov, konských zubadiel, sekery či keramiky typu *impasto rosso* (SEUBERS 2005, 22–40). Významnými nálezmi sú v hrobe taktiež nálezy rukoväti zloženej z jantárových segmentov a kostenej rukoväti. Našiel sa tu ešte jeden jantárový predmet menších rozmerov a fragmenty drevených predmetov. Z významnejších bronzových predmetov sa tu našla helma, sekerka a britva v tvare polmesiaca. Bronzové predmety sú v hrobe veľmi hojne zastúpené a to krúžkom, 4 pukličkami, klincom, fragmentom cisty, hákom na zachytenie, plechom, 2 spodnými a jedným vrchným hrotom kopijí, lopatkou, 2 doskami, 2 kolieskami menších rozmerov, 4 špirálami, tyčou a nádobou na pitie. Zo železných predmetov sa tu našiel kozlík (nosič ražňa), náramok, 4 konské zubadlá, meč, 3 ražne a jeden bližšie neidentifikovaný predmet. Keramické nálezy v hrobe sú tiež bohato zastúpené, našli sa tu 2 čerpáky, 2 malé guľaté misky, 4 pokrievky, dolium, 4 olly menších rozmerov, tanier, 4 podpery a 2 nádoby na pitie. Z keramiky typu *impasto rosso* sa v hrobe našli 2 taniere. Spony sú v hrobe zastúpené 3 bronzovými exemplármi, z toho 2 spony sú hadovitého typu. V pohrebnej výbave má zastúpenie aj jeden exemplár železnej spony.

Hrob č. Z-AA17-18

Hrob s označením Z-AA17-18 je hrob mužský, inhumačného charakteru, z pohrebiska Quattro Fontanili. Hrob obsahuje relatívne veľa bronzových aj keramických nálezov. Jantárové predmety sú v hrobe zastúpené iba jedným náhrdelníkom a jedným predmetom menších rozmerov. Z významnejších bronzových predmetov sa v hrobe našla figúrka, britva v tvare polmesiaca a štít. Z bronzových predmetov sa v hrobe ďalej našli 3 krúžky, misa (nie konzumná), 2 pukličky, drôt, háčik z opasku, 3 plechy, 2 špirály a tyč. Zo železných predmetov sa tu našli 3 klince, tyč a jeden bližšie neidentifikovaný artefakt. Keramika mala v hrobe tiež bohaté zastúpenie, našla sa tu terakota, amfora, čerpák, 2 malé guľaté misky, špulka a 3 nádoby na pitie (z toho dve menších rozmerov). Spony majú v hrobe iba jediného bronzového zástupcu.

Záver

Cieľom mojej diplomovej práce bolo odbornú verejnosť oboznámiť s problematikou výskytu villanovských spôn na pohrebisku Quattro Fontanili vo Vejách. Dôležitým podkladom pre tento účel bolo oboznámenie sa so základnou typológiou villanovských spôn na základe vytvorenej typológie J. Tomsovou (1986). Aby bolo možné určiť vzťahy medzi nálezmi spôn a vybranými predmetmi pohrebnej výbavy hrobov bolo potrebné vytvoriť register a tabuľku týchto hrobov a následne ich analyzovať. Dôležité je upozorniť, že z dôvodu nedostatočných zdrojov a nálezovej dokumentácie nie sú výsledky týchto analýz stopercentné a ich závery sú interpretované s prihliadnutím na tento nedostatok.

V tejto práci bolo analyzovaných spolu 87 hrobov, z toho 31 mužských a 56 ženských. V uvedených hroboch bolo spolu nájdených 329 spôn. Najobsiahlejšiu skupinu tvorili spony pijavicovité v počte 139 spôn, nasledovali spony zložené zo segmentov v počte 64 spôn a spony hadovité v počte 35 spôn. Veľké percento nájdených bronzových úlomkov spôn nebolo priradené k žiadnej typovej skupine. Malý počet spôn predstavujú železné a zlaté spony a spony loďkovitého typu.

Spony tvorili dôležitý pohrebný inventár jednotlivých hrobov. Z výsledkov práce je dostatočne preukázateľné, že určité typy spôn sa vyskytovali v hroboch určitého pohlavia. Mužské hroby sú charakteristické nálezmi hadovitých spôn. Celkovo v 31 hroboch mužského pohlavia bolo nájdených 50 spôn. Je zrejmé, že ich počet sa pohyboval iba v rozpätí jedného až dvoch kusov na jeden hrob. Bohatstvo hrobu nemalo žiaden vplyv na vyšší počet spôn v mužských hroboch. Iba 36% analyzovaných hrobov obsahovalo predmety vybranej pohrebnej výbavy. Z uvedeného vyplýva, že výskyt určitých typov spôn v mužských hroboch nevplyva na bohatosť pohrebnej výbavy. Ženské hroby sú charakteristické výskytom oblúkových a pijavicovitých spôn a spôn zložených z jantárových segmentov, v neskoršom období tiež sponami loďkovitých typov. V 56 analyzovaných hroboch sa našlo spolu 279 spôn, z toho až 130 kusov tvorilo spony pijavicovitých typov. Pijavicovité spony boli nájdené spolu v 40 hroboch, čo je až 71% z celkového počtu skúmaných ženských hrobov. Z toho vyplýva, že výskyt pijavicovitých spôn sa priamo viaže na hroby ženského charakteru. Analýza ženských hrobov dokázala, že počet spôn v ženskom hrobe kontinuálne rastie s bohatstvom konkrétneho hrobu. Zatiaľ čo mužský hrob obsahoval v priemere maximálne 2 kusy spôn, v niektorých ženských hroboch bolo nájdených približne 20 kusov spôn na jeden hrob. Vyšší výskyt spôn v ženských hroboch je možné teoreticky spojiť s vybranými

predmetmi pohrebnej výbavy ako sú náramky, prasleny alebo vyšší počet korálikov rôzneho materiálu. Na druhej strane sa nepotvrdila súvislosť výskytu konkrétneho typu spôn s predmetmi tkáčskeho charakteru. Pre konkrétnejšie závery by ale bolo potrebné previesť podrobnejšiu analýzu a zrevidovať staré nálezové dokumenty.

Pri porovnaní Vejí s vybranými lokalitami v Taliansku, konkrétne s Este, Verucchiom, Siciíliou a južným Talianskom, sa ukázalo, že chronologické delenie týchto oblastí je približne rovnaká ako u Vejí. To isté platí aj pre vývoj základných typov spôn. V jednotlivých lokalitách môžeme pozorovať ich lokálne rozdiely vo výrobe alebo v typológii. Konkrétne spony z oblasti pohrebísk v Este sú tvarovo aj výskytovo porovnateľné s typmi vejských spôn. Vo výrobe však môžeme pozorovať rozdiely v prípade používania oddeľovačov a zátiok, ktoré vo Vejách nie sú preukázané. V prípade Verucchia je typová odlišnosť spôn zrejmalá, hlavne kvôli vysokému počtu jantárových spôn z tejto oblasti, ktorá ich výrobou vyčnievala nad ktorúkoľvek oblasť Talianska. Typovo najbližšie k vejským sponám má oblasť južného Talianska a Sicílie, aj keď v tejto oblasti sa tiež našli typy spôn lokálnej výroby. Je teda zrejmé, že na území celého Talianska prevládal spoločný vplyv aj vo výrobe aj v typológii jednotlivých spôn. Je preukázateľné, že jednotlivé lokality sú charakteristické svojou vlastnou tvorbou, inováciami vo výrobe a jedinečnými tvarmi spôn.

Záveru tejto práce vychádzajú z posudzovania konkrétneho súboru hrobov. Výsledky tejto analýzy je možné použiť v charakteristike villanovského pohrebiska Quattro Fontanili. Na porovnanie s ostatnými vejskými pohrebiskami alebo aj so vzdialenejšími lokalitami v Taliansku by bolo potrebné zrevidovať staré a neúplné nálezové správy a vykonať kompletnú analýzu a rozbor všetkých pohrebísk, ktoré sú ale v dnešnej dobe už zastavané modernou zástavbou.

Zoznam použitej literatúry

- ALBANESE PROCELLI, R.M. 2005: The Etruscans in Sicily. In: Camporeale, G. (eds.): *The Etruscans Outside Etruria*. Los Angeles, 292–303
- ANDERSEN, H.D. 1997: *Urbanization in the Mediterranean in the Ninth to Sixth Centuries B.C.* Copenhagen
- BALDINI, C. – BUSON, S. 2003: Caratteristiche Tecnologiche delle Fibule a Sanguisuga e a Navicella di Este. In: Formigli, E. (eds.): *Fibulae. Dall'età del bronzo all'alto Medioevo tecnica e tipologia*. Firenze, 125–139
- BARKER, G. – RASMUSSEN, T. 2005: *Etruskové*. Praha (originál Oxford 1998; preklad J. Pečírková).
- BOARDMAN, J. – HAMMOND, N.G.L. 2008: *The Cambridge Ancient History, Volume III*. Cambridge
- BOARDMAN *et al.* 2008 = Boardman, J. – Hammond, N.G.L. – Lewis, D.M. – Ostwald, M.: *The Cambridge Ancient History, Volume IV*. Cambridge
- BOUZEK, J. 2003: *Etruskové - jiní než všechny ostatní národy*. Praha
- CAMPOREALE, G. 2003: *Die Etrusker. Geschichte und Kultur*. Düsseldorf
- CAMPOREALE, G. 2004: *The Etruscans outside Etruria*. Los Angeles
- CAUSEY, F. 2012: *Amber and the Ancient World*. Los Angeles
- CITTON, E.B. – GAMBACURTA, G. – SERAFINI, A.R. 1998: *Presso l'Adige ridente... Recenti Rinvenimenti Archeologici da Este a Montagnana*. Padova
- DENNIS, G. 1848: *Cities and Cemeteries of Etruria*. London
- DONDER, H. 1994: *Die Fibeln*. Mainz
- DUCATI, G. 1928: *Arte Etrusca*. Milano
- DUHN, F. 1924: *Italische Gräberkunde I*. Heidelberg

- DUHN, F. 1936: *Italische Gräberkunde II*. Heidelberg
- ELES MASI, P. VON 1986: *Le fibule dell'Italia settentrionale*. München
- ELES MASI, P. VON 2003: Fibule in Ambra di Verucchio: Appunti per uno Studio sulla Produzione e la Tecnologia. In: Formigli, E. (eds.): *Fibulae. Dall'età del bronzo all'alto Medioevo tecnica e tipologia*. Firenze, 107–124
- FORMIGLI, E. – NESTLER, G. 2010: *Etruscan Granulation. An Ancient Art of Goldsmithing*. Maine
- FORMIGLI, E. – PACINI, A. 2003: Ricostruzione Sperimentale di una Fibula ad Arco Serpeggiante con Nastro Trinato. In: Formigli, E. (eds.): *Fibulae. Dall'età del bronzo all'alto Medioevo tecnica e tipologia*. Firenze, 233–239
- FORMIGLI, E. – PACINI, A. – PETTI, M. 2003: Studio Tecnico e Riproduzione Sperimentale di una Fibula con Arco Semplice a Gomito del Bronzo Finale. In: Formigli, E. (eds.): *Fibulae. Dall'età del bronzo all'alto Medioevo tecnica e tipologia*. Firenze, 40–48
- FORTE, M. 1994: *Il dono delle Eliadi. Ambre e Oreficerie dei Principi Etruschi di Verucchio*. Rimini
- GENTILI, G.V. 2003: *Monumenti Antichi - Verucchio*. Verucchio
- GIEROW, P.G. 1966: *The Iron Age Culture of Latium*. Lund
- GIUMLI-MAIR, A. 2003: Evoluzione Tecnica e Formale nella Produzione di Fibule e Spilloni tra il IX e il IV sec. A.C. nell'area alpino-orientale. In: Formigli, E. (eds.): *Fibulae. Dall'età del bronzo all'alto Medioevo tecnica e tipologia*. Firenze, 49–58
- GJERSTAD, E. 1966: *Early Rome IV*. Lund
- GRUYER, W. DE 2000: *Fibel und Fibeltracht*. Berlin
- GUZZO, P.G. 1972: *Le Fibule in Etruria dal VI al I secolo*. Firenze
- HAYNES, S. 2000: *Etruscan Civilization, A Cultural History*. Los Angeles
- HAYNES, S. 2005: *Geschichte der Etrusker*. Mainz am Rhein

- HIGGINS, R. 1980: *Greek and Roman Jewellery*. Berkeley
- HOLLOWAY, R.R. 1994: *The Archeology of Early Rome and Latium*. London
- CHIECO BIANCHI, A.M. – CALZAVARA, L. 1976: *Proposta per una Tipologia delle Fibule di Este*. Firenze
- LO SCHIAVO, F. 2003: Le Fibule di Bronzo dell'Italia Meridionale e Sicilia, dalle origini al VI sec. a.C. - Materiali e Tecnica. In: Formigli, E. (eds.): *Fibulae. Dall'età del bronzo all'alto Medioevo tecnica e tipologia*. Firenze, 19–39
- LO SCHIAVO, F. 2010: *Le Fibule dell'Italia meridionale e della Sicilia dell'età del bronzo recente al VI secolo a.C.* Stuttgart
- PACCIARELLI, M. 2006: *Dal Villaggio alla Città*. Borgo San Lorenzo
- POTTER, T.W. 1976: *Faliscan Town in South Etruria: Excavations at Narce 1966-71*. London
- POTTER, T.W. 1979: *The Changing Landscape of South Etruria*. London
- RIDGWAY, D. – RIDGWAY, F.R.: 1979: *Italy Before the Romans*. London
- RIDGWAY, D. 2008: *The Etruscans*. Cambridge
- RICHARDSON, E. 1964: *The Etruscans*. Chicago
- SASSATELI, G. 2004: The Etruscans on the Po Plain. In: Camporale, G. (eds.): *The Etruscans Outside Etruria*. Los Angeles, 168–192
- SEUBERS, J. 2005: *The Dead and the Wealthy*. Groningen (Research Master thesis)
- SKLENÁŘ, K. 1992: *Archeologický Slovník 2. Kovové artefakty 1.* Praha
- SPIVEY, N. 1997: *Etruscan Art*. London
- STRONG, D.E. 1966: *Catalogue of the Carved Amber in the Department of Greek and Roman Antiquities*. London
- SUNDWALL, J. 1943: *Die ältern Italischen Fibeln*. Berlin
- WARD-PERKINS, J. 1961: *Veii. The Historical Topography of the Ancient City*. London

WHATMOUGH, J. 1937: *The Foundation of Roman Italy*. London

Primárne pramene

Livius = Livius: *Dějiny*. Prekl. P. Kucharský – Č. Vránek. Antická knihovna. Praha 1971

Príspevky v zborníkoch

GUERRA, M.F. 2008: Etruscan Gold Jewellery: Genuine, Restored or Pastiche?. In: García-Heras, M – Gener Moret, M. – Montero Ruiz, I. – Rovira Llorens, S. (eds.): *Actas del VII Congreso Ibérico de Arqueometría*. Madrid, 479–489

HLADÍKOVÁ, K. 2011: Príspevok k problematike pohrebného rítu detí villanovskej kultúry. In: *Musaica : Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava, 277–295

TOMS, J. 1986: The relative chronology of the Villanovan cemetery of Quattro Fontanili at Veii. In: *Annali, Archeologia e Storia Antica*. Napoli, 41–119

Príspevky v periodikách

ALBANESE PROCELLI, R.M. – GIUMLIA-MAIR, A. – LO SCHIAVO, F. 2010: The Metallurgy of the Sicilian Final Bronze Age/Early Iron Age necropolis of Madonna del Piano (Catania, Sicily). *Trabajos de Prehistoria* 67/2, 469–488

COLINI, G.A. 1919: Veio – Scavi nell'area della città della necropoli. *Notizie degli Scavi di Antichità*, 3–12

CURTIS, C.D. 1914: An Early Graeco-Etruscan Fibula. *The Journal of Roman Studies* 4/1, 17–25

INGLIERI, R.U. 1930: Veio – Scavi nella necropoli degli alunni dell'anno 1926-27 del Corso di Topografia dell'Italia antica della R. Università di Roma. *Notizie degli Scavi di Antichità*, 45–73

OLIVER, A. 1966: Greek, Roman, and Etruscan Jewelry. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 24/9, 269–284

STEFANI, E. 1929: Veio – Saggi e scoperte fortuite nella necropoli. Contrada „Casale del Fosso. *Notizie degli Scavi di Antichità*, 325–351

STEFANI, E. 1933: Veio – Scoperte fortuite nella necropoli. Contrada „Valle la Fata“. *Notizie degli Scavi di Antichità*, 422–430

WOLTERS, J. 1981: The Ancient Craft of Granulation. *Gold Bulletin* 14/3, 119–129

Online článok

MARINIS, R. 2013: *Triumph and limitations of the corpus: the Late Bronze Age and Early Iron Age fibulae of southern Italy*. Dostupné online: <
<http://antiquity.ac.uk/reviews/demarinis333.html>> (navštívené 18/06/2013)

Zoznam obrazových príloh

- Obr. 1. Obydlia doby bronzovej a doby železnej (podľa *Seubers* 2005, Fig. 2).
- Obr. 2. Chronologická tabuľka (autor: *Petra Eštoková*).
- Obr. 3. Mapa villanovských Vejí (podľa *Barker – Rasmussen* 2005, Fig. 26b).
- Obr. 4. Mapa vejských pohrebísk (podľa *Ward-Perkins* 1961, Fig. 12).
- Obr. 5. Plán villanovského pohrebiska Quattro Fontanili (podľa *Potter* 1979, Fig. 16).
- Obr. 6. Quattro Fontanili, hroby obdobia IB (podľa *Toms* 1986, Fig. 10).
- Obr. 7. Quattro Fontanili, hroby obdobia IC a IC-IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 11).
- Obr. 8. Quattro Fontanili, hroby obdobia IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 12).
- Obr. 9. Quattro Fontanili, hroby obdobia IIB (podľa *Toms* 1986, Fig. 13).
- Obr. 10. Quattro Fontanili, hroby obdobia IIB-C a IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 14).
- Obr. 11. Motív rybích kostí (podľa *Toms* 1986, Fig. 15A).
- Obr. 12. Typy spôn obdobia IB (podľa *Toms* 1986, Fig. 15C).
- Obr. 13. Typy spôn období IB – IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 16A).
- Obr. 14. Typ spony období IB – IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 16A).
- Obr. 15. Typ spony období IB – IIB (podľa *Toms* 1986, Fig. 16B).
- Obr. 16. Typ spony obdobia IC (podľa *Toms* 1986, Fig. 17B).
- Obr. 17. Typy spôn obdobia IC (podľa *Toms* 1986, Fig. 17B).
- Obr. 18. Typy spôn období IC - IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 19).
- Obr. 19. Typ spony období IC - IIB (podľa *Toms* 1986, Fig. 20A).
- Obr. 20. Typ spony období IC - IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 20B).
- Obr. 21. Typy spôn obdobia IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 22).
- Obr. 22. Typy spôn obdobia IIA (podľa *Toms* 1986, Fig. 22).
- Obr. 23. Typy spôn období IIA - IIB (*Toms* 1986, Fig. 23).
- Obr. 24. Typ spony období IIA - IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 24).

Obr. 25. Typy spôn obdobia IIB (podľa *Toms* 1986, Fig. 25).

Obr. 26. Typy spôn období IIB - IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 29).

Obr. 27. Typy spôn období IIB - IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 29).

Obr. 28. Typ spony období IIB - IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 29).

Obr. 29. Typy spôn obdobia IIC (podľa *Toms* 1986, Fig. 31).

Tab. 1. Pohrebisko Quattro Fontanili. Predmety pohrebnej výbavy (autor: *Petra Ešťoková*)

Zoznam použitých skratiek

NSc. - Notizie degli Scavi

PBF - Prähistorische Bronzefunde

EG - EARLY GEOMETRIC - raná doba geometrická

MG - MIDDLE GEOMETRIC - stredná doba geometrická

LG - LATE GEOMETRIC - neskorá doba geometrická